

GEPOLITIKAI SZEMLÉ

III. évfolyam 1-2. szám

2021/1-2.

№ 6-7.

Jelen folyóiratszám a

Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

145-146. kiadványa

Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

Szeged

2021

GEOPOLITIKAI SZEMLE

A geopolitika kutatóinak tudományos folyóirata

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Gulyás László, Szegedi Tudományegyetem

A Szerkesztő Bizottság tagjai:

Dr. habil. Domonkos Endre, Budapesti Gazdasági Egyetem
a „*Spanyol világ rovat*” vezetője

Prof. Dr. Gazdag Ferenc, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
a „*Francia világ rovat*” vezetője

Prof. Dr. Nemeskéri Zsolt, Pécsi Tudományegyetem
a „*Kína és kíniaiak rovat*” vezetője

Prof. Dr. Gulyás László, Szegedi Tudományegyetem
a „*Balkán története rovat*” vezetője

Prof. Dr. Szávai Ferenc, Kaposvári Egyetem
a „*Az Európai Unió és V4 rovat*” vezetője

A szerkesztőség elérhetőségei:

telefon: 06/30/3747-841

email: laszlo.gulyas65@gmail.com

honlap: www.vikek.eu

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására

Elnök: Prof. Dr. Gulyás László

6727 Szeged, Löwy Sándor utca 37.

ISSN 2631-0775 (nyomtatott)

ISSN 2676-8658 (online)

Nyomda:

S-paw Kft., Üllés

Kiadványaink

KÖZÉP-EURÓPA KÖZLEMÉNYEK

- I. évf. (2008):** № 1.; № 2.
- II. évf. (2009):** № 3.; № 4–5.; № 6–7.
- III. évf. (2010):** № 8.; № 9.; № 10.; № 11.
- IV. évf. (2011):** № 12.; № 13.; № 14–15.
- V. évf. (2012):** № 16.; № 17.; № 18–19.
- VI. évf. (2013):** № 20–21.; № 22.; № 23.
- VII. évf. (2014):** № 24.; № 25.; № 26–27.
- VIII. évf. (2015):** № 28.; № 29.; № 30.; № 31.
- IX. évf. (2016):** № 32.; № 33.; № 34.; № 35.
- X. évf. (2017):** № 36.; № 37.; № 38.; № 39.
- XI. évf. (2018):** № 40.; № 41.; № 42.; № 43.
- XII. évf. (2019):** № 44.; № 45.; № 46.; № 47.
- XIII. évf. (2020):** № 48-49.; № 50.; № 51.
- XIV. évf. (2021):** № 52.; № 53.
- XV. évf. (2022):** № 54. (szerkesztés alatt)

A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI

- I. évf. (2009):** № 1.
- II. évf. (2010):** № 2.; № 3–4.
- III. évf. (2011):** № 5–6.
- IV. évf. (2012):** № 7.; № 8. (A-sorozat 1.); № 9. (B-sorozat 1.);
№ 10. (A-sorozat 2.); № 11. (A-sorozat 3.)
- V. évf. (2013):** № 12. (A-sorozat 4.); № 13. (B-sorozat 2.)

A 2014-es évben a folyóirat kettévált,
ennek megfelelően az alábbi számok jelentek meg:

KÖZTES-EURÓPA**Társadalomtudományi folyóirat****A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei**

- VI. évf. (2014):** № 14.; № 15–16.
VII. évf. (2015): № 17–18.
VIII. évf. (2016): № 19–20.
IX. évf. (2017): № 21–22.
X. évf. (2018): № 23.; № 24.
XI. évf. (2019): № 25.; № 26.
XII. évf. (2020): № 27.; № 28.
XIII. évf. (2021): № 29. (szerkesztés alatt)

TAYLOR**Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat****A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei**

- VI. évf. (2014):** № 14–15.; № 16–17.
VII. évf. (2015): № 18–19.; № 20–21.
VIII. évf. (2016): № 22.; № 23.; № 24.; № 25.; № 26.
IX. évf. (2017): № 27.; № 28.; № 29–30.
X. évf. (2018): № 31.; № 32.; № 33.; № 34.
XI. évf. (2019): № 35.; № 36.; № 37.
XII. évf. (2020): № 38.
XIII. évf. (2021): № 39. (szerkesztés alatt)

A KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK

- № 1.:** Keczer Gabriella: Egyetemirányítás: Lehetőségek és korlátok. Szeged. 2010.
№ 2.: M. Császár Zsuzsa: Kisebbség-oktatás-politika a Balkánon. Szeged. 2011.
№ 3.: Győri Ferenc: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Szeged 2012.
№ 4.: Gulyás László-Keczer Gabriella: Projektmenedzsment 1.0. Szeged. 2012.
№ 5.: Győri Ferenc (szerk.): A tudás szolgálatában. Szeged. 2012.
№ 6.: Gulyás László: A Délvidék története 2. Szeged. 2012.
№ 7.: Veres Lajos (szerk.): Regionális földrajzi tanulmányok. Abonyiné Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére. Szeged. 2013.

- № 8.: Gulyás László: A Délvidék története 3. Szeged. 2013.
- № 9.: Bali Lóránt (szerk.): Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulás és szomszéd településeinek, valamint Muraköz megye opécínák társadalmi-gazdasági tényezőinek elemző bemutatása. Szeged. 2014.
- № 10.: Lóránt Bali (ed.): Predstavljanje drusvenogospodarstvenich címbenika... Szeged. 2014.
- № 11.: Keczer Gabriella: Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején. Szeged. 2014
- № 12.: Dajnoki Krisztina: Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-Alföldi régióban. Szeged. 2014.
- № 13.: Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szeged. 2014
- № 14.: Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II. Szeged. 2015.
- № 15.: Miklós Péter: Érték és foglalkoztatás. Tanulmányok a munka világából. Szeged. 2017.
- № 16.: Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 2. Szeged. 2017.
- № 17.: Gulyás László: „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”. Tanulmányok a gazdálkodás- és szervezéstudományok köréből 2009–2017. Szeged. 2018.
- № 18.: Polgári Szilvia: Beszélgetések vágatlanul/Conversation uncut version. Szeged. 2018.
- № 19.: Haffner Tamás: Az Unió és a magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Szeged. 2019.
- № 20.: Gulyás László (szerk.): SZÁZADIK! 2019.
- № 21.: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében 3. 2019.
- № 22.: Gulyás László (szerk.): 111 életrajz a külpolitika történetéhez. 2020.
- № 23.: Turcsányi Enikő (szerk.): Fejlődéslelektan óvodapedagógusoknak, fejezetek a fogamzástól a beiskolázásig. Szeged. 2020.
- № 24.: Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 4. Szeged. 2020.
- № 25.: Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 5. Szeged. 2020.
- № 26.: Gulyás László (szerk.): Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből. 1. kötet: Az utódállamok születése 1918–1924. Szeged. 2021.

- № 27.:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 4. Szeged. 2020.
- № 28.:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.
- № 29.:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.

GEOPOLITIKAI SZEMLE

- I. évf. (2019):** № 1.; № 2.; № 3.
- II. évf. (2020):** № 4.; № 5.
- III. évf. (2021):** № 6.; № 7.
- IV. évf. (2022):** № 8. (szerkesztés alatt)

**Jelen folyóiratszám a Virtuális Intézet
Közép-Európa Kutatására
145-146. kiadványa**

Tartalomjegyzék

III. évfolyam 1-2. szám, 2021/1-2. №6-7

KÖZÉP-EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG ROVAT

Endre Domonkos: The balance of economic transition in Hungary (1988-1998 9

NAPJAINK GEOPOLITIKÁJA ROVAT

Szabó Zoltán Tamás – Forgó Gábor – Alpek B. Levente: A COVID-19 járvány nyomán formálódó szemléletváltás elemeinek megjelenése a 2020. évi uniós válságkezelés, valamint a 2020-ban közzétett új uniós iparstratégia dokumentumaiban 27

Glofák Zoltán: Gazdasági hadviselés és geopolitika küzdelmek az olaj világpiacon 55

SPANYOL VILÁG ROVAT

István Szilágyi: Cambios geopolíticos, países emergentes (BRICS) y la cuestion del subimperialismo en nuestros días: el caso de Brasil. 77

ISZLÁM VILÁG ROVAT

Ambrus Andrea: A dzsihadista terrorizmus és a bűnözés közti kapcsolat Európában 103

BESZÁMOLOK TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁKRÓL ROVAT

Gulyás László: Beszámoló a VIKEK 56. konferenciájáról (2021. október 8.) 119

Dr. Endre DOMONKOS, PhD.

senior research fellow

**Budapest Business School University of Applied Sciences
Faculty of International Management and Business
Department of International Relations
Budapest, Hungary**

email: domonkos.endre@uni-bge.hu

THE BALANCE OF ECONOMIC TRANSITION IN HUNGARY (1988-1998)

ABSTRACT

Economic transition in Hungary was coupled by the adoption of the “Companies Act” in October 1988, which made it possible to state enterprises to convert themselves either into private company or public limited liability company. This led to the collapse of the socialised sector and paved the way towards the creation of a free market economy. Liberalisation programme started on 1 January 1989, which abolished all restrictions on wages and prices. Measures were also introduced for liberalising import.

The first wave of privatization was uncontrolled, which was placed under the direct supervision of the state in the autumn of 1990 by the government coalition of the Hungarian Democratic Forum. The main objective of the conservative cabinet was to promote the emergence of a new Hungarian entrepreneur stratum. From 1994 privatization strategy changed under the Social-Liberal government, which encouraged bigger participation of foreign investors in the process and the simplification of sale procedure.

As result of economic transition both the industrial and agricultural production declined, whereas unemployment rate rose to more than 12 percent in 1993. Because of unfavourable external conditions (the collapse of Comecon) the Hungarian economy was hit by depression. Another negative outcome of the transformation process was that gross government debt and inflation rose to an unprecedented level.

The objective of my study is to evaluate the impacts of economic transition in Hungary between 1988 and 1998. I will focus on analysing the process

of privatization and the macroeconomic consequences of the change of regime. Because of length constraints, I will not highlight the changes made in the political system after 1990.

Keynotes: economic transition, change of regime, economic history, Hungary, deregulation and privatization

1. Introduction

The state socialist regime in Hungary had to face both of legitimation and economic crisis by the end of the 1980s. The Communist leadership acknowledged that it had to abandon the principle of maintaining full employment and decided to privatise the fixed state assets, which were in state hands in order to increase productivity in the long run. The transition process in Hungary was achieved by peaceful means. There were a number of common problems that the post-communist regime had to tackle, which were necessary to create a free market economy: first, macroeconomic stabilisation was essential to stop inflation and curb huge budget deficit. At the same time the high external indebtedness of the country had to halt in order to achieve a surplus in foreign trade and equilibrium in the balance of payments.¹ Second, the formerly state-owned assets had to be marketized and privatised. The latter required to abolish all the restrictive regulations, which distorted the price system and competition. The third crucial task was to restructure the entire economy and reintegrate into the world markets. Finally, as a result of the dissolution of CMEA-market, Hungary had to reorient its trade and was forced to enter the world market and compete with advanced industrialised countries.² Hungary also became part of the open world market after 1990, which required an adjustment to changed external circumstances.³ These challenges presumed common efforts by all political forces during the period of the regime change.

2. The peculiarities of economic transformation in Hungary. Liberalisation and privatisation in the 1990s

After the free and democratic parliamentary elections of 25th March and 8th April 1990, which were won by the Hungarian Democratic Forum (MDF)⁴ all political parties – the government and the opposition included – agreed on the creation of a free enterprise market economy.

The new coalition government led by József Antall inherited a declining and bankrupt economy. The situation was characterised by stagnation, a drop in GNP and a deterioration in the standard of living. Macroeconomic imbalances became apparent in the early 1980s: consumer prices started to increase significantly, which were fuelled by fiscal deficits. The need to repay external debt was a serious burden on the national economy. Despite the reformist outlook during 1989 the debt service of Hungary amounted to 42 percent of hard currency export earnings.⁵

In compliance with the road of “gradualism”, a market price system was completed in the period 1989-91. Subsidies were mostly abolished for industrial and agricultural products and were substantially reduced for services. Marketisation was accompanied by import liberalisation between 1989 and 1991: respectively 36, 60 and then 86 percent of imports were liberalised during three years.⁶ State trading monopolies and other restrictions (tariffs and quotas) on trade were quickly lifted in order to promote the free flow of goods and capital. Reform-oriented Hungary, which joined GATT in 1973 had already decreased its tariff level from the original 32 percent to 16 percent during the 1980s. In 1991, tariffs were reduced to 13 percent and to 8 percent after the Uruguay Round (1994). In 1989, only 15 percent of domestic production was exposed to import competition, which increased to 33 percent in 1990. As a consequence of this process, in the mid-1990s, 60 percent of Hungarian exports went to liberalised market. This share was not far behind the West European proportion of about 75 percent.⁷

The transformation of the Hungarian banking system had already started before the change of regime. The monopoly of the Central Bank of Hungary as the single creditor was completely eliminated in 1987, and thirty-six commercial banks were operating in the country by the end of 1991. Building democracy required the modification of the status of the Central Bank of Hungary to guarantee its independence. The 1991 law covering the Central Bank re-established the bank’s autonomy from the government and from direct political influence. This regulation was similar to the European and international practice. The role of middle- and small-scale banks increased rapidly in the country.⁸

One of the key elements of the transformation was the privatisation of state-owned assets. The coalition government led by the Hungarian Democratic Forum put an end to the impromptu sales of enterprises that were going on in the 1980s and introduced state-directed privatisation. In the autumn of 1990, the State Property Agency was entrusted to control the whole process, which was placed under the direct supervision

of the cabinet. It successfully managed the marketization of 20 large enterprises. The Antall-Boross coalition government set as a fundamental guideline for judging the merits of competing bids to purchase any state asset that preference should be given to domestic investors. The main goal was to stimulate the emergence of a new, relatively broad stratum of Hungarian entrepreneur-proprietors. A range of credit facilities was worked out to promote this process and a deliberate effort was made to structure privatisations as cheaply as possible, rather than aim at maximising revenues from asset sell-offs. The net result was that the programme made slow progress, with no more than around HUF 310 billion of assets being sold up till May 1994.⁹ According to Aldcroft and Morewood when the Hungarian Democratic Forum came to power in June 1990, it originally planned to privatise half the state sector during its four-year term in office. After a promising start, it turned out that this ambitious target could not be achieved. In 1989 there were about 2000 state-owned companies of which, by September 1993, 273 had been sold outright, while the majority shareholdings were disposed of in 144 cases and minorities in 71 others. A further 370 enterprises disappeared as a result of liquidation. By 1993 an estimated 36 percent of the labour force was employed in the private sector.¹⁰

Privatisation differed in most of Central and Eastern European countries. In Czechoslovakia and Poland, the whole process was based on a voucher scheme. This meant that each adult citizen was offered investment vouchers in order to buy shares of state companies at the stock exchange. Botos stressed that due to the low level of net savings in the Hungarian society, there was no free capital for purchases through privatisation. Therefore, Hungary chose the practice of cash sales. It was originally planned that state property would change only its form and productive capital would turn into money capital that could be used to stimulate economy by the state or reduce its debt. Because the bulk of Hungarian state debt was in foreign exchange, hard currency export earnings were crucial to fulfil payment obligations.¹¹

The issue of compensation for those whose property had been expropriated by the state, mainly from 1948 to 1959 was linked to the whole privatisation process, which caused a sharp debate both amongst the parties and the public at large, during 1990-92. The Smallholders' Party insisted on launching a reprivatisation programme in the agriculture to restore landownership to its position just after the 1945 land reform. This initiative was rejected by FIDESZ and the Socialists because they

were in favour of utilising the revenues from privatisation purely to reduce national debt. After lengthy discussions, a consensus was reached by the coalition parties and the Antall government adopted the legal measures for restitution (Law No. XXV of 1991, Law No. XXIV of 1992 and Law No. XXXII of 1992). The original plan of restoring properties and firms to their own genuine owners (or to their heirs) was discarded, and instead the principle of partial compensation was applied by the issue of option rights or bonds that could be exchanged for state assets that were scheduled to be privatised. Thus, losses of property occurred after 1948 were rectified, not as individual right nor completely, but on grounds of equity and only partially. Some 1.8 million claims for compensation were submitted, and the state disbursed bonds to a total value of HUF 250-300 billion in redress to these applicants. The payment had an upper limit of HUF 5 million per item of property or per person. The compensation bonds could be used to purchase private dwelling, establish a life annuity, obtain shares in state-owned companies, or in certain land purchases. The whole process together with privatisation resulted sweeping changes in pattern of property ownership in the agriculture and contributed to the strengthening of small farms, which worked on a part-time basis, as a way of supplementing income from a non-agricultural primary occupation.¹²

The Horn government (1994-98) changed the privatisation strategy followed by József Antall and Péter Boross between 1990 and 1994. It placed great emphasis on speeding up of the sell-off by the application of market mechanisms. The sale procedure was simplified, and foreign capital was encouraged to participate in the process of marketization. This proved to be successful because foreign investors came to play a bigger role especially in the energy, telecommunication and banking sectors. By the mid-1990s, the whole energy sector was passed into foreign ownership.¹³

The rapid large-scale privatisation resulted in substantial changes in the pattern of ownership within the economy. Whereas in 1989 enterprises in the state sector had still accounted for 80 percent of GDP, with privately owned firms contributing 20 percent, by 1997 the state-owned sector only generated 30 percent and the private sector 70 percent. The majority of foreign direct investments came from Germany, with a share of 28 percent, followed by the USA (26 percent) then Austria and France (10 percent each). Hungary was the preferred destination for foreign investments in the entire East European region, attracting an inward flow of around USD 17 billion up to the end of 1997.¹⁴ Berend stressed the importance

of “greenfield” investments made by General Motors and Suzuki in the early 1990s. The automotive industry emerged as a symbol of change. GM started to produce cars in Hungary: in March 1992, the first Opel Astra rolled off the assembly line; 15,000 followed annually. Another successful example was the launching of Magyar Suzuki in August 1992, producing 60,000 cars per annum in its newly built factory in Esztergom, employing 1,500 workers.¹⁵ In 1994, Audi built a new car manufacturing plant in Győr and started to produce engines and from 1997 vehicles. By the end of 1997 more than one million private firms were established in the country of which 792,000 were estimated to be active. At the turn of the millennium Hungary had successfully transformed into a market economy, in which private ownership of industry and business played a dominant role. As a result of speeding up the sales of large state-owned companies, the revenues flowing from privatisations carried out between 1994 and 1997 amounted to HUF 1.1 trillion.¹⁶

Opinions differ significantly about the success of privatisation in Hungary. Most of economists emphasize the positive role of FDI inflows, which can improve the balance of payments and contribute to the transformation of the industrial structure in the host economy and the commodity composition of its exports. Furthermore, FDI promotes new technologies and management skills that can boost the competitiveness of enterprises.¹⁷

Foreign capital played a crucial role in the modernisation of the telecommunication sector in Hungary from 1990 onwards.¹⁸ The former Communist regime had not been keen on free communication and therefore, their successors inherited antiquated telephone exchanges, with some dating back to the 1930s. Whereas Western norm was around 40 lines per 100 inhabitants, for Eastern Europe the average was only 10-20. The installation of modern telecommunication networks provided an opportunity to reduce the gap between Hungary and the advanced industrialised countries. In December 1993, a German-American consortium won the tender to purchase a 30 percent stake in Matav, Hungary’s state-owned telephone company, marking the largest privatisation deal in Eastern Europe to that date.¹⁹ Thanks to the modernisation of the communication system, Hungary was able to remedy its backwardness, raising the density of telephone subscribers from 88 per thousand per inhabitants in 1989 to 258 per thousand in 1995, which was close to the European average.²⁰

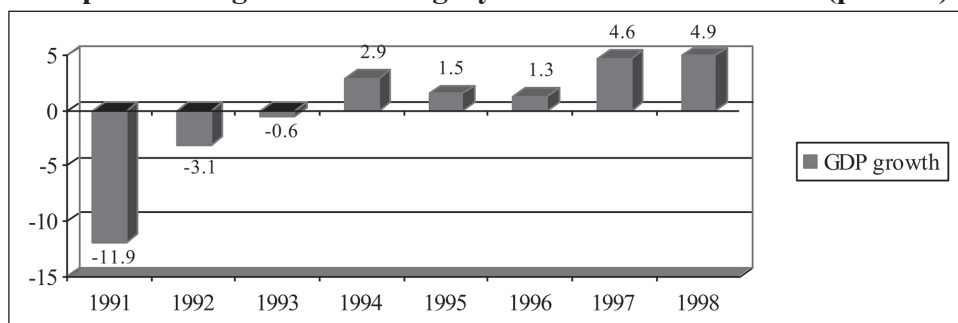
Several scholars underline the adverse effects of privatisation.²¹ Botos pointed out that after the change of regime the majority of food-processing enterprises and shop chains were purchased first and foremost by foreign

investors. “The latter often bought only a market and brought their own goods or, if they made a real purchase, they set the prices and dictated compulsory credit relations and deferred payment from a monopolistic stand”.²² According to Csath, measures, which were introduced by the Socialist-Liberal government between 1994 and 1998 weakened the trade unions’ bargaining power and workers’ rights, whilst wages were kept relatively low that served the interests of multinational corporations.²³ It was a serious mistake to privatise the whole sugar industry because purchasers were mostly foreigners who bought domestic products at an unfavourable price. Nowadays only one sugar refinery remained in Kaposvár, whereas before 1989 Hungary had ten factories. The former was purchased by an Austrian company (Agrana), which could meet only one-third of domestic needs (300 thousand tons) and the remaining part had to import from abroad. In parallel with the process of rationalisation, the bulk of factories in the food-processing industry disappeared as a result of liquidation. To attract FDI, the Socialist-Liberal government granted tax incentives and concessions to large multinational companies instead of supporting the emergence of a new, relatively broad stratum of Hungarian entrepreneur-proprietors.

Báger and Kovács noted that due to the privatisation 30 percent of the national wealth disappeared in Hungary.²⁴ The substantial losses could have been compensated by the reorganisation of viable companies through a “gradual” marketization process, but this did not happen during the 1990s.

The inherited problems from state socialism, the difficulties of the transitional period itself and the altered foreign trade conditions led the Hungarian economy into a deep recession after 1990. In 1993 Gross Domestic Product (GDP) was 18 percent below that for 1989. Production then began a slow recovery and by 1996 GDP stood at 86 percent of the 1989 level. Meanwhile the non-socialist countries of Central and South-East Europe, which had once been at much the same stage of economic development prospered, therefore the gap between them and Hungary widened. Per capita GDP in 1995 was estimated at USD 5,700 for Hungary, whilst this figure was USD 17,500 that for Austria, USD 13,120 that for Spain, USD 10,195 and USD 8,870 that for Portugal and Greece.²⁵

Graph 1. GDP growth in Hungary between 1991 and 1998 (percent)

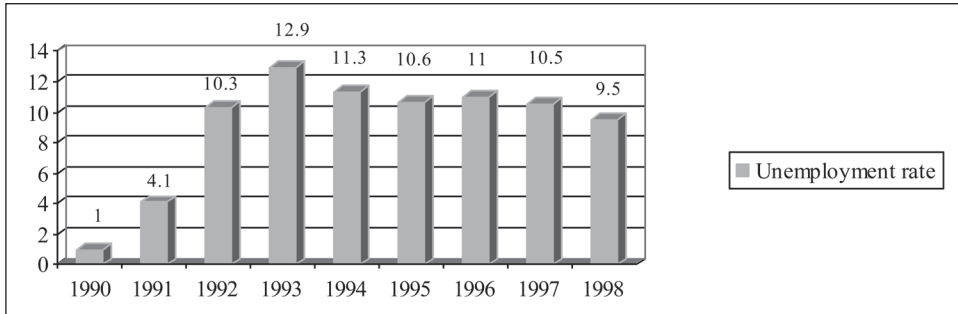
Source: Gulyás, László (2009): A magyar gazdaság története a rendszer-váltástól napjainkig (History of the Hungarian economy from the change of regime to the present days). In: Gulyás, László (Ed.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi tervig. (The contemporary economic history of Hungary from Széchenyi to the Széchenyi plan). JATE Press. Szeged. p. 180.

Economic transformation had negative impacts on the industry. The initial downturn in the manufacturing was only slightly less severe, with a loss of around one-third of output over the period 1990-1993. Engineering experienced a sharp decline, but in 1996 it was outperforming the levels it had achieved before the change of regime. Other industrial branches, such as chemicals, textiles and clothing sectors could not overcome the shrinkage in their markets.²⁶

As a result of structural crisis, unemployment reached its peak in 1993 – 13 percent of the labour force –, and it remained high (10 percent) between 1991 and 1998. With the collapse of the socialist system whole industries and huge agricultural cooperatives turned out to be worthless, from one day to another. According to György and Veress during the economic transition in Hungary, nearly 30 per cent of the workplaces disappeared, while only 20 percent disappeared in Poland and 10 percent in Czechoslovakia. The generous social policies such as early retirement schemes also exacerbated the problems in the labour market. By the time of the change of regime 800,000 employees went into early retirement, which inspired inactivity in the long run and meant an additional burden on the social security system.²⁷

Graph 2. Unemployment rate in Hungary between 1990 and 1998 (percent)

Source: Gulyás, László (2009): A magyar gazdaság története a rendszer-váltástól napjainkig (History of the Hungarian economy from the change of regime to the present days). In: Gulyás, László (Ed.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi tervig. (The contemporary economic history of Hungary from Széchenyi to the Széchenyi plan). JATE Press. Szeged. p. 178-180.

Agriculture was also hit severely by the economic downturn. The value of agricultural output in 1993 was barely 65 percent of the 1989 figure, and even in 1996 it had only recovered to 70 percent of the earlier level. Compared to the annual average between 1986 and 1990, grain production in 1996 decreased by 20 percent, pig stocks by 30 percent and cattle stocks by 43 percent.²⁸ The difficulties of the agrarian sector were further aggravated that in parallel with the decline of farm income, large cooperatives were abolished, which led to a massive unemployment in rural areas. As foreign trade was liberalised within two years, food imports increased rapidly, whilst the volume of agricultural exports continuously plummeted during the 1990s.²⁹

Hungary's transformation into a market-driven economy took place against a background of extremely difficult external economic conditions, arising partly from the collapse of the established CMEA-markets, partly the European Union's protectionist policies in relation to agricultural products. The dissolution of the Comecon meant that Hungary lost its former economic relations and markets, which absorbed its mainly uncompetitive industrial and agricultural products from world market point of view. The lack of competitiveness of a substantial proportion of Hungarian goods posed additional challenge to the national economy. As a consequence of the adverse external circumstances, trade balance swung into a consistent

deficit during the years 1990-1997. Nevertheless, by 1996 Hungary was conducting 70 percent of its foreign trade with industrial countries, over 60 percent with the member states of the European Union. Germany was our most important commercial partner with a share of 26 percent, followed by Austria (10 percent) and Italy (8 percent). Over the same period, the share of trade with successor states of the Soviet Union fell from 30 percent to 14 percent, so that trade with Russia was only 9.5 percent. Trade relations with neighbouring countries languished at the near-negligible levels of 1-4 percent.³⁰

Table 1. Hungary's merchandise exports and imports according to group of countries between 1989 and 2000 (percentage point)

Group of countries	1989	2000
Exports		
EU-15	45.9	58.4
Central and Eastern Europe	11.0	7.7
Other European countries	30.9	11.2
Asia	5.9	16.8
America	5.2	5.4
Africa, Australia and Oceania	1.0	0.5
Total	100.0	100.0
Imports		
EU-15	39.2	75.1
Central and Eastern Europe	10.6	8.5
Other European countries	34.3	6.5
Asia	8.6	3.4
America	5.0	6.0
Africa, Australia and Oceania	2.2	0.5
Total	100.0	100.0

Source: Magyarország 1989-2009. A változások tükrében (Hungary 1989-2009. In the context of changes) Hungarian Central Statistical Office. Budapest, 2010.

In. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf p. 84. Downloaded on 20th July 2020.

Table 2. The commodity structure of exports 1963-2000

Commodity group	1963	1965	1970	1980	1990	2000
Food, beverages and tobacco	21.4	20.7	22.3	21.8	21.2	6.9
Raw materials	4.5	3.9	4.7	4.7	5.9	2.4
Energy	2.0	1.4	1.1	2.5	3.1	1.8
Manufactured products	37.5	39.2	37.7	36.9	44.2	29.1
Machinery and means of transport	34.6	34.8	34.2	34.1	25.6	59.8
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: Statistics of centuries (Statistical curios in the Hungarian history). Budapest, Hungarian Central Statistical Office, 2002, p. 162.

Regarding the structure of exports, there were great changes in this field. The most remarkable change is that of exports of the agriculture and food industry, previously making up one-fifth of exports, had decreased to about 6% by the turn of the century³¹. At the same time the bulk of exports comprised machinery and means of transport and manufactured products.

Table 3. Inflation (Consumer Price Index), total annual growth rate (%) in the Visegrád countries, 1990-1998

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Czech Republic	-	-	11.086	20.813	10.039	8.991	8.759	8.596	10.698
Hungary	28.370	34.818	23.656	22.464	18.868	28.305	23.469	18.305	14.154
Poland	812.150	71.567	42.850	35.475	32.192	28.125	19.908	14.950	11.867
Slovak Republic	-	-	9.893	23.287	13.416	9.841	5.776	6.142	6.666

Source: OECD Data, Inflation (CPI). Total, Annual growth rate (%), 1990-1998.

In. <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm> Downloaded on 20th July 2020.

Recession was accompanied by rising inflation however, transition was not coupled with intolerable inflationary pressures. Although the rate of inflation substantially increased in 1990 and 1991, reaching 25 percent and

35 percent respectively, it was brought under control in 1994, but remained relatively high at about 25 percent.³² Hyperinflation did not emerge in Hungary compared to the other Eastern and South-eastern European countries. For instance, consumer prices rose by 600 percent in Poland in 1990 and reached more than 9,000 percent in Yugoslavia. Bulgaria struggled with an inflation rate more than 1,000 percent in 1997.³³

Due to overspending on government budgets, there was no success in reducing national debt. After being kept in check between 1990 and 1992, the general government gross debt jumped from USD 12 billion to USD 33.2 billion over the period 1993-1995. The positive side of fiscal policies was that reserves of foreign currencies were pushed up from USD 1.2 billion in 1990 to USD 6.7 billion in 1994 and USD 10 billion in 1997. At the same time spending was cut back from 8.4 percent of GDP in 1994 to 4.6 percent in 1997.³⁴

Table 4. Central government debt, total (% of GDP) in Hungary

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Hungary	71.228	75.476	86.114	83.319	85.992	74.824	67.062	63.833

Source: The World Bank Data, Central government debt, total (% of GDP).

In. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?end=1998&locations=HU&start=1991> Downloaded on 20th July 2020.

Economic and financial stabilisation was carried out by the Bokros Austerity Package. Lajos Bokros, who was the Minister of Finance between 1995 and 1996 elaborated his programme with the support of György Surányi, president of the Hungarian National Bank. Stabilisation measures were launched on 12th March 1995, which involved the introduction of the crawling peg devaluation of forint by 9 percent on monthly basis and the imposition of an import surcharge of 8 percent to increase the income of the budget and narrow the import of consumer goods. The programme substantially reduced family allowances and froze nominal wages in the public administration. Finally, it abolished free tuition in the higher education and pharmaceutical public spending was cut back considerably.³⁵

As a consequence of the stabilisation programme, real wages declined by 17 percent in 1995 and 1996 and reached 75 percent of the 1989 level. Between 1989 and 1997 the real value of net incomes of people in waged and salaried employment fell by 25.7 percent whilst those for the more than three million who depended on old-age pensions and annuities dropped 31 percent.³⁶ The deterioration of the living standards was inevitable during the transition process. Since there were no other sources, the Hungarian population had to bear the burdens of the economy's stability. The "shock therapy" applied during the economic transition resulted an increasing disequilibrium at domestic level. The overwhelming majority of companies ceased to exist, which coupled with the destruction of workplaces. At the same time both the volume of investments and consumption shrank considerably, therefore, domestic production was replaced by imports.³⁷

As regards Bokros Package, opinions differ on the necessity of the austerity measures. Mainstream economists emphasize that thanks to the exceptionally strict steps, the risks of financial crises and the isolation of the country were averted. The programme also created the basis for a balanced, sustainable growth. The introduction of the crawling peg devaluation of forint and the imposition of import surcharge favoured to multinational companies, but the Hungarian society suffered a sharp decline in its living standards.³⁸ According to Gazdag economic consolidation led to a deep recession instead of achieving a sustainable growth. Due to the austerity measures, GDP growth halted, and inflation was rising instantly. The volume of exports fell from 16.6 percent to 8.35 percent.³⁹

The proclamation of the privatisation campaign together with the massive FDI-inflow served as a basis for the export-oriented economic strategy in order to improve the external balance of payments. The latter made the national economy highly dependent on external booms and bound it very tightly to the EU.⁴⁰

Foreign opinion, however – the World Bank, the IMF and the European Union – welcomed the radical move. In this way Hungary's credit-worthiness was preserved and its international reputation improved. Whereas the Socialist-Liberal government enjoyed a high prestige abroad, its austerity measures were rejected at home.⁴¹ Because the package was very controversial and followed by social discontent and series of strikes, Bokros resigned in February 1996.

By the end of the parliamentary term macroeconomic indicators were showing an upward trend, but many people, whether living on wages or pensions could hardly feel it in their own domestic affairs.⁴² Economic

transition in Hungary was accompanied by the deterioration of living conditions in large segments of the society, which led to a disappointment by the majority of the population in the change of regime.

3. Concluding remarks

Taking into account of the difficulties inherited from the Kádár era and the unfavourable external circumstances, Hungarian economy was hit by a deep recession after the change of regime. The neoliberal economic policy based on the principles of deregulation, liberalisation and privatisation did not alleviate the negative impacts of the transition process, but instead further exacerbated the structural problems of the national economy. As a result of trade liberalisation, the bulk of the state-owned assets in the industry, agriculture and the service sector were passed in into foreign ownership. It was a serious mistake to privatise public utilities companies (such as gas, power and water providers) because due to the lack of competition, fees in the service sector were higher than in other Visegrád countries, including the Czech Republic, Poland and Slovakia. The consequence of large-scale privatisation was that the pattern of ownership altered significantly within the economy. Between 1989 and 1997, the share of state sector in the Hungarian GDP fell from 70 to 30 percent, whereas private enterprises in the industry and service sector played a dominant role. Despite of speeding up the sales of large state-owned companies, general government gross debt remained high (over 80 percent), which meant an external vulnerability. FDI inflows contributed to the temporary improvement of the balance of payments and promoted the transformation of industrial structure in the national economy together with the commodity composition of its exports. They played exceptionally important role in the penetration of new technologies and management skills within the corporate sector.

Although fiscal balance was achieved by the Bokros package that paved the way to a more sustainable economy in Hungary, it had negative impacts on both the investments and consumption. As a result of austerity measures introduced by the Socialist-Liberal government in 1995, there was a sharp decline in the living standards of the Hungarian society, which increased the general disappointment in the new regime.

NOTES

1. Berend, Ivan T. (1996): *Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery.* Cambridge University Press. Cambridge, England. p. 321.
2. Berend, Ivan T. (2006): *An Economic History of Twentieth-Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization.* Cambridge University Press. Cambridge. p. 185.
3. Gulyás László (2010): *A magyarországi privatizáció első szakasza: A spontán privatizáció 1988-1990.* Heller Farkas Füzetek. VIII. évfolyam 2010. 17-23. old.
4. The Hungarian Democratic Forum (MDF) gained 42 percent of votes cast and formed a coalition government with the Smallholders (12 percent) and the Christian Democrats (6 percent) in May 1990.
5. Aldcroft, Derek H. – Morewood, Steven (1995): *The road to revolution.* In. Aldcroft, D. H. – Morewood, S. (Ed.): *Economic Change in Eastern Europe since 1918.* Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants, England. p. 192.
6. Berend (1996): p. 323.
7. Berend, Ivan T. (2009): *From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973.* Cambridge University Press. Cambridge. p. 53-54.
8. Berend (1996): p. 323.
9. Romsics, Ignác (1999): *Hungary in the twentieth century.* Corvina – Osiris. p. 446.
10. Aldcroft, Derek H. – Morewood, Steven (1995): *An uncertain fate.* In. Aldcroft, D. H. – Morewood, S. (Ed.): *Economic Change in Eastern Europe since 1918.* Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants, England. p. 215.
11. Botos, Katalin (2005): *Burden of the past and challenges for the future.* Heller Farkas Füzetek. Vol 1, 2005. pp. 37-54. In. [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.(1).pdf) Downloaded on 21st July 2020.
12. Romsics (1999): p. 447-448.
13. Gulyás, László (2009): *A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig (History of the Hungarian economy from the change of regime to the present days).* In. Gulyás, László (Ed.): *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi tervig. (The contemporary economic history of Hungary from Széchenyi to the Széchenyi plan).* JATE Press. Szeged. p. 181.
14. Romsics (1999): p. 447.
15. Berend (1996): p. 325.

16. Romsics (1999): p. 447.
17. Mészáros, Tamás–Tátrai, Miklós (2009): Aprivatizáció 20 éve Magyarországon (Twenty years of privatisation in Hungary). In. http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-16_meszaros.html Downloaded on 21st July 2020.
18. Török, Ádám (2007): Gazdaság Kelet-Közép-Európában 1990-2006 (Economy in Central and Eastern Europe, 1990-2006). História. Vol. 4, 2007. pp. 3-9.
19. Aldcroft – Morewood (1995): p. 221.
20. Romsics (1999): p. 451.
21. Botos, Katalin (2007): Rendszerváltástól rendszerváltásig (From the change of regime to the change of regime). Heller Farkas Füzetek. Vol. 5, 2007. Tarsoly Kiadó. Budapest. pp. 90-100; Bogár, László (2008): Magyarország felszámolása (The liquidation of Hungary). Kairosz Kiadó. Budapest. pp. 81-123; Gazdag, László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. pp. 175-181.
22. Botos (2005): Ibid. p. 45.
23. Csath, Magdolna (2009): Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata? (What happened with us? Why did the change of regime lead to a dead-end?) In. Gazdag, László (Ed.): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. pp. 145-155.
24. Báger, Gusztáv – Kovács, Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon (Privatisation in Hungary). Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. p. 131-141.
25. Romsics (1999): p. 450.
26. Romsics (1999): p. 450.
27. György, László – Veress, József (2016): The Hungarian Economic Policy Model After 2010. Public Finance Quarterly. Vol. 3, 2016. pp. 360-381. In. https://www.asz.hu/storage/files/files/public-finance-quarterly-articles/2016/gyorgy_2016_3_a.pdf Downloaded on 21st July 2020.
28. Romsics (1999): p. 450.
29. Gulyás (2009): p. 178-179.
30. Romsics (1999): p. 449-450.
31. Botos (2005): Ibid. p. 44.
32. Berend (1996): p. 323.
33. Berend (2006): p. 186.
34. Romsics (1999): p. 451.
35. Gulyás (2009): p. 180-181.
36. Romsics (1999): p. 451-452.

37. Matolcsy, György (2015): Economic Balance and Growth. Consolidation and stabilisation in Hungary 2010-2014. Kairosz Kiadó. Budapest. p. 16.
38. Gulyás (2009): p. 181.
39. Gazdag, László (2007): A Bokros-csomag mítosza és a valóság (The myth of the Bokros Package and the reality). Laurus Kiadó. Győr. p. 128.
40. Botos (2005): p. 48.
41. Tóth, István György (2005): A Concise History of Hungary. The History of Hungary from the Early Middle Ages to the Present. Corvina – Osiris. p. 629-630.
42. Tóth (2005): p. 631.

REFERENCES

- Aldcroft, Derek H. – Morewood, Steven (1995): An uncertain fate. In: Aldcroft, D. H. – Morewood, S. (Ed.): Economic Change in Eastern Europe since 1918. Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants, England. pp. 206-237.
- Aldcroft, Derek H. – Morewood, Steven (1995): The road to revolution. In: Aldcroft, D. H. – Morewood, S. (Ed.): Economic Change in Eastern Europe since 1918. Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants, England. pp. 177-206.
- Báger, Gusztáv – Kovács, Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon (Privatisation in Hungary). Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. pp. 131-141.
- Berend, Ivan T. (2006): An Economic History of Twentieth-Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 182-189.
- Berend, Ivan T. (1996): Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery. Cambridge University Press. Cambridge, England. pp. 254-340.
- Berend, Ivan T. (2009): From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 50-78.
- Bogár, László (2008): Magyarország felszámolása (The liquidation of Hungary). Kairosz Kiadó. Budapest. pp. 81-123.
- Botos, Katalin (2005): Burden of the past and challenges for the future. Heller Farkas Füzetek. Vol 1, 2005. pp. 37-54. In: [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.(1).pdf) Downloaded on 21st July 2020.

- Botos, Katalin (2007): Rendszerváltástól rendszerváltásig (From the change of regime to the change of regime). Heller Farkas Füzetek. Vol. 5, 2007. Tarsoly Kiadó. Budapest. pp. 87-104.
- Csath, Magdolna (2009): Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata? (What happened with us? Why did the change of regime lead to a dead-end?) In. Gazdag, László (Ed.): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. pp. 145-155.
- Gazdag, László (2007): A Bokros-csomag mítosza és a valóság (The myth of the Bokros Package and the reality). Laurus Kiadó. Győr. pp. 128.
- Gazdag, László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. pp. 175-181.
- Gulyás, László (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig (History of the Hungarian economy from the change of regime to the present days). In. Gulyás, László (Ed.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi tervig. (The contemporary economic history of Hungary from Széchenyi to the Széchenyi plan). JATE Press. Szeged. pp. 175-188.
- Gulyás László (2010): A magyarországi privatizáció első szakasza: A spontán privatizáció 1988-1990. Heller Farkas Füzetek. VIII. évfolyam 2010. 17-23. old.
- György, László – Veress, József (2016): The Hungarian Economic Policy Model After 2010. Public Finance Quarterly. Vol. 3, 2016. pp. 360-381. In. https://www.asz.hu/storage/files/files/public-finance-quarterly-articles/2016/gyorgy_2016_3_a.pdf Downloaded on 21st July 2020.
- Matolcsy, György (2015): Economic Balance and Growth. Consolidation and stabilisation in Hungary 2010-2014. Kairosz Kiadó. Budapest. pp. 9-38.
- Mészáros, Tamás – Tátrai, Miklós (2009): A privatizáció 20 éve Magyarországon (Twenty years of privatisation in Hungary). In. http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-16_meszaros.html Downloaded on 21st July 2020.
- Romsics, Ignác (1999): Hungary in the twentieth century. Corvina – Osiris. pp. 427-454.
- Tóth, István György (2005): A Concise History of Hungary. The History of Hungary from the Early Middle Ages to the Present. Corvina – Osiris. pp. 622-631.
- Török, Ádám (2007): Gazdaság Kelet-Közép-Európában 1990-2006 (Economy in Central and Eastern Europe, 1990-2006). História. Vol. 4, 2007. pp. 3-9.

**SZABÓ Zoltán Tamás¹ – FORGÓ Gábor² –
ALPEK B. Levente³**

¹ Szabó Zoltán Tamás

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori

Iskola, Pécs

PhD-student

University of Pécs, Doctoral School of Earth Sciences,

Pécs, Hungary

email: zoltasz@gmail.com

² FORGÓ Gábor

osztályvezető, Pénzügyminisztérium

head of unit

Ministry of Finance, Hungary

email: gabor.forgo@pm.gov.hu

³ Dr. ALPEK B. Levente, PhD.

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem, Pécs

assistant professor

University of Pécs, Pécs, Hungary

email: alpeklevente@gamma.ttk.pte.hu

**A COVID-19 JÁRVÁNY NYOMÁN FORMÁLÓDÓ
SZEMLÉLETVÁLTÁS ELEMINEK MEGJELENÉSE
A 2020. ÉVI UNIÓS VÁLSÁGKEZELÉS, VALAMINT A
2020-BAN KÖZZÉTETT ÚJ UNIÓS IPARI STRATÉGIA
DOKUMENTUMAIBAN**

**ELEMENTS OF THE CHANGING ATTITUDE
FOLLOWING THE COVID-19 EPIDEMIC IN THE EU
CRISIS MANAGEMENT AND THE NEW EUROPEAN
INDUSTRIAL STRATEGY (2020)**

ABSTRACT

This article aims to provide a review about how the shift in economic strategy, partly in the wake of the COVID-19 pandemic, is reflected in the European Union's new industrial strategy and to examine the elements of this discourse in the EU's 2020 crisis management.

In addition to the analysis of the EU crisis response, we are going to analyze the crisis management of Germany and Italy, the two largest industries in the European Union. The significance of the separate examination of these two countries is given by the fact that Koppány's (2020) calculations of the world model of supply and demand-driven input-output show that the performance of the Hungarian economy is the most sensitive to the turbulence of the German and Italian economies (Koppány [2020]).

The study will examine how the European Union and its two largest industrial powers have reacted to the epidemic in 2020 and will try to identify elements of the new trends observed internationally in the wake of the COVID-19 epidemic (appreciation of security of supply and national security, recognition of the importance of domestic production capacities, digitization, sustainability etc.).

We will put special emphasis to report and examine the measures aimed at the SMEs, due to their key role in the regionalization and sustainability goals of the EU industrial strategy and economy in general.

Kulcsszavak: Magyarország, Európai Unió, ellátási hálózatok, COVID-19, fenntarthatóság

Keynotes: Hungary, European Union, supply chains, COVID-19, sustainability

1. Bevezető

A 20. század utolsó évtizedeitől kezdődően, a kereskedelem liberalizációjának következtében a világkereskedelem is egyre intenzívebbé vált, egyre több áru, szolgáltatás és tőke áramlása indult meg a világpiacon.¹
² A multinacionális vállalatok nemzetközi termelés-szervezése, illetve a világkereskedelem erősödése mentén, valamint a kereskedelmi kapcsolatok fokozódásával az egyes gazdaságok egyre szorosabb kapcsolatba kerültek, gyakran integrálódtak is egymással.³ Az adminisztratív korlátok enyhülése, a relatíve olcsó szállítás és a nemzetközi egyezmények is kedveztek

egy hatékonyságon, elsősorban költséghatékonyságon alapuló nemzetközi munkamegosztás kialakulásának.⁴ A fajlagos szállítási költségek mérséklődése főleg a feldolgozóiparban, kiegészülve a globális szabványosítással és a modern telekommunikációs eszközök segítségével megvalósuló könnyebb és olcsóbb információáramlással, nagyban hozzájárultak a gazdaságos üzeméret és a mérethozadék növekedéséhez, amely a termelő kapacitások, gyakran a költségelőny szempontja mentén történő, térbeli koncentrációját ösztönözte.⁵

E termelésszervezési logika mentén a résztvevők a maguk komparatív előnyét kihasználva gyakran a termelési ciklus egy-egy szakaszára specializálódtak. Ezen belül a nagyvállalatok a fő tevékenységet megtartva, az alacsonyabb hozzáadott értékű folyamatokat gyakran kiszervezték („outsourcing”), amelynek következtében ellátási láncok – több esetben – megnyúltak, továbbá azok menedzselése felértékelődött.⁶ Ennek a globális átrendeződésnek az előnyeit jelentősen kiaknázták a nemzetközi kereskedelemben bekapcsolódó ázsiai gazdaságok termelőszektorai, mivel exportbarát gazdaságpolitikájukkal és kedvező árazású munkaerőjükkel a befektetőket megnyerve meredeken tudták növelni a világkereskedelemben való részesedésüket és gazdasági teljesítményüket.⁷

A feltörekvő ázsiai gazdaságok között kezdetben Japán töltötte be a főszerepet⁸ és lett az 1980-as évekre, az USA-t megelőzve az ázsiai térség legfontosabb befektetője.⁹ Mára azonban a világkereskedelemben némi késéssel, de annál nagyobb intenzitással bekapcsolódó kínai gazdaság is sikeresen felzárkózott mind Ázsia, mind pedig a világgazdaság élvonalába.¹⁰ A globalizáció fejlődésével párhuzamosan megfigyelhető tehát, hogy a világgazdaság súlypontja egyre inkább Ázsiába, azon belül is Kínába tevődik át.¹¹ Ezzel összefüggésben, a kínai beszállítóknál jelentkező zavarok a legtöbb gazdaságban és számos iparágban turbulenciákhoz vezettek.^{12, 13} A globális ellátási láncokról szóló szakirodalomban már a COVID-19 pandémia okozta válságot jóval megelőzően elemezték azok sérülékenységének okait és következményeit (például Peck [2007], Pounder [2013]), Gereffi – Luo [2014], Vörös [2018]), más tanulmányok pedig a rövidítésük, illetve optimalizálásuk által realizálható előnyöket vizsgálták (Mollenkopf és társai [2010], Chopra – Sodhi [2014], Kim – Chai [2017a] és [2017b]).

Az ellátási láncok újragondolásával kapcsolatos érvek között az ellátásbiztonsággal és üzemfolytonossággal összefüggő kockázatok csökkentésének igénye^{14, 15} mellett, egyre hangsúlyosabban jelennek meg a kérdéskört a fenntarthatóság szemszögéből közelítő stratégiák is.^{16, 17} Utóbbi megközelítésre a magyar gazdaság szempontjából is releváns példát jelent a 2019-ben

közzétett német és a 2020-ban publikált európai uniós iparstratégia (BMW [2019], Európai Bizottság [2020a,b]).

A járvány nyomán az alábbi főbb, iparstratégiát is érintő trendek figyelhetők meg:

- 1). igény az ellátási láncok rövidítésére, a regionalizáció előtérbe kerülése^{18, 19};
- 2). beszállítói kör diverzifikálása^{20, 21};
- 3). ellátásbiztonság felértékelődése²²;
- 4). fokozottabb kormányzati és adminisztratív beavatkozások a gazdaságba²³;
- 5). digitalizáció fokozott térnyerése²⁴;
- 6). egészségipar felértékelődése²⁵;
- 7). védelmi ipar fontosságának felértékelődése²⁶;
- 8). stratégiai iparágak hazatelepítése („reshoring”)²⁷.

A fentiekből látszik, hogy a geoökonómiai térben az állami szereplőknek a globalizáció terjedésével párhuzamosan megfigyelhető visszavonulása²⁸ jelenleg megfordulni látszik és a járvány okozta turbulenciák nyomán megélné a kormányzatok gazdasági szerepvállalási igénye.²⁹ Az állam a 2008-as pénzügyi válságot követő gazdasági életbe történő lassú visszatérésével, annak dimenzióival az OECD elemzése is foglalkozik,³⁰ arról a hazai szakirodalomban Gazdag László már 2009-ben is írt,³¹ György László pedig az állami szerepvállalás fontosságára hívta fel a figyelmet.^{32, 33} Ez a fajta szemléletváltás a 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai szakirodalomban is megfigyelhető.³⁴

2. Kibontakozó szemléletváltás az EU-ban

A COVID-19 járvány okozta válság az Európai Unió gazdaságát is súlyosan érintette.³⁵ Éppen a járvány európai megjelenésének időszakában, 2020 elején került kiadásra az Európai Unió új iparstratégiája, illetve az Európai Bizottság kapcsolódó közleménye, amely betekintést enged a járvány nyomán formálódó uniós gazdaságpolitikai diskurzusba.³⁶ Az említett dokumentumokban megjelenik – főként a stratégiai ágazatokat illetően – az ellátási hálózat lokalizációjának, vagyis rövidítésének, illetve a külföldi, unión kívüli beszállítói kapacitások kiváltásának, valamint bizonyos stratégiai iparágak az Európa Unióba történő hazatelepítésének az igénye. Továbbá hangsúlyosan megjelenik az uniós vállalatok védelmének a szükségessége

a közös piacon, az unión kívülről érkező torz és/vagy tisztességtelen versennyel szemben.

Az uniós iparstratégia felhívja a figyelmet az európai ipar fontosságára és hagyományaira, valamint az Európai Unió, mint belső piac jelentette lehetőségekre. Az uniós ipar fontosságát mutatja, hogy az EU GDP-ének több mint 20%-át az ipar termeli és a kapcsolódó ágazatok mintegy 35 millió embert foglalkoztatnak.³⁷ A stratégia az ipar számára célul tűzi ki az uniós klímasemlegességi célokhoz való hozzájárulást, valamint a digitalizáció területén való előrelépést. Erre a kiemelt célra a dokumentum „kettős átállásként” hivatkozik. Így az új iparstratégia két fő célkitűzése:

- 1). a klímasemlegesség elérése, valamint
- 2). vezető szerep a digitalizáció területén.

A dokumentum felhívja a figyelmet az új termékekben, szolgáltatásokban és üzleti modellekben rejlő lehetőségekre. Termelésstratégia terén a lineáris termelés helyett a körforgásos gazdaságra történő fokozatos áttérés a cél. Az uniós stratégia továbbá megállapítja, hogy a világgazdaságban mind a verseny, mind pedig a protekcionizmus növekvő tendenciát mutat és egyúttal állást foglal a protekcionizmussal és a piactorzítással szemben. Az Európai Unió feladatának tekinti ugyanakkor az uniós vállalkozások tisztességtelen versenytől való megvédését.

Hangsúlyos a gazdasági verseny pozitív aspektusainak kiemelése is, mivel a nagy közös piacon zajló tisztességes verseny elősegítheti az uniós vállalkozások fejlődését és az erőforrások hatékony allokációját. A közös piac nagy lehetőséget jelent, mivel az uniós piacon sikeres vállalkozások jó eséllyel a világpiacon is megállhatják a helyüket.³⁸ Felhívja emellett a figyelmet az uniós ipart jellemző szociális, munkaügyi és környezetvédelmi normákra is, amelyek mások számára szintén példaként szolgálhatnak, ugyanakkor azt is elismeri, hogy a felhő- és adatalkalmazások terén az Európai Unió lemaradt a globális élmezőnytől.³⁹

Az uniós ipari fejlesztéspolitika kiemelt területei az iparstratégia szerint az alábbiak:

- 1). mesterséges intelligencia;
- 2). 5G hálózatok;
- 3). adatelemzés;
- 4). metaadat elemzés.

A fentiekből megállapítható, hogy az uniós iparstratégia fejlesztési ága is illeszkedik a járvány nyomán felerősödni várt globális technológiai trendekhez, a digitalizáció térnyeréséhez.

Magyarország vonatkozásában a jelen tanulmányban vizsgált szempontok kapcsán fontos, hogy az új iparstratégia⁴⁰ állást foglal a lokalizáció előnyeinek kihasználása mellett és megfogalmazza azt a célt, hogy a gyártás bizonyos ágazatokban visszakerüljön az Európai Unióba („reshoring”). Emellett a különböző méretű vállalkozások uniós és globális értékláncokba történő integrálása is stratégiai szempontként manifesztálódik. Az uniós iparstratégiának ezen célkitűzései kedvezőnek tűnnek mind a hazai vállalkozások uniós értékláncokba történő bekapcsolódásának, mind pedig az Európába visszatelepíteni szándékozott termelőkapacitások potenciális magyarországi kiépítésének a szempontjából. A Közép-Európai régió, azon belül Magyarország vonzó adottságokkal – például képzett, fegyelmezett, ugyanakkor uniós összevetésben kedvező árazású munkaerővel,⁴¹ térbeli elérhetőséggel, gazdasági beágyazottsággal és pozitív telepítési feltételekkel⁴² – rendelkezik ahhoz, hogy vonzó célpont legyen a munkaintenzívebb termelőkapacitások telepítésére.⁴³

Az Európai Bizottság az alábbi eszközöket tervezi foganatosítani a fentebb említett, az uniós vállalkozások helyzetét nehezítő, a közösségen kívülről érkező tisztességtelen verseny visszaszorítása érdekében:⁴⁴

- 1). uniós kereskedelmi jogérvényesítési főtisztviselő kinevezése;
- 2). Fehér könyv kiadása a külföldi támogatásokra vonatkozó eszközökről;
- 3). ipari támogatások globális szabályozásának megerősítése a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) előtt;
- 4). nemzetközi közbeszerzési szabályozás létrehozása a tisztességes verseny érdekében;
- 5). vámellenőrzések megerősítése.

3. A KKV-szektor kiemelt jelentősége az uniós gazdaságban és társadalomban

Az európai vállalkozások több mint 99 százaléka kis- és középvállalkozás, amelyek túlnyomó része családi tulajdonban van, vagyis ezek a vállalkozások mind gazdasági, mind pedig társadalmi szempontból rendkívül fontosak.⁴⁵ Kiemelt jelentőségük ellenére a szektor tagjai gyakran nehezen jutnak piaci alapon finanszírozáshoz, mivel az információs aszimmetria következtében, a bankok hitelnyújtási hajlandósága kisebb mértékű lehet

a kisvállalkozások tekintetében.⁴⁶ E hátrány áthidalásának, illetve válságos időszakban az érintett vállalkozások megsegítésének egyik fontos, uniós szinten is széles körben használt eszköze a garanciaszervezetek tevékenysége. A pandémia során számos kisebb vállalkozás került nehéz helyzetbe, ezek finanszírozásában, likviditásuk biztosításában a garanciaszervezetek is kivették a részüket. Válság idején ezen szervezeteknek tehát fontos szerepük van, mivel egyrészt gyorsan és kevés bürokráciával tudnak intézkedni, másrészt pedig a jellemzően pro-ciklikus piaci hitelezéssel szemben képesek anticiklikus módon részt venni a KKV-szektor finanszírozásában.⁴⁷

Az AECM (European Association of Guarantee Institutions – Garanciaszervezetek Európai Szövetsége) tanulmánya szerint az uniós garanciaszervezetek a kormányokkal együttműködve jellemzően az alábbi intézkedésekkel segítették az uniós vállalkozásokat, elsősorban a kis- és középvállalkozásokat a COVID-19 járvány nyomán fellépő kihívásokkal való küzdelemben:⁴⁸ emelték mind a viszontgarancia arányát, mind pedig a hitelgaranciával lefedezhető összegeket és csökkentették a vállalkozásoktól elvárt saját fedezeti igényt. Ezen intézkedések javították a KKV-k likviditáshoz jutási feltételeit.

Mindezekon túl mérséklésre kerültek az egyszeri és a százalékosan megállapított díjak is. Az utóbbi intézkedés elsősorban a hitelgaranciadíjak csökkentését jelenti, amely tulajdonképp a hitel kezességi díja, amelyet a vállalkozás a garantőr intézmény felé fizet. Ezek a típusú intézkedések a vállalkozások forráshoz jutási kapcsolódó költségeit enyhítették.

A globális trendként is megfigyelt és a digitalizáció felé történő elmozdulást mutatja az a megoldás, hogy a garanciaszervezetek többsége gyorsan bevezette az igények digitális befogadását és feldolgozását, amellyel az ügyintézés gyorsabbá és biztonságosabbá vált. A fentiekon túl számos garanciaszervezet ingyenes szakmai tanácsadást kezdett nyújtani a hozzájuk forduló vállalkozások számára annak céljából, hogy segítsék őket a COVID-19 járvány okozta válság átvészelésében.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az európai garanciaszervezetek, összhangban az AECM célkitűzéseivel anticiklikus finanszírozási politikával reagáltak a fellépő válságra, mivel egyrészt az elérhető összeg emelésével, másrészt a hozzáférés könnyítésével (rövidebb várakozás, alacsonyabb díjak, elektronikus feldolgozás stb.) könnyebbé, gyorsabbá és olcsóbbá tették a finanszírozást. Továbbá ebben a szektorban is megjelenik az innováció, a digitális ügyintézés térnyerése, amelyet más kutatások, más szektorokban is megfigyeltek a járvány során.^{49, 50}

4. Uniós válságkezelés 2020-ban

Az Európai Unió 2020-ban foganatosított, a COVID-19 gazdasági hatásaira adott fontosabb válaszlépései az alábbiak voltak⁵¹:

- állami támogatások tilalmának ideiglenes felfüggesztése bizonyos esetekben. Elsősorban a válságkezeléssel összefüggő állami támogatási formák, mint például munkahelymegtartás, adó- és járulékkedvezmény, COVID-19-hez kapcsolódó kutatás és megelőzés, valamint beruházás állami támogatása kapcsán;
- 25 milliárd eurós páneurópai garancialap (Pan European Guarantee Fund) létrehozása, amelyet az Európai Beruházási Bank (EIB) kezel;
- stratégiai vállalatok nyomon követése és védelme az Unión kívülről érkező felvásárlástól;
- az Európai helyreállítási terv (European Recovery Plan) kidolgozása;
- Európai Központi Bank új eszközvásárlási programjának meghirdetése.

Így tehát az Európai Unió, hasonlóan sok más gazdasághoz⁵² szintén fiskális és monetáris lazítással, vagyis anticiklikus gazdaságpolitikával választott a fellépő krízisre. A tagállamok szempontjából fontos lépés volt az állami beavatkozást tiltó rendelkezések átmeneti felfüggesztése (az intervenció továbbra is az Európai Bizottság engedélyéhez kötött). Ezt a lehetőséget több ország a stratégiai ágazatainak és infrastruktúrájának megmentésére használta⁵³. Mindemellett számos uniós tagállam egészségipari fejlesztéseket is végrehajtott^{54, 55}.

5. A német gazdaságstratégia reakciója a COVID-19 megjelenésére

A német ipar az Európai Unió legnagyobb ipara,⁵⁶ továbbá a magyar gazdaság szempontjából is kiemelkedő jelentőségű, ugyanis a hazai gazdaságnak a némettel a legszorosabb a kapcsolata, ezáltal a német turbulenciák jelentős mértékben hatnak a magyar gazdaság teljesítményére.⁵⁷

A német garanciaszervezetek részvételének módja a válságkezelésben az AECM adatszolgáltatása szerint⁵⁸ nagyon közel állt a korábban már ismertetett, uniós garanciaszervezetekre jellemző stratégiához. A német garantőrök megemelték, pontosabban megduplázták a hitelgaranciával fedezhető összeg felső határát, amelyet 1,25 millió euróról 2,5 millió euróra emeltek. Németországban is emelték a viszontgaranciák szintjét és csökkentették a

díjtételeket, valamint egyszerűsítették és elektronikus alapokra helyezték az adminisztratív folyamatokat. A német garanciaszervezetek is hangsúlyozták a KKV-szektor, mint kiemelt szegmens jelentőségét.

Tehát összhangban az AECM által megfogalmazott szellemiséggel és az uniós trenddel, a német garanciaszervezetek is a finanszírozáshoz jutás könnyítésével, anticiklikusan reagáltak a válságra. Tették ezt egyrészt a hitelgaranciával fedezhető összeg emelésével, másrészt pedig a hozzáférés könnyítésével. Utóbbi a várakozási idő rövidítésében, az alacsonyabb díjakban és az adminisztratív folyamat egyszerűsítésében nyilvánult meg.

A német gazdaságpolitika általában is számos lépést tett a pandémia okozta válság gazdasági-pénzügyi hatásainak enyhítésére. Az intézkedések egy része kimondottan a leginkább érintett turizmus-vendéglátás szektorra, valamint a sérülékenyebb KKV-szektorra koncentrált, de számos általános, sőt kimondottan a nagyvállalatokra fókuszáló intézkedés is történt. A német gazdaságpolitika a munkahelyek megvédése érdekében gyorsan bevezette a 2008-as pénzügyi válság idején már sikeresen alkalmazott úgynevezett „Kurzarbeit” (rövidített foglalkoztatás) lehetőségét, az adó- és járulékkedvezményeket, valamint adófizetési haladékokat vezetett be és bizonyos termékek és szolgáltatások áfa-kulcsát is átmenetileg csökkentette.⁵⁹

A foglalkoztatáspolitikai intézkedések célja a munkahelyek megőrzése mellett az egyébként jól és versenyképesen működő, de jelenleg – a pandémia következtében – nehézségekkel szembesülő üzemegységek egyben tartása lehetett. Ha ugyanis egy átmeneti zavar miatti elbocsátások következtében szétesik egy üzemegység, azt később csak jelentős idő és költség árán lehet újraindítani. Így a „Kurzarbeit” egyrészt segíti a munkaidőt a munkaerőigényhez igazítani, másrészt, mivel a munkavállaló nem kerül elbocsátásra, csökkennek a gazdaság újraindításakor az új munkavállalók felvétele és betanítása kapcsán jelentkező feszültségek és nehézségek.⁶⁰ Az adópolitikai lépések pedig a vállalkozások kiadásainak csökkentésével, illetve későbbre ütemezésével, az átmeneti, válság okozta likviditási kihívást próbálták enyhíteni állami eszközökkel. Az áfa-csökkentés, a termékek explicit fogyasztói árának mérséklésén keresztül fékezhetette a fogyasztás visszaesését.

Ezen felül, az érintett vállalkozások likviditásának erősítése érdekében számos államilag támogatott hitelprogram indult, amelyek egy jelentős részének lebonyolítását a német nemzeti fejlesztési bank, a Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) végezte.⁶¹ Ez az intézkedés egyrészt anticiklikus finanszírozási politikának tekinthető, ugyanis a bankok válság idején kevésbé hajlandóak hitelezni, másrészt, mivel a járvány alatt a likviditás

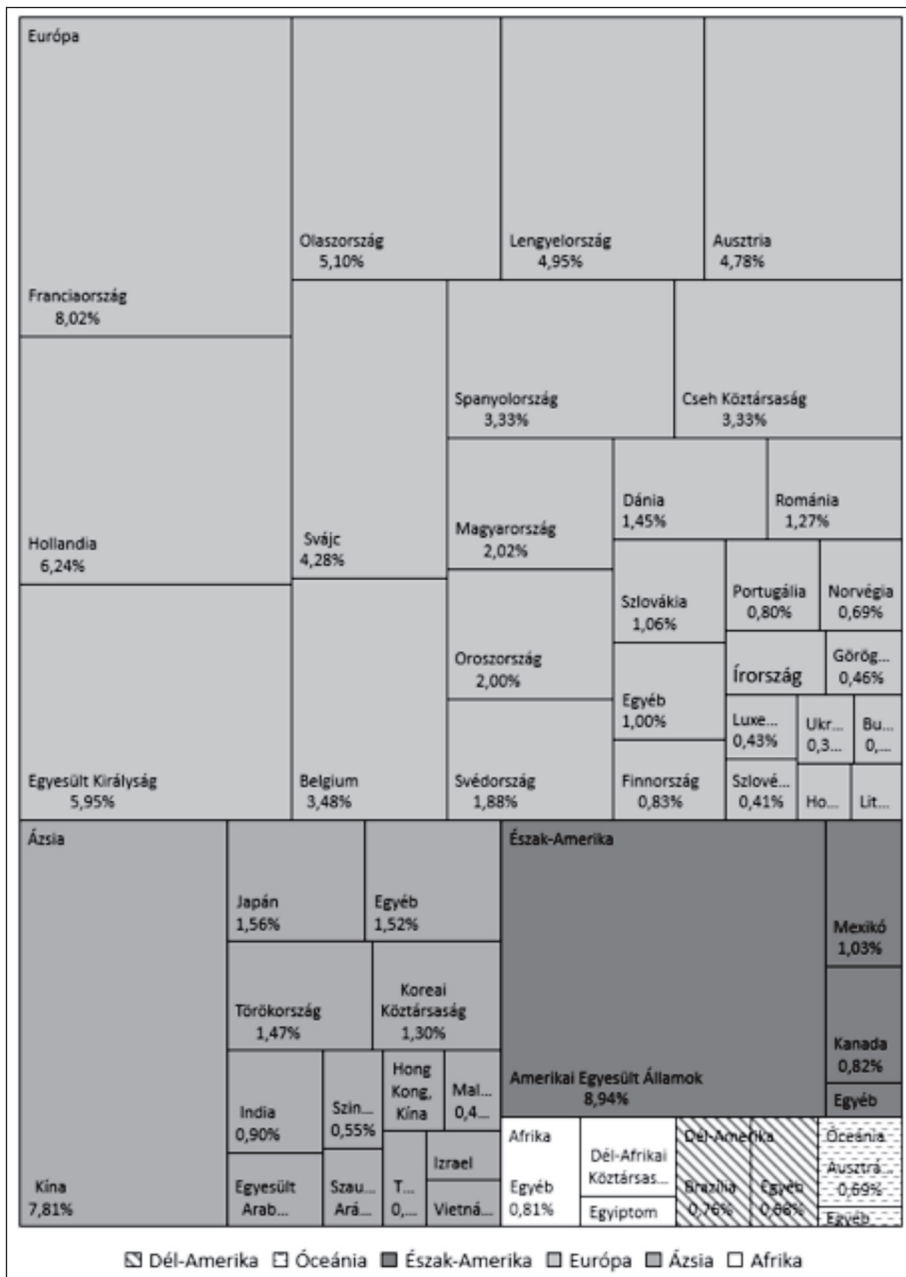
jelentősen felértékelődött, hatékony közvetett állami beavatkozásnak tekinthető a német vállalkozások fizetőképességének megőrzése érdekében. Bizonyos stratégiai vállalatok és a stratégiai infrastruktúra, például repülőterek megvédése érdekében a német kormány, az Európai Bizottság jóváhagyásával több esetben kezességet, garanciát vállalt az érintett stratégiai vállalatok adósságára vagy pedig közvetlen támogatást, tőkeinjekciót nyújtott. Ilyen állami támogatásban részesült például a TUI és a Lufthansa is.⁶²

Ezen túlmenően egy 30 milliárd euró keretösszegű úgynevezett védernyő („umbrella”) program indult a járvány által negatívan érintett vállalkozások kompenzálására, valamint a német járványvédelem és egészségipar megerősítésére. A támogatási forma lehet vissza nem térítendő vagy visszatérítendő támogatás, tőkeinjekció, kezességnyújtás vagy adókedvezmény.⁶³ A német program egészségipari ága a kedvezményes hitel és az adókedvezmény eszköze mellett akár közvetlen állami támogatást is nyújthat COVID-19-cel kapcsolatos kutatásra, tesztelésre és védekezésre, valamint kapacitásbővítésre és kiépítésre a járvány elleni védekezéshez kapcsolódó termékek előállításához, mint például védőeszközök, tesztek, fertőtlenítők, egészségügyi eszközök, védőoltás, gyógyszeripari alapanyagok és reagensek.⁶⁴ A német program ezen ága nagyon hasonlít a magyar Egészségipari Támogatási Programhoz.⁶⁵ Tekintettel a COVID-19 okozta különleges helyzetre, az állami támogatásokat az Európai Bizottság kivételesen engedélyezte.⁶⁶ A német gazdaságpolitika ezen túlmenően létrehozott egy 46 milliárd euró keretösszegű dedikált alapot – amely a 2019. évi 617 milliárd eurós bajorországi GDP mintegy 7,5%-ának felel meg⁶⁷ –, a bajor gazdaságot ért károk enyhítésére, valamint egy Gazdasági Stabilizációs Alapot (Economic Stabilization Fund – Wirtschaftsstabilisierungsfonds – „ESF”) is az ellátásbiztonság és a kritikus infrastruktúra vagy más kiemelt szempontok alapján fontosnak ítélt vállalatok megvédése érdekében.⁶⁸ A kritikus ágazatok felértékelődése és a nekik szentelt fokozottabb figyelem a járvány nyomán általánosságban, globálisan is megfigyelhető volt.

A német gazdaság kínai kitétségéről elmondható, hogy az ázsiai ország jelentős partner mind export, mind import terén.

1. ábra: a német export megoszlása célországok szerint 2019-ben, érték alapján

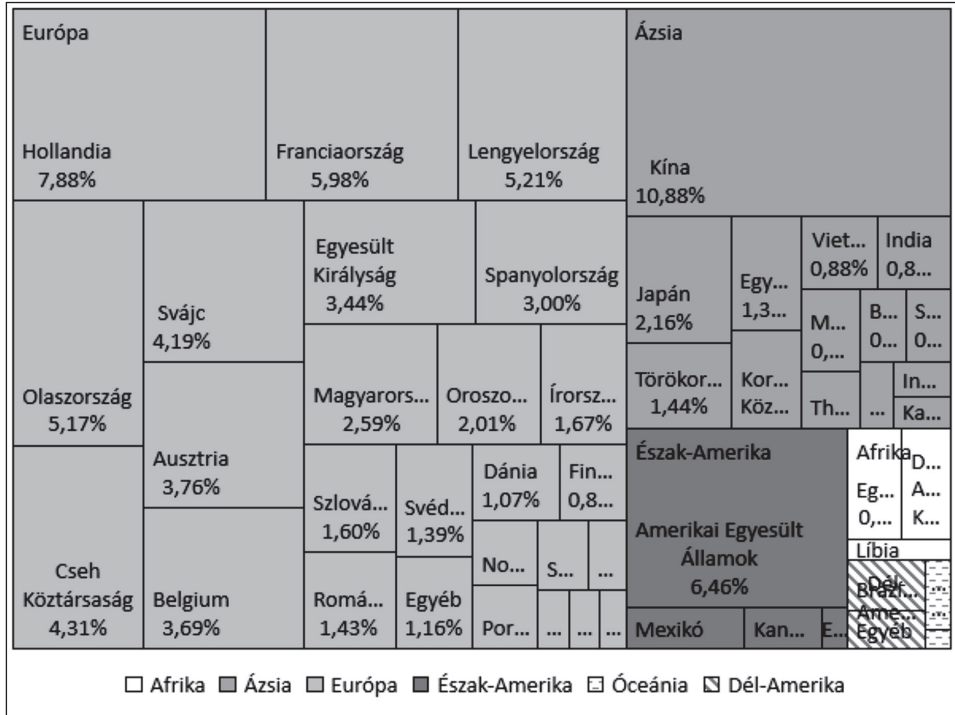
Figure 1.: German export distribution amongst destination countries in 2019, based on trade value

Forrás: <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés⁶⁹

2. ábra: a német import megoszlása célországok szerint 2019-ben, érték alapján

Figure 2.: German import distribution amongst destination countries in 2019, based on trade value

Forrás: <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés⁷⁰

A járvány előtti utolsó év, a 2019. év külkereskedelmi adatait vizsgálva megállapítható, hogy Kína ugyan fontos partner, de a német gazdaság nagyrészt az Európai Unión belül bonyolítja le kereskedelmi forgalmát. Az unión kívüli partnerek közül még az USA jelentős. Kínából ugyanakkor számos, máshonnan nem, vagy csak nehezen pótolható komponens érkezik, amelyek ellátási zavara komoly fennakadást okozhat a termelésben.⁷¹ Az 1. és a 2. ábrán jól látszik, hogy a két ország közötti külkereskedelmi kapcsolat erősnek, ugyanakkor kiegyensúlyozottnak mondható, ugyanis mint a német exportból (7,81%), mint az importból (10,88%) megközelítőleg hasonló nagyságrendű szeletet képvisel Kína.

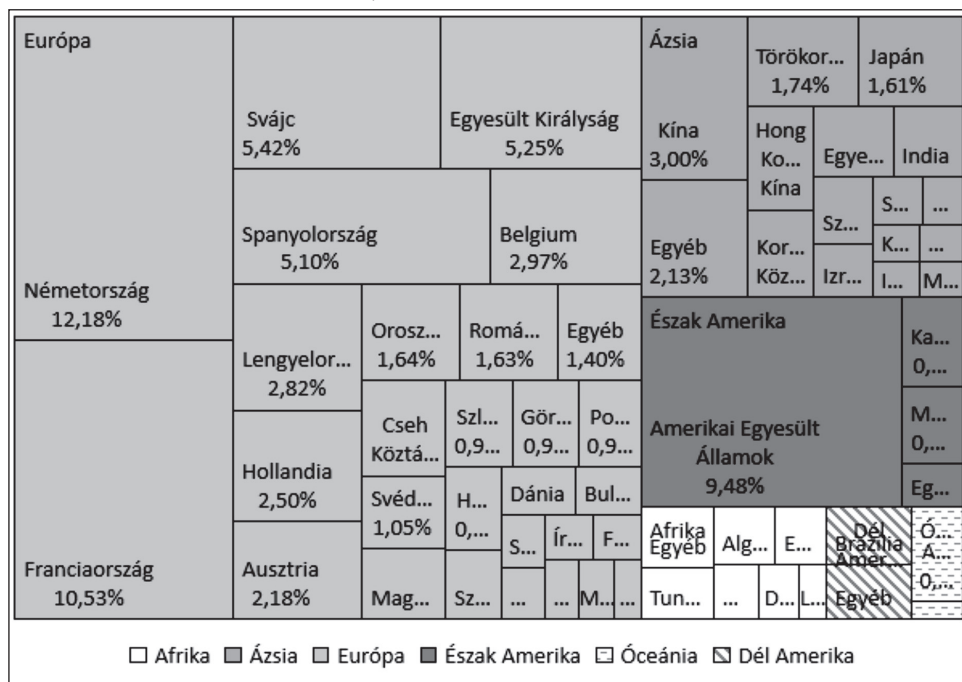
6. Olasz válságkezelés

A német után az olasz az Európai Unió második legnagyobb ipara,⁷² a magyar gazdaság szempontjából pedig fontos tényező, hogy Koppány (2020) számításai szerint az európai uniós partnerek közül a német után az olasz gazdaság visszaesése képes leginkább visszafogni a magyar gazdaság teljesítményét.⁷³

Az olasz külkereskedelmet, hasonlóan ahogy az előbb német esetében tettük, 2019-ben, a járvány befolyása előtti utolsó évben megvizsgálva, hasonlóságokat és különbségeket is találhatunk a német szerkezethez képest.

3. ábra: az olasz export megoszlása célországok szerint 2019-ben, érték alapján

Figure 3.: Italian export distribution amongst destination countries in 2019, based on trade value

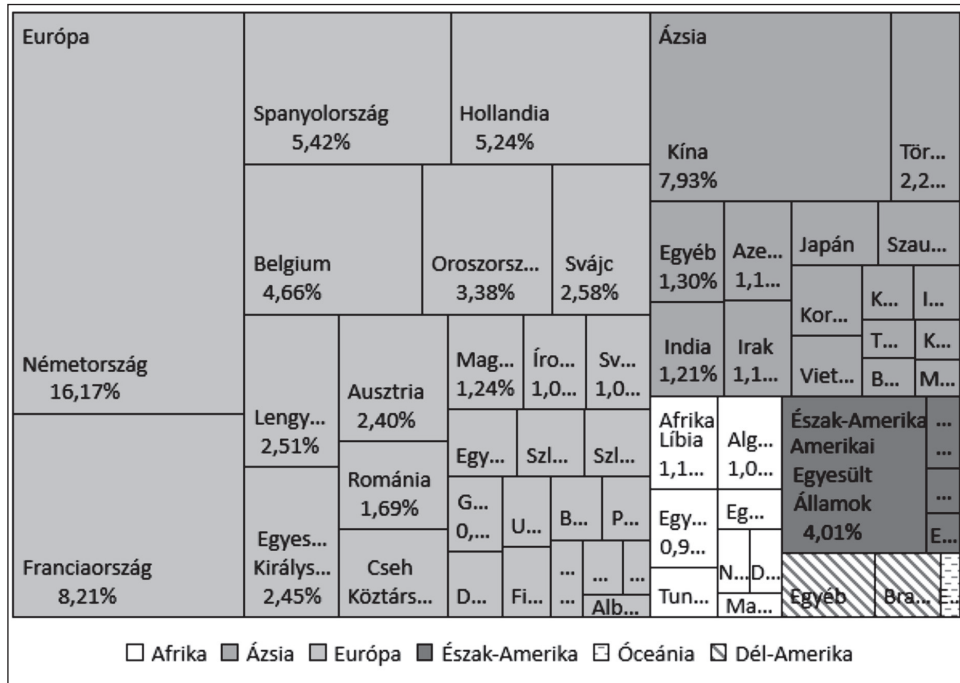

Forrás: <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés⁷⁴

4. ábra: az olasz import megoszlása célországok szerint 2019-ben, érték alapján

Figure 4.: Italian import distribution amongst destination countries in 2019, based on trade value

Forrás: <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés⁷⁵

A német gazdasághoz hasonlóan az olasz is elsősorban az Európai Unión belül bonyolítja le külkereskedelmi forgalmát. A Kínával való kapcsolatot tekintve azonban azt látjuk, hogy az olasz importon belül jóval nagyobb Kína súlya, mint az az ország exportportfóliójában. A 3. és a 4. ábrán látszik, hogy míg az olasz exportnak csak mintegy 3%-a irányul Kínába, addig a behozatalon belül mintegy 8%-os az ázsiai ország súlya. Így a német külkereskedelmi szerkezethez képest eltérő arányokat látunk Kína viszonylatában.

Az olasz garanciaszervezetek jelentős lépéseket tettek a vállalkozások, különösen a kis- és családi vállalkozások pénzügyi helyzetének javítása érdekében a COVID-19 járvány okozta válság kitörését követően⁷⁶. Az olasz garanciaszervezetek kiterjesztették a garanciájukat a hitelösszeg akár 100%-ára, amely segíthette a kisvállalkozások forráshoz jutását, mivel a szektorban nem megszokott a tőkekockázat ilyen mértékű átvállalása. Ezen

túlmenően a pandémiában érintett olasz vállalkozások hiteltörlesztési moratóriumot is kaptak 2021. júniusáig, amely intézkedés némileg rendhagyó a vállalati szektorban.⁷⁷ Az uniós fősodorhoz hasonlóan az olasz garancia-szervezetek is mérsékeltek mind az adminisztratív díjaikat, mind pedig a garanciadíjaik mértékét és egyszerűsítették az ügyintézését.⁷⁸

Összességében elmondható, hogy a KKV-szektor szempontjából fontos olasz garanciaszervezetek, hasonlóan az uniós trendekhez és a német válaszlépésekhez, szintén anticiklikus finanszírozási politikát folytatva, egyrészt garancia-arányt növelve, másrészt a díjcsökkentésen keresztül a hozzáférést könnyítve az érintett cégek likviditását igyekeztek támogatni.⁷⁹

Az olasz kormány a pandémia okozta helyzet kezelése érdekében, szintén sok hasonlóságot mutatva a német és általában az európai uniós gazdaságpolitikával, elsősorban adó- és járulékkedvezmények, valamint a közterhek befizetési határidejének kitolásával, továbbá az érintett iparágak közvetlen támogatásával,⁸⁰ valamint az állami kezesség és a kedvezményes, illetve kamatmentes hitelek biztosításával reagált.⁸¹ Számos más uniós országhoz, így Németországhoz is hasonlóan, Olaszországban is egyedi támogatásban részesültek bizonyos stratégiai vállalatok, mint például az olasz nemzeti légitársaság (Alitalia), valamint egyes súlyos helyzetben levő régiók, továbbá a hajógyártási és a turisztikai ágazat.⁸²

Párhuzamot mutatva a német egészségipari fejlesztésekkel és a magyar Egészségipari Támogatási Programmal, Olaszországban is úgynevezett védernyő („umbrella”) program indult a járvány által negatívan érintett vállalkozások kompenzálására, valamint az olasz járványvédelem és egészségipar megerősítésére 9 milliárd euró értékben.⁸³ A támogatási forma lehet vissza nem térítendő vagy visszatérítendő támogatás, tőkeinjekció, kezességnyújtás vagy adókedvezmény.

Az olasz egészségipari program az Európai Bizottság 2020. márciusi döntésével életbe léptetett, az állami támogatásokra vonatkozó tilalom átmeneti felfüggesztésének lehetőségét biztosító intézkedésen alapul. Az Európai Bizottság döntése értelmében az olasz kormány a program keretében akár közvetlen állami támogatást is nyújthat a COVID-19-cel kapcsolatos kutatásra, tesztelésre és védekezésre, valamint egészségipari kapacitásbővítésre és új termelő egységek kiépítésére.⁸⁴

7. Konklúzió

Mind az uniós iparstratégiában, mind a válságra adott uniós válaszlépésekben megfigyelhetőek olyan elemek, amelyek jól illeszkednek a COVID-19 pandémia nyomán felerősödő globális trendekhez. Ilyenek a stratégiai ágazatok és a stratégiai infrastruktúrák megvédése, a megnövekedett állami-kormányzati szerepvállalás, a saját piac és a saját vállalkozások védelme a tisztességtelen versenytől és a felvásárlástól. Továbbá megfigyelhető a digitalizáció és a digitális tudáshalmazok egyre nagyobb térnyerése az élet különböző területein, valamint a likviditás és a saját egészségipari kapacitások meglétének, az egészségügyi önellátásnak a felértékelődése. Az uniós iparstratégia kiemelten foglalkozik a munkahelyek többségét biztosító és a gazdasági mellett a rendkívül fontos társadalmi jelentőséggel bíró KKV-szektorral is. Ezen helyi vállalkozások komoly szerepet tölthetnek be az uniós iparstratégiában kitűzött, a termelés lokalizálására, regionalizációjára és általában a gazdaság fenntarthatóságára és az ellátási láncok rövidítésére, részben ezen keresztül pedig a károsanyag-kibocsátás csökkentésére vonatkozó célkitűzések elérésében. A likviditási szempontból gyakran kiszolgáltatottabb KKV-szektor forrásigényének biztosítását a kormányzati intézkedések mellett a garanciaszervezetek is jelentősen támogatták. Például Olaszországban készült az egyik legkomplexebb és a vállalkozások számára az egyik legnagyobb pénzügyi kedvezményeket biztosító, kimondottan a kisebb vállalkozásokat célzó, a garanciaszervezeteket hasznosító intézkedéscsomag az Európai Unióban.⁸⁵

Az új uniós iparstratégia célkitűzéseiben és a további uniós stratégiai dokumentumokban⁸⁶ megfogalmazott új szemlélet, mint a lokalizáció, a regionalizáció térnyerése, illetve egyes stratégiai iparágak, mint például az egészségipar (azon belül is elsősorban a gyógyszer-, orvosi és védőeszközgyártás) vagy az elektronika (beleértve a félvezető és chipgyártást) az EU-ba történő potenciális hazatelepítése lehetőségeket jelenthet a magyar gazdaság számára, az uniós ellátási láncokba történő bekapcsolódásra, akár úgy, mint az EU-ba hazatelepülő bizonyos iparágak potenciális gyártási telephelye.

Az elmúlt évek sikeres uniós hazatelepítései egyébként is túlnyomó részben (86%-ban) az iparban valósultak meg.⁸⁷ Ez az eredmény azért is fontos, mivel a magyar beszállítóknak a külföldi nagyvállalatok értékláncaiba történő fokozottabb bekapcsolódása⁸⁸ és a hazai ipari kapacitás bővítése, az újraiparosítás egyaránt központi helyet foglal el a hazai gazdaságpolitika célrendszerében.⁸⁹

Köszönetnyilvánítás

„Az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

„Prepared with the professional support of the Doctoral Student Scholarship Program of the Co-operative Doctoral Program of the Ministry of Innovation and Technology financed from the National Research, Development and Innovation Fund.”

JEGYZETEK / NOTES

1. Tóth József (szerk. 2002): Általános Társadalomföldrajz. Budapest, Dialog Campus Kiadó.
2. Pisani-Ferry, Jean (2021) - The End of Globalization as We Know It, <https://www.project-syndicate.org/commentary/future-of-globalization-national-priorities-international-threats-by-jean-pisani-ferry-2021-06>, Letétve: 2021.10.28
3. Szilágyi István (2018): A geopolitika elmélete. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest.
4. Gereffi, G. - Luo, X. [2014]: Risks and opportunities of participation in global value chains. Policy Research Working Paper No. 6847. World Bank.
5. Lengyel Imre (2003): Verseny és területi fejlődés - Térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged. pp.18-19.
6. Ballou, Ronald H. (2007): The evolution and future of logistics and supply chain management. European Business Review Vol 19. No. (4) pp.332-348
7. Szegedi Gabriella [1996]: Az újonnan iparosodó délkelet-ázsiai országok világgazdasági szerepkörének alakulása 1970-1993 között In: Tér és Társadalom 10. évf. 1996/2-3. pp. 201-210.
8. Mikio Sumiya, ed. (2000): A History of Japanese Trade and Industry Policy. Oxford University Press, Oxford.
9. Szegedi [1996]
10. Huang, Yukon (2018): A Kína-talány megfejtése, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest.
11. Kemp, John (2020): COLUMN-China's internal not export market matters more for world economy. Reuters, 2020. március 3. <https://www.reuters.com/article/china-economy-kemp-idUSL8N2AW6LX> Letöltés ideje: 2021. július 28.
12. Baker McKenzie (2020a): Beyond COVID-19 Supply Chain Resilience Holds Key to Recovery. <https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/04/covid19-global-economy.pdf?la=en> Letöltés ideje: 2020. október 8.
13. Alicke, K. – Azcue, X. – Barriball, E. [2020]: Supply chain recovery in coronavirus times – plan for now and the future. McKinsey, március 18. <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/supply-chain-recovery-in-coronavirus-times-plan-for-now-and-the-future#>. Letöltés ideje: 2021. július 18.
14. Alicke et al. [2020]

15. Hausmann Róbert [2020]: A globális ellátási láncok átalakulása a feldolgozóiparban a koronavírus-járvány következtében In: Hitelintézeti Szemle, 19. évf. 3. szám, 2020. szeptember, pp. 130–153
16. Európai Bizottság (2020a): Making Europe’s businesses future-ready: A New Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe. Sajtóközlemény, Európai Bizottság, március 10. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416. Letöltés ideje: 2021. június 12.
16. Európai Bizottság (2020b): Új európai iparstratégia. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0102&from=EN> Letöltés ideje: 2021. június 20.
17. Német Gazdasági- és Energiaügyi Minisztérium (BMWi) [2019]: Industrial strategy 2030. Made in Germany. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi). <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Publikationen/Industry/industrial-strategy-2030.html>. Letöltés ideje: 2020. június 28.
18. Baker McKenzie (2020b Aug): Supply Chains Reimagined - Recovery and Renewal in Asia Pacific and Beyond. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/08/supply-chains-reimagined_17-aug.pdf?la=en Letöltés ideje: 2020. november 10.
19. Európai Bizottság [2020a,b]
20. Európai Bizottság [2020a,b]
21. McKenzie [2020b]
22. Shih, W. [2020]: Is it time to rethink globalized supply chains? MIT Sloan Management Review, március 19. <https://sloanreview.mit.edu/article/is-it-time-to-rethink-globalized-supply-chains/>. Letöltés ideje: 2020. július 8.
23. International Monetary Fund - IMF [2020]: Policy Responses to COVID -19. Policy Tracker. IMF, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> Letöltés ideje: 2021. június 26.
24. PwC CEE [2020]: Kényszerpihenő helyett túlórák avagy kik a COVID-19 nyertesei.
25. Baker McKenzie (2021): COVID-19: Government Intervention Schemes Guide. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/08/supply-chains-reimagined_17-aug.pdf?la=en Letöltés ideje: 2020. január 15.
26. McKenzie [2020b]
27. European Parliament’s Committee on International Trade (2021): Post Covid-19 value chains: options for reshoring production back to Europe in a globalised economy. Európai Unió, Brüsszel. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653626/EXPO_STU\(2021\)653626_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653626/EXPO_STU(2021)653626_EN.pdf) Letöltés ideje: 2021. március 25.

28. Szilágyi István (2018a): Geopolitika. Pallas Athéné Innovációs és Geopolitikai Alapítvány, Budapest.
29. McKenzie [2020b], European Parliament's Committee on International Trade [2021], McKenzie [2021]
30. OECD (2013): Government at a Glance 2013. OECD, Párizs. https://doi.org/10.1787/gov_glance-2013-en_9789264206496 (PDF) https://read.oecd-ilibrary.org/governance/government-at-a-glance-2013_gov_glance-2013-en#page11 Letöltés ideje: 2021. december 20.
31. Gazdag László [2009]: Magyarország úttévesztése. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.
32. György László – Veress József (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell (The Hungarian Economic Policy Model After 2010). In: Pénzügyi Szemle / Public Finance Quarterly (2016/3)
33. György László [2017]: Egyensúlyteremtés – A gazdaságpolitika missziója, Századvég Kiadó, Budapest.
34. György László – Veress József (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell (The Hungarian Economic Policy Model After 2010). In: Pénzügyi Szemle / Public Finance Quarterly (2016/3)
35. Európa Parlament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies at the request of the committee on Industry, Research and Energy (ITRE) [2021]: Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries. 2021. március. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU\(2021\)662903_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU(2021)662903_EN.pdf) Letöltve: 2021.07.25 ISBN 978-92-846-7937-9
36. Európai Bizottság [2020a,b]
37. Európai Bizottság [2020b]
38. Európai Bizottság [2020b]
39. Európai Bizottság [2020b], p2.
40. Európai Bizottság [2020b], p2.
41. Eurostat (2019) – Estimated hourly labour costs, 2019 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Hourly_labour_costs Letöltés ideje: 2021. március 10.
42. Magyarország Kormánya (2021): Magyarország Konvergencia Programja 2021-2025 (Konvergencia Program [2021]) <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-konvergencia-programja-2021-2025> Letöltés ideje: 2021. augusztus 8.
43. Nagy Benedek – Udvari Beáta – Lengyel Imre (2019): Újraiparosodás Kelet-Közép-Európában – újraeledő centrum–periféria munkamegosztás? In: Közgazdasági Szemle. 66. évfolyam, 2. szám. pp. 163-184.

44. Európai Bizottság [2020b]
45. Európai Bizottság [2020b]
46. Columba, Francesco – Gambacorta, Leonardo – Mistrulli, Paolo Emilio (2009): Mutual guarantee institutions and small business finance. Bank for International Settlements BIS Working Papers No 290 (Monetary and Economic Department). Bank for International Settlements, Bázél. ISSN 1020-0959
47. European Association of Guarantee Institutions (AECM) [2021]: SME support in the covid crisis - The role of Guarantee Institutions. <https://aecm.eu/corona-information/> <https://www.flipsnack.com/AECMeurope/aecm-covid-brochure/full-view.html> Letöltve: 2021.szeptember 19.
48. European Association of Guarantee Institutions (AECM) [2021]: SME support in the covid crisis - The role of Guarantee Institutions. <https://aecm.eu/corona-information/> <https://www.flipsnack.com/AECMeurope/aecm-covid-brochure/full-view.html> Letöltve: 2021.szeptember 19.
49. PwC CEE [2020]: Kényszerpihenő helyett túlórák avagy kik a COVID-19 nyertesei. https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/Kenyserpiheno_helyett_tulorak_avagy_kik_a_COVID-19_nyertesei.pdf Letöltés ideje: 2021. március 10.
50. McKenzie [2020b]
51. IMF [2020] és McKenzie [2021] alapján
52. IMF [2020]
53. Európai Bizottság (2021a): Coronavirus Outbreak - List of Member State Measures approved under Articles 107(2)b, 107(3)b and 107(3)c TFEU and under the State Aid Temporary Framework. Európai Bizottság, 2021. május 17. https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/State_aid_decisions_TF_and_107_2b_107_3b_107_3c.pdf Letöltés ideje: 2021. augusztus 6.
54. Európai Bizottság (2020c): State aid: Commission approves German “umbrella” scheme to support uncovered fixed costs of companies affected by coronavirus outbreak. Sajtóközlemény, 2020. november 20. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2180 Letöltés ideje: 2021. augusztus 4.
55. Európai Bizottság (2020d): State aid: Commission approves €9 billion Italian “umbrella” scheme to support economy in coronavirus outbreak. Sajtóközlemény, 2020. május 21. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_925 Letöltés ideje: 2021. augusztus 5.
56. Eurostat - Industrial production statistics https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics Letöltve: 2021.11.03

57. Koppány Krisztián [2020]: A kínai koronavírus és a magyar gazdaság kitettsége. Mit mutatnak a világ input-output táblák. In: Közgazdasági Szemle, LXVII. évf. 3. szám, 2020. május, pp. 453–455.
58. AECM [2021]
59. McKenzie [2021]
60. Schäfer, Holger – Schneider, Helena – Vogel, Sandra (2020): Kurzarbeit in Europa. In: IW-Kurzbericht, No. 63/2020, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln.
61. IMF [2020]
62. Európai Bizottság [2020c]
63. Európai Bizottság [2020c]
64. McKenzie [2021]
65. Magyarország Kormánya (2021): Magyarország Konvergencia Programja 2021-2025 (Konvergencia Program [2021]) <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-konvergencia-programja-2021-2025> Letöltés ideje: 2021. október 8.
66. Európai Bizottság [2021a]
67. Európai Bizottság (2021b): Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs - Regional Innovation Monitor Plus – Bavaria. <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/bavaria> Letöltés ideje: 2021. augusztus 23.
68. McKenzie [2021]
69. <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés. Letöltés ideje: 2021.12.12
70. <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés. Letöltés ideje: 2021.12.12
71. Hausmann [2020]
72. Eurostat - Industrial production statistics https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics Letöltve: 2021.11.03
73. Koppány [2020]
74. <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés. Letöltés ideje: 2021.12.12
75. <https://www.trademap.org/> alapján saját szerkesztés. Letöltés ideje: 2021.12.12
76. European Association of Guarantee Institutions (AECM) [2021]: SME support in the covid crisis - The role of Guarantee Institutions. <https://aecm.eu/corona-information/> <https://www.flipsnack.com/AECMeurope/aecm-covid-brochure/full-view.html> Letöltve: 2021.szeptember 19.
77. IMF [2020]
78. AECM [2021]

79. AECM [2021]
80. IMF [2020]
81. McKenzie [2021])
82. Európai Bizottság [2021a]
83. Európai Bizottság [2021a]
84. Európai Bizottság [2020d]
85. AECM [2021]
86. Európai Bizottság [2020a,b], European Parliament's Committee on International Trade [2021], ITRE [2021]
87. European Parliament's Committee on International Trade [2021]
88. Magyar Nemzeti Bank (MNB) [2019]: Versenyképességi Program 330 Pontban. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
89. Nemzetgazdasági Minisztérium (2016): Irinyi Terv – Az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/irinyi-terv-magyarorszag-ujraiparositasaert> <https://2015-2019.kormany.hu/download/d/c1/b0000/Irinyi-terv.pdf> Letöltés ideje: 2021. augusztus 18.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Alicke, K. – Azcue, X. – Barriball, E. [2020]: Supply chain recovery in coronavirus times – plan for now and the future. McKinsey, március 18. <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/supply-chain-recovery-in-coronavirus-times-plan-for-now-and-the-future#>. Letöltés ideje: 2021. július 18.
- Baker McKenzie (2020a Ápr): Beyond COVID-19 Supply Chain Resilience Holds Key to Recovery. <https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/04/covid19-global-economy.pdf?la=en> Letöltés ideje: 2020. október 8.
- Baker McKenzie (2020b Aug): Supply Chains Reimagined - Recovery and Renewal in Asia Pacific and Beyond. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/08/supply-chains-reimagined_17-aug.pdf?la=en Letöltés ideje: 2020. november 10.
- Baker McKenzie (2021 Jún): COVID-19: Government Intervention Schemes Guide. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2020/08/supply-chains-reimagined_17-aug.pdf?la=en Letöltés ideje: 2020. január 15.
- Ballou, Ronald H. (2007): The evolution and future of logistics and supply chain management. European Business Review Vol 19. No. (4) pp.332–348

- Chopra, S. – Sodhi, M. [2014]. Reducing the Risk of Supply Chain Disruptions. MIT SLOAN MANAGEMENT REVIEW, 55(3), pp. 72-80
- Eurofound [2021] - European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions: European Reshoring Monitor - Reshoring Cases. <https://reshoring.eurofound.europa.eu/reshoring-cases> Letöltés ideje: 2021. augusztus 25.
- European Association of Guarantee Institutions (AECM) [2021]: SME support in the covid crisis - The role of Guarantee Institutions. <https://aecm.eu/corona-information/> <https://www.flipsnack.com/AECMEurope/aecm-covid-brochure/full-view.html> Letöltve: 2021.június19.
- Európai Bizottság (2020a): Making Europe’s businesses future-ready: A New Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe. Sajtóközlemény, Európai Bizottság, március 10. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416. Letöltés ideje: 2021. június 12.
- Európai Bizottság (2020b): Új európai iparstratégia. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0102&from=EN> Letöltés ideje: 2021. június 20.
- Európai Bizottság (2020c): State aid: Commission approves German “umbrella” scheme to support uncovered fixed costs of companies affected by coronavirus outbreak. Sajtóközlemény, 2020. november 20. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2180 Letöltés ideje: 2021. augusztus 4.
- Európai Bizottság (2020d): State aid: Commission approves €9 billion Italian “umbrella” scheme to support economy in coronavirus outbreak. Sajtóközlemény, 2020. május 21. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_925 Letöltés ideje: 2021. augusztus 5.
- Európai Bizottság (2021a): Coronavirus Outbreak - List of Member State Measures approved under Articles 107(2)b, 107(3)b and 107(3)c TFEU and under the State Aid Temporary Framework. Európai Bizottság, 2021. május 17. https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/State_aid_decisions_TF_and_107_2b_107_3b_107_3c.pdf Letöltés ideje: 2021. augusztus 6.
- Európai Bizottság (2021b): Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs - Regional Innovation Monitor Plus – Bavaria. <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/bavaria> Letöltés ideje: 2021. augusztus 23.
- European Parliament’s Committee on International Trade (2021): Post Covid-19 value chains: options for reshoring production back to Europe in a globalised economy. Európai Unió, Brüsszel.
- ISBN 978-92-846-7832-7 [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653626/EXPO_STU\(2021\)653626_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653626/EXPO_STU(2021)653626_EN.pdf) Letöltés ideje: 2021. március 25.

- Európa Parlament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies at the request of the committee on Industry, Research and Energy (ITRE) [2021]: Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries. 2021. március. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU\(2021\)662903_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU(2021)662903_EN.pdf) Letöltve: 2021.07.25 ISBN 978-92-846-7937-9
- Eurostat (2019) – Estimated hourly labour costs, 2019 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Hourly_labour_costs Letöltés ideje: 2021. március 10.
- Gazdag László [2019]: Magyarország úttévesztése. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Gereffi, G. - Luo, X. [2014]: Risks and opportunities of participation in global value chains. Policy Research Working Paper No. 6847. World Bank.
- György László – Veress József (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell (The Hungarian Economic Policy Model After 2010). In: Pénzügyi Szemle / Public Finance Quarterly (2016/3)
- György László [2017]: Egyensúlyteremtés – A gazdaságpolitika missziója, Századvég Kiadó, Budapest.
- Huang, Yukon (2018): A Kína-talány megfejtése, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest.
- International Monetary Fund - IMF [2020]: Policy Responses to COVID -19. Policy Tracker. IMF, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> Letöltés ideje: 2021. június 26.
- Kim, Minkyun – Chai, Sangmi [2017a]: The impact of supplier innovativeness, information sharing and strategic sourcing on improving supply chain agility: Global supply chain perspective. In: International Journal of Production Economics, Volume 187 pp. 42-52
- Kim, Minkyun – Chai, Sangmi [2017b]: Implementing Environmental Practices for Accomplishing Sustainable Green Supply Chain Management. Sustainability, Volume 9, pp. 1-17.
- DOI:10.3390/SU9071192
- Koppány Krisztián [2020]: A kínai koronavírus és a magyar gazdaság kitétsége. Mít mutatnak a világ input-output táblák. In: Közgazdasági Szemle, LXVII. évf. 3. szám, 2020. május, pp. 453–455.
- Magyarország Kormánya (2021): Magyarország Konvergencia Programja 2021-2025 (Konvergencia Program [2021]) <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-konvergencia-programja-2021-2025> Letöltés ideje: 2021. augusztus 8.

- Magyar Nemzeti Bank (MNB) [2019]: Versenyképességi Program 330 Pontban. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Mikio Sumiya, ed. (2000): A History of Japanese Trade and Industry Policy. Oxford University Press, Oxford.
- Mollenkopf (et al.) [2010]: Green, lean, and global supply chains. In: International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, Vol. 40, No. 1-2. pp. 14-41.
- Nagy Benedek – Udvari Beáta – Lengyel Imre (2019): Újraiparosodás Kelet-Közép-Európában – újraéledő centrum–periféria munkamegosztás? In: Közgazdasági Szemle. 66. évfolyam, 2. szám. pp. 163-184.
- Nemzetgazdasági Minisztérium (2016): Irinyi Terv – Az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/irinyi-terv-magyarorszag-ujraiparositasaert> <https://2015-2019.kormany.hu/download/d/c1/b0000/Irinyi-terv.pdf> Letöltés ideje: 2021. augusztus 18.
- Német Gazdasági- és Energiaügyi Minisztérium (BMWi) [2019]: Industrial strategy 2030. Made in Germany. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi). <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Publikationen/Industry/industrial-strategy-2030.html>. Letöltés ideje: 2020. június 28.
- Peck H [2007] Supply chain vulnerability, risk and resilience. In: Waters D (szerk.) [2010] Global logistics, 6. kiadás, 12. fejelet. Kogan Page Ltd., London.
- Pisani-Ferry, Jean (2021) - The End of Globalization as We Know It, <https://www.project-syndicate.org/commentary/future-of-globalization-national-priorities-international-threats-by-jean-pisani-ferry-2021-06>, Letétve: 2021.10.28
- Pounder, Paul (et al.) [2013]: A Review of Supply Chain Management and Its Main External Influential Factors. Supply Chain Forum. Vol. 14 No. 3. pp. 42-50.
- PwC CEE [2020]: Kényszerpihenő helyett túlórák avagy kik a COVID-19 nyertesek. https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/Kenyserpiheno_helyett_tulorak_avagy_kik_a_COVID-19_nyertesek.pdf Letöltés ideje: 2021. március 10.
- Schäfer, Holger – Schneider, Helena – Vogel, Sandra (2020): Kurzarbeit in Europa. In: IW-Kurzbericht, No. 63/2020, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln.
- Shih, W. [2020]: Is it time to rethink globalized supply chains? MIT Sloan Management Review, március 19. <https://sloanreview.mit.edu/article/is-it-time-to-rethink-globalized-supply-chains/>. Letöltés ideje: 2020. július 8.
- Szegedi Gabriella [1996]: Az újonnan iparosodó délkelet-ázsiai országok világgazdasági szerepkörének alakulása 1970-1993 között In: Tér és Társadalom 10. évf. 1996/2-3. pp. 201-210.

- Szilágyi István (2018a): Geopolitika. Pallas Athéné Innovációs és Geopolitikai Alapítvány, Budapest.
- Szilágyi István (2018b): A geopolitika elmélete. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Tóth József (szerk. 2002): Általános Társadalomföldrajz. Budapest, Dialog Campus Kiadó.

GLOFÁK Péter

PhD-hallgató

**Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai Program,
Pécs**

PhD student

**University of Pécs, Faculty of Natural Sciences, Doctoral
School of Earth Sciences Geopolitical Program, Pécs,
Hungary**

email: glofak@t-online.hu

**GAZDASÁGI HADVISELÉS ÉS GEOPOLITIKAI
KÜZDELMEK AZ OLAJ VILÁGPIACÁN**

**ECONOMIC WARFARE AND GEOPOLITICAL
STRUGGLES IN THE WORLD OIL MARKET**

ABSTRACT

In recent decades, the United States has increasingly used the means of economic warfare in its geopolitical struggles. Among these instruments – in addition to the financial markets – it most often launches geoeconomic attacks in the oil market against its geopolitical adversaries. The United States can cause significant economic damage both for oil exporter (eg. Iran, Venezuela) and oil importer (eg. Cuba, North Korea) countries by restricting their access to oil markets.

This paper analyzes the economic warfare in the oil market between the United States and Iran, Russia, and North Korea. Through these examples this paper demonstrates how the United States organizes and executes geoeconomic attacks in the oil market and how it handles country-specific problems. The United States has the means to organize broad international coalition alongside the oil market sanctions – even in the lack of UN Security Council resolutions.

United Nations has decided on a number of economic sanctions against Iran because of its nuclear program. These sanctions reduced the supply in the world oil market and resulted in about 10-20% price increase, while Iran – despite of the sanctions – found the way to sell significant amount of oil, mainly to China and India.

Russia is a member of the UN Security Council, so no UN sanctions can be imposed on it, nevertheless the United States and its allies launched a geo-economics assault against Russia after the annexation of the Crimea. Russia was prepared for these economic sanctions and could effectively reduce the negative effects on its oil export, which could even increase after the western sanctions.

North Korea is under UN sanctions since 2006 because of its nuclear program. The sanctions refer to oil and oil products as well, but has no significant effect on world oil market and oil price, because North Korea is a relatively small country with low oil consumption. North Korea is suffering a huge economic burden due to severe restrictions and its only way to circumvent the embargo – according to American accusations – is to smuggle some oil from China and Russia.

Kulcsszavak: Egyesült Államok, Észak-Korea, gazdasági hadviselés, Irán, kőolaj, Oroszország

Keynotes: United States, North Korea, economic warfare, Iran, oil, Russia

1. Bevezetés

Immáron egy évszázad telt el azóta, hogy Woodrow Wilson amerikai elnök elméletében kifejtette, hogy az elkövetkezőkben az Egyesült Államok geopolitikai céljait fegyverek bevetése nélkül, elsősorban gazdasági eszközökkel fogja majd elérni.¹ Bár Wilson elméletét a későbbiekben sokan vitatták – és a második világháború is rácafolta – a 20. század egészében érezhető volt a geopolitikai küzdelmekben a gazdasági hadviselés szemléletének előretörése. Míg az I. világháború kitörésekor az Egyesült Államok még nem társított tudatos gazdasági eszközöket a katonai hadműveletek mellé, addig a II. világháborúban – már Pearl Harbor előtt – külön erre a célra létrehozott Gazdasági Védelmi Bizottság (Economic Defense Board) irányította a tengelyhatalmak gyengítésére, illetve a szövetségesek erősítésére irányuló gazdasági „hadműveleteket” világszerte.² A gazdasági szem-

léletű geopolitikai gondolkodás különösen a hidegháború időszakában vált fontossá, amikor a Szovjetunió rendelkezésére álló óriási nukleáris fegyver-
 arzenál eleve lehetetlenné tette, hogy az Egyesült Államok katonai eszkö-
 zökkel tartóztassa fel a kommunizmus világszintű terjedését.

A gazdasági hadviselés elméletéről és gyakorlatáról Baldwin írt összefog-
 láló könyvet a hidegháború utolsó időszakában „Economic Statecraft” cím-
 mel, melyben multidiszciplináris megközelítésben mutatta be és értékelte a
 gazdasági hadviselés elméletét és gyakorlatát.³ Ebben a könyvében Baldwin
 szakított a szakirodalomban addig túlsúlyban lévő, alapvetően pesszimista
 megközelítéssel (pl.: Adler-Karlsson 1968⁴; Bienen-Gilpin 1980⁵; Doxey
 1972⁶; Galtung 1967⁷; Kindleberger 1970⁸; Knorr 1975⁹; Losman 1979¹⁰) és
 hosszasan érvelt a gazdasági hadviselés pozitívumai mellett.¹¹

A gazdasági szemléletű geopolitikai irányzatot Luttwak nevezte el geo-
 ökonómiának. Cikkében hangsúlyozza, hogy a kétpólusú világrend meg-
 szűnését követően a „katonai eszközöket felváltották a kereskedelmi eszkö-
 zök, a befektethető tőke helyettesíti a tüzerőt, a civil innovációk a katonai
 technológiai előrehaladást, a piacszerzés pedig helyettesíti a helyőrséget és
 a katonai bázisokat”.¹² A hidegháború időszakát követően aztán a geopoliti-
 tikai erőterben olyannyira fontossá váltak a gazdasági szempontok, hogy a
 huszadik század végére a geopolitika fogalom szinonimájává, vagy inkább
 azt felváltó fogalomná vált a geoökonómia fogalma.¹³

A szakirodalom nem egységes annak megítélésében, hogy pontosan
 mely gazdasági eszközök sorolhatók a gazdasági hadviselés eszköztárába.
 George Shambaugh „Encyclopedia Britannica”-ban leírt meghatározása
 szerint: a gazdasági hadviselést megindító fél „gazdasági eszközökkel meg-
 gyengíti a megcélzott ország gazdasági potenciálját, ezen keresztül pedig
 politikai és katonai erejét, gazdasági hadviselésnek tekinthető továbbá, ha
 gazdasági eszközökkel kényszeríti az ellenlábás országot viselkedésének
 megváltoztatására, illetve meggátolja, hogy más országokkal normális gaz-
 dasági kapcsolatokat tartson fenn. Jellemző eszközei lehetnek a gazdasági
 hadviselésnek a kereskedelmi embargó, a bojkott, a szankciók, a diszkrimi-
 natív vámpolitika, vagyoni eszközök befagyasztása, segélyek felfüggesz-
 tése, beruházások tilalma és a kisajátítás”.¹⁴

Wilson álláspontja szerint a geopolitikai érdekek érvényesítése gazdasági
 eszközökkel azért is kedvezőbb a katonai eszközöknél, mert ily módon el-
 kerülhető a civil lakosság háborús szenvedése. A kritikai geopolitika kép-
 viselői (például Tuathail) azonban rámutatnak, hogy amikor az Egyesült
 Államok geoökonómiai eszközökkel lép fel geopolitikai ellenlábasaival
 szemben, akkor ugyanaz az imperialista szemlélet vezérli, amely az ortodox

geopolitikára mindig is jellemző volt, csak adott esetben a katonai hadműveletek helyett a gazdasági hadműveletek alacsonyabb költséggel és kockázattal, vagy magasabb elérhető haszonnal járnak.¹⁵ Tuathail meglátását azzal egészíti ki Weiss, hogy egy-egy gazdasági támadás is eredményezheti sok millió ember mérhetetlen szenvedését vagy sok ezer ember halálát, ha a szankciók eredményeként például élelmiszerhiány vagy gyógyszerhiány lép fel a szankciót elszenvedő országban.¹⁶ Az egyik legismertebb ilyen jellegű humanitárius katasztrófát az ENSZ BT 1990-ben Irakra kivetett átfogó gazdasági szankciói okozták, ahol a szakirodalmi források százezres nagyságrendűre becsülik az áldozatok számát, és ezen áldozatok jelentős része gyerek volt.¹⁷ Az elmúlt években az országot sújtó gazdasági problémák mellett tovább fokozták a helyi lakosság szenvedéseit a Venezuelával¹⁸ és Észak-Koreával¹⁹ szemben elrendelt gazdasági szankciók is. A geopolitikai küzdelmek tehát a geoökonómia korában továbbra is súlyos szenvedéseket eredményeznek a civil lakosságnak, csak ezek a szenvedések más – általában kevésbé látványos, a média által kevésbé felkapott – formában öltenek testet mint a háborúk, ezért a világ közvéleménye kevésbé figyel oda rájuk.

További negatív hatása a gazdasági hadviselésnek, hogy a kutatások szerint csökkent a demokrácia szintjét a szankciónak kitett országban. Autokrata vagy esetenként kimondottan diktatórikus irányba tolódik el a hatalomgyakorlás módja ezekben az országokban, ahogy látható volt ez például a Kim dinasztia által uralt Észak-Koreában, Chavez/Maduro Venezuelájában vagy Fidel Castro Kubájában.²⁰

A gazdasági hadviselésnek továbbá kiterjedt nemzetközi jogi vonatkozásai is vannak (pl.: ENSZ vagy WTO szerződések), de ezen szempontok vizsgálata meghaladná jelen cikk kereteit, ezért ettől most eltekintünk.

Jelen cikk azt vizsgálja, hogy a gazdasági hadviselés egy speciális szegmense, a geopolitikai célú kőolajpiaci műveletek hogyan működnek és milyen hatásokat indukálnak a kőolaj világpiacán. Mennyiben különböznek az olajpiaci következmények, ha a Oroszország, Irán, vagy például Észak-Korea szenved el geoökonómiai támadást az olajpiacon.

2. A gazdasági hadviselés a világ kőolajpiacán

A világ legnagyobb volumenben kereskedett nyersanyaga a kőolaj: az olaj világpiacának éves forgalma mintegy 1700 mrd USD, (összehasonlításképpen az arany világpiacának éves forgalma 170 mrd USD, a vas, a réz és az alumínium világpiaca mintegy 115-115 mrd USD-s forgalmat

mutat).²¹ Kézenfekvő tehát, hogy gazdasági hadviselés esetén – a pénzügyi piacok mellett – elsőként a kőolaj piacával kapcsolatos gazdasági eszközök kerülnek előtérbe, amikor geoökonómiai hadműveleteket terveznek a világ geopolitikai stratégiái. Elegendő az Észak-Koreával vagy Kubával szemben elrendelt kőolajembargóra, illetve az Iránnal és Venezuelával szemben elrendelt kőolaj export-korlátozásokra gondolni. Jelentős gazdasági nyomást lehet helyezni egy kormányra az olajpiachoz való hozzáféréseinek korlátozásával, akár kőolajexportőr, akár kőolajimportőr országról van szó.

Geopolitikai célú kőolajpiaci nyomásgyakorlás általában az Egyesült Államokhoz köthető, mert az Egyesült Államok rendelkezik olyan olajpiaci és geopolitikai súllyal, amely szükséges egy-egy geopolitikai célú olajpiaci szankció bevezetéséhez, fenntartásához és ellenőrzéséhez.

2.1. Olajpiaci lépések Iránnal szemben

Az Egyesült Államok már az 1980-as években vezetett be kétoldalú gazdasági szankciókat Iránnal szemben, a terrorizmus támogatása miatt. A nemzetközi közösség eziárnyú erőteljes lépései azonban csak 2006-ban kerültek bevezetésre. Irán nukleáris programja miatt az ENSZ BT több gazdasági szankciót elrendelő határozatot is hozott (1696/2006, 1737/2006, 1747/2007, 1803/2008, 1835/2008, 1929/2010, 1984/2011, 2049/2012, 2231/2015).²² A szankciók kiterjedtek fegyverek és a nukleáris iparban felhasználható berendezések bevitelének korlátozására, Irán nemzetközi pénzügyi kapcsolatainak korlátozására, kiterjed továbbá olajipari berendezések bevitelének tilalmára is. Az ENSZ határozatok nem tiltották meg kategorikusan az ENSZ tagországoknak, hogy olajat vásároljanak Iránból, mert aránytalan nehézségeket jelentett volna egyes országoknak (pl.: India, Olaszország, Görögország, Spanyolország, Japán, Dél-Korea) a hirtelen kieső iráni import pótlása, de felszólították a tagországokat, hogy lehetőségeikhez mérten csökkentsék az iráni kőolajimportot – szükség esetén ebben segít a többi ENSZ tagország.

A szankciók nem csak az iráni kőolajvásárlások közvetlen csökkentését irányozták elő, hanem jelentősen megnehezítették Iránnak a nemzetközi olajértékesítés technikai lebonyolítását is: nemzetközi biztosítótársaságoknak megtiltották az iráni olajszállító hajók biztosítását, illetve az iráni bankokat kizárták a nemzetközi pénzügyi rendszerből (SWIFT), így nehezebbé vált az olaj kiszállítása a vevőhöz, illetve olajexport után járó fizetség hazajuttatása.

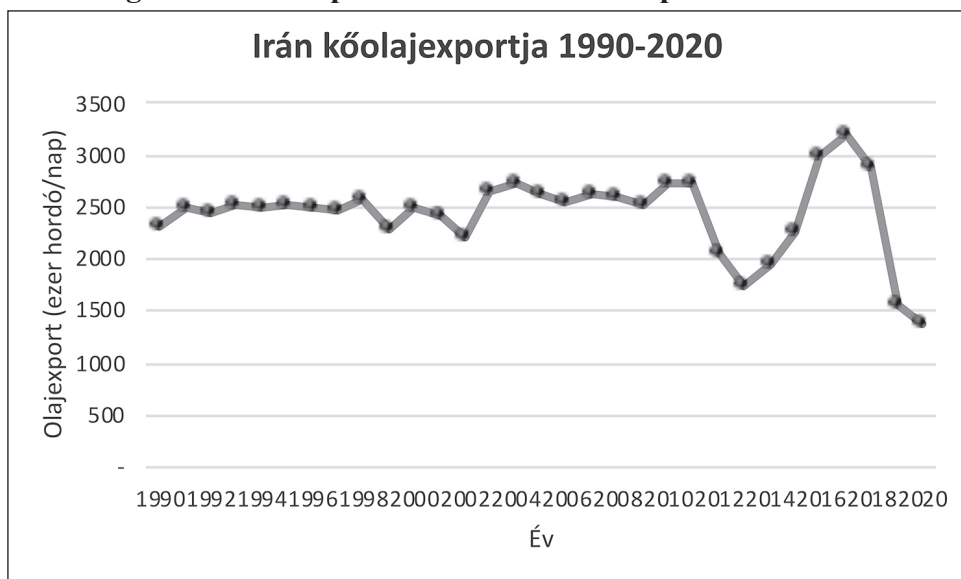
A nemzetközi közösség támogatását elősegítendő, az Egyesült Államok Irán esetében jelentős másodlagos szankciók kivetéséről döntött, ennek

keretében olyan országokat és vállalatokat sújtott, amelyek nem – vagy nem kellő mértékben – csökkentették az Iránnal való kőolajipari és pénzügyi együttműködésüket.

1990-2005 időszakban (az ENSZ szankciók bejelentését megelőző másfél évtizedben) az iráni kőolajtermelés a világ kőolaj termelésének átlagosan 5,3%-át tette ki. Az ENSZ szankciók bejelentését követő csaknem másfél évtizedben (2006-2020) ez az arány 4,7%-ra csökkent, miközben egyébként a tényleges termelés nem csökkent Iránban, sőt még növekedett is: 1990-2005 között átlagosan napi 3716 ezer hordó/nap volt a termelés, addig a szankcióval sújtott időszakban (2006-2020) ez 4115 ezer hordó/napra emelkedett.²³

A gazdasági szankciók azonban jól láthatóan nyomot hagytak az iráni kőolaj export alakulásán.

1. ábra: Irán kőolajexportjának alakulása 1990-2020
Figure 1.: Development of Iranian Oil Exports 1990-2020

Forrás: British Petrol²⁴, ábra: saját szerkesztés

A 2012-ben szigorított szankciók nyomán a 2011-es színtről 2013-ra 37%-kal esett az iráni kőolajexport volumene.²⁵ Az ebből eredő gazdasági nehézségek nyomán Irán hajlandó volt tárgyalni a nukleáris programjáról, melynek nyomán a gazdasági szankciókat enyhítette az ENSZ, így 2014-től érdemben emelkedni kezdett az iráni olajexport. Végül is 2015-ben került

aláírásra az a megállapodás („iráni atomalku”), melynek értelmében Irán vállalta, hogy az urándúsítás során nem lépi át a nagyhatalmak által meghatározott 3,67%-os dúsítási szintet, cserébe a nemzetközi közösség a gazdasági szankciók jelentős részét feloldja, ennek nyomán jelentősen emelkedett az iráni kőolaj export 2017-ig. A Trump-kormányzat – hivatkozva arra, hogy Irán valójában nem tartja be a 3,67%-os dúsítási limitet – egyoldalúan kilépett az atomalkuból és ismét szankciókat vezetett be Irán ellen, melyet az ENSZ BT nem támogatott, de az Egyesült Államok egyes szövetségesei követték a példáját, így az iráni olajexport ismét meredek esésnek indult: 2017-ről 2020-ra 57%-kal csökkent.²⁶

Az iráni export fentiekben bemutatott változásai érezhető nyomot hagytak a kőolaj világpiacán. A 2012-es jelentősebb gazdasági szankciók bevezetése előtt, 2008-ban készült amerikai becslés szerint az olaj világpiaci ára 10%-kal csökkenne, ha Irán mindenféle korlátozás nélkül exportálhatna olajat, vagyis 2008-ban az Irán elleni szankciók mintegy 10-kal magasabb világpiaci olajárat eredményeztek, amely az Egyesült Államoknak éves szinten mintegy 38-76 milliárd USD veszteséget okozott.²⁷ Tekintettel arra, hogy 2012-ben Irán ellen bevezetett szigorúbb olajpiaci szankciók miatt 2013-ban jelentősen csökkent az iráni olajexport, így ebben az időszakban az olaj világpiaci árára is nagyobb hatással voltak ezek a geopolitikai célú olajpiaci lépések: 2013-ban az Irán ellen bevezetett szankciók az Egyesült Államoknak makroszinten becsülhetően akár 100 mrd USD-t megközelítő összegű veszteséget okoztak. Szem előtt kell tartani azonban, hogy az iráni kőolaj kiesése által okozott – 10-20%-osra becsült – világpiaci olajár emelkedés eltörpül ahhoz képest, hogy egy sikeres iráni nukleáris program nyomán az olaj világpiaci ára duplájára emelkedhetne – nem is beszélve annak súlyos geopolitikai következményeiről, így az Egyesült Államoknak mind gazdasági mind geopolitikai érdekei azt diktálták, hogy vállalja a szankciók nyomán bekövetkező 10-20%-os olajár emelkedésből eredő makroökonómiai veszteségeket.²⁸

2019-2020-ban – bár az iráni export csökkenése jelentősebb volt mint 2013-ban – az Egyesült Államoknak már nem okozott a 2008-2013-as időszakhoz hasonló veszteséget az iráni export világpiaci kiesése, mert az amerikai olajtermelés – köszönhetően az új kőolajipari technológiák térnyerésének, mint például a palaolaj kitermelési technológiák és a horizontális fúrás – 2010 és 2020 között több mint duplájára emelkedett, 2020-ban az Egyesült Államok már csaknem önellátó volt kőolajból (ekkor az amerikai fogyasztás már csak 4%-kal haladta meg a termelést, míg 2013-ben ez a különbség még 78% volt).²⁹

A Trump kormányzat tehát 2018-ban már jóval kisebb makrogazdasági veszteség mellett tudta vállalni az iráni atomkuból való kilépést, ezért is volt határozottabb ennek a geopolitikai lépésnek a megtétele során – még az európai szövetségeseinek határozott ellenkezését is figyelmen kívül hagyhatta (miközben más szövetségesei, mint Izrael vagy Szaúd-Arábia támogatták ezt a lépését).

Fontos megemlíteni, hogy az Irán elleni szankciók által okozott világpiaci olajáremelkedés ebben az időszakban nem volt ellenére Oroszországnak, ezért 2017. előtt Oroszország is rendszeresen megszavazta az ENSZ BT-ben az Irán elleni szankciókat (gazdasági érdekei mellett természetesen a biztonságpolitikai érdekei is azt diktálták, hogy fellépjen az iráni atomprogrammal szemben).

2.2. Olajpiaci lépések Oroszországgal szemben

Oroszország – mint az Egyesült Államok egyik legjelentősebb geopolitikai ellenlábas – szintén jelentős olajexportőr, de vele szemben nem alkalmazhatók az Iránnal szemben sikerrel alkalmazott olajpiaci geoökonómiai eszközök, ennek okai az alábbiakban foglalhatók össze:

- 1). Oroszország állandó tagja az ENSZ BT-nek, így nyilvánvalóan nem szavaz meg semmilyen ellene felterjesztett gazdasági szankciót.
- 2). Oroszország a legfontosabb kőolaj- és gázszállítója az Egyesült Államok számos szövetségeseinek. Az orosz kőolaj- (vagy gáz-) szállítások jelentős csökkentése kezelhetetlen gazdasági és politikai problémákat eredményezne az Európai Unióban, Japánban vagy Dél-Koreában.
- 3). Oroszország kőolajpiaci súlya igen jelentős. Napi termelése az elmúlt évtizedben 10 millió hordó körül alakult, amelynek 70-80%-át exportálta.³⁰ Ekkora mennyiség kiesése a világpiacról már rövid távon is jelentős ellátási problémákat és beláthatatlan mértékű áremelkedést idézne elő, amely az Egyesült Államok és szövetségesei nagy részének gazdaságában is jelentős károkat okozna.
- 4). Az orosz olaj legfőbb vevője az Európai Unió mellett Kína. Egy esetleges Oroszország elleni kőolaj bojkott jelentősen erősítené a kínai-orosz gazdasági és politikai kapcsolatokat, amely nem érdeke az Egyesült Államoknak.

A fentiekből kifolyólag az Egyesült Államoknak az Oroszországgal szembeni olajpiaci küzdelmei során más eszközöket kell alkalmaznia, mint amiket egyébként sikerrel alkalmaz(ott) Irán ellen. Az alábbiakban ezek az eszközök kerülnek áttekintésre.

- 1). Az Egyesült Államok és szövetségesei időről időre megpróbálják korlátozni Oroszország kőolaj és földgáz kitermelési potenciálját a fejlett kőolaj- és földgázipari technológiákhoz való hozzáférés korlátozásával (például a Krím annexiója nyomán elrendelt gazdasági szankciók keretében),³¹ hasonlóan a hidegháború utolsó évtizedében Reagan által bevezetett azonos jellegű intézkedésekhez (pl.: COCOM rendszer).³²
- 2). Az Egyesült Államok rendszeresen fellép olyan beruházási projektekkel szemben, amelyek segítik az orosz olaj és földgáz világpiacon jutását. A Déli Áramlat földgázvezeték építése kapcsán még a magyar kormány is amerikai politikai nyomás alá került 2014-ben,³³ a Trump kormányzat pedig nyíltan ellenezte a Németországot Oroszországgal összekötő Északi Áramlat 2 gázvezeték megépítését.³⁴ Dobson felidézi, hogy a szovjet csővezeték építési munkálatok akadályozása már a hidegháborúban is tudatos törekvése volt a Reagan kormányzatnak, emiatt jelentős konfliktusok alakultak ki az Egyesült Államok és európai szövetségesei között.³⁵
- 3). Szintén hidegháborúban alkalmazott eszköz volt a szovjet gazdaság tőkepiacokhoz való hozzáféréseinek korlátozása, így az igen költséges kőolajipari beruházások finanszírozási forrásait tudta az Egyesült Államok jelentősen szűkíteni.³⁶ Ugyanezen eszköz ismét megjelenik a Krím annexiója kapcsán elrendelt szankciók között.³⁷
- 4). Az Egyesült Államok – lehetőségeihez mérten – folyamatosan próbál segíteni diverzifikálni az energiahordozó beszerzési lehetőségeiket azon szövetségeseinek (például Magyarországnak vagy Dél-Koreának), amelyek egyoldalúan ki vannak szolgáltatva az orosz kőolaj- és földgázszállításoknak (a magyaroknak nyújtandó segítség tetten érhető volt már az Obama kormányzat idején³⁸, és folytatódott a Trump adminisztráció politikájában is³⁹).
- 5). A kőolajpiacot elemző számos szerző rámutat, hogy az Egyesült Államok és szövetségesei (elsősorban Szaúd-Arábia) bizonyos feltételek fennállása esetén képesek az olaj világpiacon az árát jelentősen és tartósan csökkenteni, hogy így mérsékeljék a Szovjetunió/Oroszország kőolajpiaci bevételeit, ezen keresztül pedig annak katonai és geopolitikai potenciálját (például: Salameh⁴⁰, Schweizer⁴¹, Glofák⁴², Reagan⁴³).

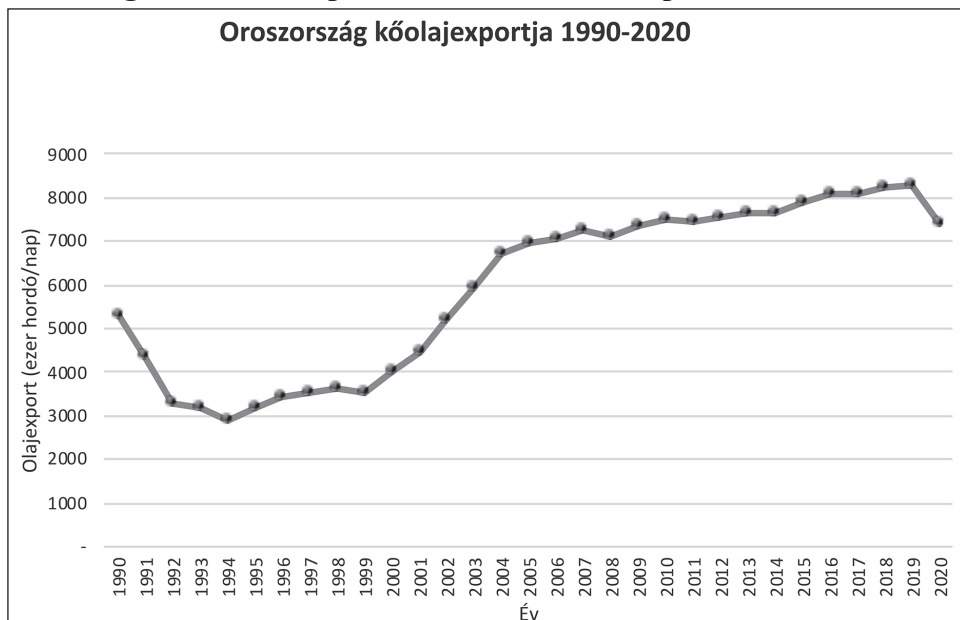
Az Egyesült Államok Oroszországgal szembeni fenti törekvései eltérő hatással vannak a kőolaj világpiacon az árának alakulására. A fenti 1-4. pontokban foglalt intézkedések – akár jelentős mértékben is – csökkentik a világpiacon a kőolaj kínálatot, így az olajárak emelkedését idézik elő. Az 5. pontban foglalt lépés azonban jelentős és tartós áresést eredményez a kőolaj világpiacon.

A Krím annexióját megelőzően egyébként Oroszország már felkészült a várható nyugati gazdasági szankciókra, ezért megfelelő geoökonómiai ellenintézkedésekkel részben ellensúlyozni tudta az orosz kőolajipart érintő gazdasági szankciók hatását, így 2014 és 2018 között a szankciók ellenére mintegy napi 1 millió hordóval nőtt az orosz kőolajkitermelés.⁴⁴ Oroszország főbb geoökonómiai védelmi intézkedései az alábbiakban foglalhatók össze:

- 1). Az orosz kőolajipari cégek hozzáférését a nyugati tőkepiacokhoz erőteljesen korlátozták ugyan, de Oroszország talált alternatív finanszírozási forrásokat, például kínai és indiai pénzügyi piacokon. Kölcsönök felvétele mellett kisebbségi részesedéseket értékesítettek kínai és indiai befektetőknek az orosz olajipari vállalatokban.⁴⁵
- 2). Oroszország intenzíven fejlesztette saját kőolajipari technológiáját, hogy kevésbé legyen kiszolgáltatva a nyugati kőolajipari technológia-exportnak.
- 3). Az orosz adórendszer arra ösztönzi a kőolajipari cégeket, hogy alacsonyabb olajár esetén is termeljenek, így alacsony olajárak esetén (ahogy ez 2014. után jellemző volt) piacot tudtak szerezni a versenytársak rovására.

2. ábra: Oroszország kőolajexportjának alakulása 1990-2020

Figure 2.: Development of Russian Oil Exports 1990-2020

Forrás: British Petrol⁴⁶, ábra: saját szerkesztés

Kedvező volt Oroszország számára, hogy az olajipari technológiaexport korlátozásának kitermelési volumen hatása egy olajkitermelő ország esetében csak hosszabb távon jelentkezik (jellemzően 10 év után), amikor a termelés fenntartásához már új – nehezebben kitermelhető – olajmezők feltárására van szükség; rövid- és középtávon nincs jelentős hatása.⁴⁷

Amikor az Egyesült Államok Oroszországgal szemben kíván fellépni geoökonómiai eszközökkel, akkor – az iráni szankciókhoz hasonlóan – jelentős nemzetközi támogatást kell szereznie, mert a közvetlen amerikai-orosz kereskedelmi kapcsolatok volumene igen alacsony (az összes orosz export 3,1%-a irányul az Egyesült Államokba, míg az összes orosz import 5,4%-a érkezik az Egyesült Államokból).⁴⁸ Ebből kifolyólag az Oroszországgal szembeni geoökonómiai fellépést előzetesen egyeztetni kell az Európai Unióval, amely – egy entitásként kezelve – Kínát megelőzve Oroszország legjelentősebb kereskedelmi partnere. 2014-ben – a Krím annexiója nyomán – az Oroszországgal szembeni amerikai geoökonómiai fellépéshez csatlakozott az Európai Unió, Ausztrália, Kanada, Japán, Norvégia és Svájc is.

Az Oroszországgal (Szovjetunióval) szembeni geoökonómiai fellépést az Egyesült Államok rendszeresen társítani szokta nemzetközi szervezetekben történő fellépéssel is. A Krím annexiója nyomán az Egyesült Államok, Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán és az Egyesült Királyság felfüggesztette együttműködését Oroszországgal a G-8 szervezetben és Oroszország nélkül, a G-7 szervezetben folytatta tovább a munkát. Fontos további törekvése volt az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek, hogy a Világbankban és az EBRD-ben felléptek minden oroszországi projekt finanszírozását célzó ügylettel szemben.⁴⁹

2.3. Olajpiaci lépések Észak-Korea ellen

Az Egyesült Államok és az ENSZ már az 1950-es években, a Koreai háború idején vezetett be gazdasági szankciókat Észak-Koreával szemben. A nemzetközi szankciók 2006-tól szélesedtek ki, amikor is Észak-Korea nukleáris programot indított.⁵⁰ 2006-ban az ENSZ BT 1718-as határozata gazdasági szankciókat rendelt el Észak-Koreával szemben, melynek nyomán számos ország és nemzetközi szervezet hozott gazdasági büntető intézkedéseket Észak-Koreával szemben, amelyek kiterjedtek a kőolaj bevitelére is. Mivel Észak-Korea nem állította le nukleáris programját, ezért 2006. után az ENSZ BT – Kína és Oroszország támogatásával – újabb büntető intézkedésekről határozott. A 2009. évi 1874-es és 2013. évi 2087-es ENSZ BT határozat kiszélesítette az embargót.⁵¹ A 2013. évi 2094-es ENSZ

BT határozat már pénzügyi korlátozásokra is kiterjedt, nehezítendő, hogy Észak-Korea fizetni tudjon a külföldről vásárolt eszközökért, illetve, hogy az exportjáért járó fizetséget realizálni tudja. A 2016. évi 2270-es ENSZ BT határozat (a 4. nukleáris kísérleti robbantás nyomán) különböző fémek (pl.: arany, vanádium, titánium és ritkaföldfémek) bevitelét korlátozta és egyúttal a legjelentősebb észak-koreai exportáruk, a vas és szén kivitelét célozta. Később az exportkorlátozást kiterjesztették réz, nikkel, cink és ezüst kivitelére is. 2017-ben az ENSZ BT 2371-es és 2375-ös határozatával tovább korlátozta az észak-koreai exportot, korlátozta továbbá a külföldön dolgozó (tathat)ó észak-koreai állampolgárok számát.

Észak-Korea egyáltalán nem termel ki kőolajat, fogyasztását teljes egészében importból fedezi. Bár Észak-Korea nem publikál megbízható adatokat a kőolajfogyasztásáról, az amerikai U.S Energy Information Administration becslései szerint 2018-ban kb. napi 12 000 hordó kőolajat használt fel, ez a magyar fogyasztásnak kb. 7%-a.⁵² (Bár amerikai vádak szerint kínai (és orosz) segédlettel ennél több olaj kerül be Észak-Koreába évről évre.)⁵³

Figyelembe véve, hogy Észak-Korea lakossága 2,5-szerese a magyarországi lakosságnak, megállapítható, hogy az 1 főre jutó kőolajfogyasztás a magyar szintnek a 3%-át sem éri el. Tekintettel arra, hogy az importált kőolaj egy jelentős részét az igen jelentős méretű hadsereg használja fel⁵⁴, a mezőgazdaság és a közlekedés számára nem jut elegendő üzemanyag; ez az egyik fő oka a rendszeres észak-koreai éhínségeknek: a mezőgazdasági gépek működtetéséhez nincs elegendő üzemanyag, ezért sok olyan mezőgazdasági munkát kézi erővel végeznek, amit Ázsia más szegényebb országaiban már évtizedek óta gépek csinálnak.

Észak-Korea kőolajigénye – és különösen kőolajfogyasztása – elenyésző az olaj világpiacháoz képest. Feltételezve, hogy teljes szankciómentesség esetén a magyar kőolaj fogyasztásnak kb. 2,5-szeresét használná Észak-Korea, akkor is csak a világ teljes fogyasztásának 0,37%-át tenné ki a fogyasztás, így ennek sem lenne érdemi árnövelő hatása a kőolaj világpiacon.

3. Konklúziók

Az utóbbi évtizedekben az Egyesült Államok egyre gyakrabban alkalmaz gazdasági szankciókat geopolitikai céljai elérésére.⁵⁵ Ezekhez a gazdasági szankciókhoz akkor lehet az ENSZ BT (ezen belül is Oroszország és Kína) támogatását is megnyerni, ha valamely ellenséges ország a világ biztonságát jelentősen veszélyeztető lépéseket tesz, jellemzően ilyen az észak-ko-

reali vagy iráni nukleáris program. Egyéb esetekben – ENSZ BT támogatás nélkül – az Egyesült Államok a saját szövetségeseivel együtt tud gazdasági szankciókat bevezetni. Tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok szövetségi rendszere igen kiterjedt, így ENSZ felhatalmazás nélkül is jelentős gazdasági nyomást tud helyezni egy országra egy-egy geoökonómiai támadás keretében. Az Egyesült Államok számos esetben másodlagos szankciókat is alkalmaz: szankcionálja azokat a vállalatokat/országokat, amelyek az amerikai szankció alatti országgal üzletelnek, így közvetett módon is arra ösztönzik a cégeket/országokat, hogy az Egyesült Államok szankciói mellé álljanak – még azokat is, amelyek nem szövetségesei.

Mivel a kőolaj a világ legnagyobb mennyiségben kereskedett nyersanyaga és alapvető minden ország működése számára, ezért kézenfekvő, hogy gazdasági szankciók egy jelentős része kiterjed a kőolaj és üzemanyagok exportjára/importjára.⁵⁶ A kőolajpiacokhoz való hozzáférés jelentős károkat tud okozni olajexportáló és olajimportáló országoknak egyaránt. Az Egyesült Államok rendelkezik olyan geopolitikai súllyal és szövetségi rendszerrel, hogy a kőolajpiaci export és import korlátozások betartását képes ellenőrizni és adott esetben kikényszeríteni.

A kőolajjal kapcsolatos szankcióknak az olajpiacon szerteágazó hatásai lehetnek. Mint Brown hangsúlyozza, az olajpiaci kereslet és kínálat igen rugalmatlan rövid távon, így 1-2%-os kereslet vagy kínálat változás is érezhető ármozgásokat indít be a világpiacon.⁵⁷

Az olajexportőrökkel szembeni szankciók általában (nem mindig!) növelik az olaj világpiaci árát, ami makrogazdasági szempontból alapvetően kedvezőtlen az Egyesült Államok – mint nettó olajimportőr – számára, így erre is figyelemmel kell lennie az Egyesült Államoknak, mert az olaj árának változása közvetlenül hat az amerikai gazdasági növekedésre, inflációra, munkanélküliségre és külkereskedelmi mérleg egyenlegére. Ebből kifolyólag egy-egy Irán vagy Venezuela elleni szankció esetén az Egyesült Államok ösztönözni szokta a többi olajexportáló országot termelésének fokozására (ebben rendszerint partner szokott lenni Szaúd-Arábia).⁵⁸ A várható közeli jövőben kevésbé kell majd azonban az Egyesült Államoknak a kőolajexportőrökkel szembeni szankciók számára káros árfelhajtó hatásaitól tartani, ha az amerikai kőolajkitermelés az elmúlt évtizedben tapasztalható trendnek megfelelően tovább növekszik és az ország előbb-utóbb önellátóvá vagy nettó kőolaj exportőrré válik. Ilyen esetekben egy-egy kőolaj exportáló országgal (különösen például Venezuelával) szembeni exportkorlátozás nemcsak az Egyesült Államok geopolitikai céljait segít előmozdítani, hanem piacot teremthet az Egyesült Államok olajipari vállalatai szá-

mára is, ezen keresztül pedig javítja az Egyesült Államok külkereskedelmi mérlegét. A fentiekből kifolyólag számítani lehet rá, hogy az ország olajkitermelésének felfutásával továbbra is alkalmaz majd az Egyesült Államok kőolajpiaci korlátozásokat kőolajexportáló ellenlábasaival szemben – akár egyre növekvő mértékben és gyakorisággal.

További tanulsága a kutatásnak, hogy más-más kőolajpiaci következményekre lehet számítani annak függvényében, hogy a geoökonómiai támadás alatt álló országnak milyen eszközei vannak a védekezésre. Míg Oroszország – mint jelentős olajpiaci és geopolitikai hatalom – számos ellenlépéssel képes tompítani az amerikai kőolajpiaci támadások gazdasági hatásait, addig Irán jóval inkább kiszolgáltatott a gazdasági kényszerintézkedéseknek. A kőolajszankciónak kitett olajimportőr országok (pl.: Észak-Korea) pedig jellemzően kicsi országok, így gazdasági védekezési lehetőségük erősen korlátozott.

Az amerikai kőolajpiaci hadviselési lépéseinek két fontos háttérszereplője Kína és India. Mindkét ország jelentős kőolajimportőr és az amerikai szankció alá vont országokból (pl.: Irán és Venezuela) jelentős mennyiségű olajat vásárolnak, míg Kína a szintén szankció alatt álló Oroszországból is jelentős mennyiségű kőolajat importál és hangsúlyos a szerepe az Észak-Koreával szemben fennálló szankciók kijátszásában is.

JEGYZETEK / NOTES

1. Wilson, Woodrow – Padover, Saul K. (1942): *Wilson's Ideals*, American Council on Public Affairs, Washington, D.C., 162 old.
2. Bidwell, Percy W. (1942): *Our Economic Warfare*, *Foreign Affairs* – Issue April 1942: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1942-04-01/our-economic-warfare> (utolsó letöltés: 2021.11.11.) <https://doi.org/10.2307/20029165>
3. Baldwin, David (1985): *Economic Statecraft*, Princeton University Press, New Jersey, 250 old.
4. Adler-Karlsson, Gunnar (1968): *Western Economic Warfare, 1947–1967: A Case Study in Foreign Economic Policy*. Stockholm, Almqvist and Wiksell, 319 old.
5. Bienen, Henry–Gilpin, Robert (1980): *Economic Sanctions As a Response to Terrorism*. *Journal of Strategic Studies*, 3 (1). 89–98. old.
6. Doxey, Margaret (1972): *International Sanctions: A Framework for Analysis with Special Reference to the UN and Southern Africa*. *International Organization*, 26 (3). 527–550 old.
7. Galtung, Johan (1967): *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. *World Politics*, 19 (3): 378–416 old.
8. Kindleberger, Charles P. (1970): *Power and Money*. Macmillan. New York–London. 256 old.
9. Knorr, Klaus (1975): *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*. Basic Books. New York. 353 old.
10. Losman, Donald L. (1979): *International Economic Sanctions: The Cases of Cuba, Israel and Rhodesia*. University of New Mexico Press. Albuquerque. 156 old.
11. Szép Viktor (2015): *A gazdasági szankciók politikai hatékonysága*. *Politikatudományi Szemle*, 24(4): 117-131 old.
12. Luttwak, Edward N. (1990): *From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce, The National Interest* no. 20/1990: 17, <http://www.jstor.org/stable/42894676> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
13. Szilágyi István (2018): *Geopolitika*. PAIGEO, Budapest, 376 old.
14. Shambaugh, George (2002): *Encyclopedia Britannica „Economic warfare”*: <https://www.britannica.com/topic/economic-warfare> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
15. Tuathail, Gearóid et al. (2006): *Geopolitics Reader*. Routledge. London-New York. 342 old.

16. Weiss, Thomas G et al. (1997): Political Gain, Civilian Pain – Humanitarian Impacts of Economic Sanctions. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham. 304 old.
17. Gottstein, Ulrich (1999): Peace through Sanctions? Lessons from Cuba, Former Yugoslavia and Iraq, *Medicine, Conflict and Survival* 15, no. 3.: 271–285. old, <https://doi.org/10.1080/13623699908409463> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
18. Weisbrot, Mark – Sachs, Jeffrey (2019): Punishing Civilians: U.S. Sanctions on Venezuela, *Challenge* 62, no. 5.: 299–321. old. <https://doi.org/10.1080/0575132.2019.1638094> (utolsó letöltés: 2021.11.11.).
19. Smith, Hazel (2020): The Ethics of United Nations Sanctions on North Korea: Effectiveness, Necessity and Proportionality, *Critical Asian Studies* 52, no. 2. 182–203. old. <https://doi.org/10.1080/14672715.2020.1757479> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
20. Peksen, Dursun – Drury, Cooper (2010): Coercive or Corrosive: The Negative Impact of Economic Sanctions on Democracy. In: *International Interactions Volume 36, 2010 - Issue 3, 240-264 old.*
21. Syed, Rashid H. (2017): The Petrodollar System and Its Importance to US Financial and Political Dominance, *Geopolitics of Energy* 39, no. 11–12/2017: 2–6, <https://ceri.ca/publications/geopolitics-of-energy/issue/10> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
22. United Nations Security Council (2006-2020): Security Council Resolutions on Iran. https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=Iran&cbtype=iran (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
23. British Petrol (2021): Statistical Review of World Energy - All Data 1965-2020, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/downloads.html> (utolsó letöltés: 2021.11.11.).
24. British Petrol (2021).
25. British Petrol (2021).
26. British Petrol (2021).
27. DeRosa, Dean A. – Hufbauer, Gary C. (2008): Normalization of Economic Relations. National Foreign Trade Council. 21 November 2008. 44 old. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.174.3896&rep=rep1&type=pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
28. Kredo, Adam (2012): The Economic Consequences of Iranian Nukes. The Washington Free Beacon. <https://freebeacon.com/politics/the-economic-consequences-of-iranian-nukes/> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
29. British Petrol (2021).
30. British Petrol (2021).

31. Rennack, Dianne E. (2021): U.S. Sanctions on Russia: An Overview. Congressional Research Service <https://sgp.fas.org/crs/row/IF10779.pdf> (utolsó letöltés, 2021.11.11.)
32. CIA (1983): National Security Decision Directive (NSDD) Nr. 75: U.S. Relations with the USSR, January 17. 1983, <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-75.pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
33. Tóth Csaba (2014): Az USA diplomácia nyomást gyakorolhat a Déli Áramlat magyarországi szakaszának megépítése ellen. Budapest Beacon. <https://hu.budapestbeacon.com/politika/az-usa-diplomacia-nyomast-gyakorolhat-deli-aramlat-magyarorszag-szakaszanak-megepitese-ellen/amp/> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
34. Gardner, Timothy – Psaledakis, Daphne (2021): Exclusive: U.S. tells European companies they face sanctions risk on Nord Stream 2 pipeline. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-nord-stream-2-sanctions-exclusive-idUSKBN29I0CN> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
35. Dobson, Alan P (2005): The Reagan Administration, Economic Warfare, and Starting to Close Down the Cold War. Diplomatic History Vol. 29. No. 3., 531-556 old.
36. CIA (1983).
37. Brown (2020).
38. Dunai Márton (2014): U.S. ready to help Hungary build energy independence: diplomat. Reuters <https://www.reuters.com/article/us-hungary-usa-gas-idUSKBN0JK0FF20141206> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
39. Szakács Gergely (2019): Hungary calls on U.S. to spur Exxon gas project in Black Sea. Reuters <https://www.reuters.com/article/us-hungary-usa-gas-idUSKCN1PW1OK> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
40. Salameh, Mamdouh (2015): What is Behind the Steep Decline in Crude Oil Prices: Glut or Geopolitics? IAEE Newsletter 2015. 2nd Quarter 2015, 25-28. old.
41. Schweizer, Peter (1994): Victory: The Reagan Administration's Secret Strategy That Hastened the Collapse of the Soviet Union. Atlantic Monthly Press, New York. 284 old.
42. Glofák Péter (2020): Gazdasági hadviselés a hidegháborúban. Geopolitikai Szemle. II. évfolyam 1. szám 2020/1. № 4. 87-105. old.
43. Reagan, Michael (2014): Putin, Petroleum and Pantyhose, Townhall, March 6, 2014, <https://townhall.com/columnists/michaelreagan/2014/03/06/putin-petroleum-and-pantyhose-n1804878> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
44. British Petrol (2021)
45. Brown (2020)

46. British Petrol (2021)
47. Brown (2020)
48. Santandertrade (2021): Russian Foreign Trade in Figures. https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_country (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
49. Rastello, Sandrine – Fouquet Helene (2014): G-7 Nations Said to Oppose New World Bank Russia Projects. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-31/g-7-nations-said-to-oppose-new-world-bank-projects-in-russia> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
50. Albert, Eleanor (2019): What to Know About Sanctions on North Korea. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/what-know-about-sanctions-north-korea> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
51. ENSZ BT. határozatok: https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=DPRK%20%28North%20Korea%29&cbtype=dprk-north-korea (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
52. U.S. Energy Information Administration (2018): North Korea – Petroleum and other Liquids. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/PRK> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)
53. Holland, Steve et al. (2018): Exclusive: Trump accuses Russia of helping North Korea evade sanctions; says U.S. needs more missile defense. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-exclusive/exclusive-trump-accuses-russia-of-helping-north-korea-evade-sanctions-says-u-s-needs-more-missile-defense-idUSKBN1F62KO> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
54. A Koreai Néphadsereg a világ 4. legnagyobb létszámú hadserege mintegy 1,3 millió aktív létszámmal. Forrás: The Military Balance (2019): International Institute for Strategic Studies. Routledge. London. 504 old.
55. Fishman, Edward (2017): Even Smarter Sanctions: How to Fight in the Era of Economic Warfare, Foreign Affairs 96, no. 6: 102–110 old., <https://www.foreignaffairs.com/articles/2017-10-16/even-smarter-sanctions> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)
56. Syed (2017).
57. Brown (2020).
58. Makini, Brice (2019): Trump calls for OPEC to boost oil production, says price too high. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-opec-idUSKCN1R91J5> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- The Military Balance (2019): International Institute for Strategic Studies. Routledge. London. 504 old.
- Adler-Karlsson, Gunnar (1968): *Western Economic Warfare, 1947–1967: A Case Study in Foreign Economic Policy*. Stockholm, Almqvist and Wiksell, 319 old.
- Albert, Eleanor (2019): *What to Know About Sanctions on North Korea*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/what-know-about-sanctions-north-korea> (utolsó leöltés 2021.11.12.)
- Baldwin, David (1985): *Economic Statecraft*, Princeton University Press, New Jersey, 250 old.
- Bidwell, Percy W. (1942): *Our Economic Warfare, Foreign Affairs—Issue April 1942*: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1942-04-01/our-economic-warfare> (utolsó letöltés: 2021.11.11.) <https://doi.org/10.2307/20029165>
- Bienen, Henry–Gilpin, Robert (1980): *Economic Sanctions As a Response to Terrorism*. *Journal of Strategic Studies*, 3 (1). 89–98. old.
- British Petrol (2021): *Statistical Review of World Energy - All Data 1965-2020*, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/downloads.html> (utolsó letöltés: 2021.11.11.).
- Brown, Phillip (2020): *Oil Market Effects from U.S. Economic Sanctions: Iran, Russia, Venezuela*. Congressional Research Service. <https://sgp.fas.org/crs/row/R46213.pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- CIA (1983): *National Security Decision Directive (NSDD) Nr. 75: U.S. Relations with the USSR*, January 17. 1983, <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-75.pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- DeRosa, Dean A. – Hufbauer, Gary C. (2008): *Normalization of Economic Relations*. National Foreign Trade Council. 21 November 2008. 44 old. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.174.3896&rep=rep1&type=pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Dobson, Alan P (2005): *The Reagan Administration, Economic Warfare, and Starting to Close Down the Cold War*. *Diplomatic History* Vol. 29. No. 3., 531-556 old.
- Doxey, Margaret (1972): *International Sanctions: A Framework for Analysis with Special Reference to the UN and Southern Africa*. *International Organization*, 26 (3). 527–550 old.
- Dunai Márton (2014): *U.S. ready to help Hungary build energy independence: diplomat*. Reuters <https://www.reuters.com/article/us-hungary-usa-gas-idUSKBN0JK0FF20141206> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)

- ENSZ BT. határozatok: https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=DPRK%20%28North%20Korea%29&cbtype=dprk-north-korea (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Fishman, Edward (2017): Even Smarter Sanctions: How to Fight in the Era of Economic Warfare, *Foreign Affairs* 96, no. 6: 102–110 old., <https://www.foreignaffairs.com/articles/2017-10-16/even-smarter-sanctions> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)
- Galtung, Johan (1967): On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia. *World Politics*, 19 (3): 378–416 old.
- Gardner, Timothy – Psaledakis, Daphne (2021): Exclusive: U.S. tells European companies they face sanctions risk on Nord Stream 2 pipeline. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-nord-stream-2-sanctions-exclusive-idUSKBN29I0CN> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Glofák Péter (2020): Gazdasági hadviselés a hidegháborúban. *Geopolitikai Szemle*. II. évfolyam 1. szám 2020/1. № 4. 87-105. old.
- Gottstein, Ulrich (1999): Peace through Sanctions? Lessons from Cuba, Former Yugoslavia and Iraq, *Medicine, Conflict and Survival* 15, no. 3.: 271–285. old, <https://doi.org/10.1080/13623699908409463> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
- Holland, Steve et al. (2018): Exclusive: Trump accuses Russia of helping North Korea evade sanctions; says U.S. needs more missile defense. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-exclusive/exclusive-trump-accuses-russia-of-helping-north-korea-evade-sanctions-says-u-s-needs-more-missile-defense-idUSKBN1F62KO> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Kindleberger, Charles P. (1970): *Power and Money*. Macmillan. New York–London. 256 old.
- Knorr, Klaus (1975): *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*. Basic Books. New York. 353 old.
- Kredo, Adam (2012): The Economic Consequences of Iranian Nukes. *The Washington Free Beacon*. <https://freebeacon.com/politics/the-economic-consequences-of-iranian-nukes/> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Losman, Donald L. (1979): *International Economic Sanctions: The Cases of Cuba, Israel and Rhodesia*. University of New Mexico Press. Albuquerque. 156 old.
- Luttwak, Edward N. (1990): From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, *Grammar of Commerce, The National Interest* no. 20/1990: 17, <http://www.jstor.org/stable/42894676> (utolsó letöltés: 2021.11.11).
- Makini, Brice (2019): Trump calls for OPEC to boost oil production, says price too high. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-opec-idUSKCN1R91J5> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)

- Peksen, Dursun – Drury, Cooper (2010): Coercive or Corrosive: The Negative Impact of Economic Sanctions on Democracy. In: *International Interactions* Volume 36, 2010 - Issue 3, 240-264 old.
- Rastello, Sandrine – Fouquet Helene (2014): G-7 Nations Said to Oppose New World Bank Russia Projects. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-31/g-7-nations-said-to-oppose-new-world-bank-projects-in-russia> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Reagan, Michael (2014): Putin, Petroleum and Pantyhose, *Townhall*, March 6, 2014, <https://townhall.com/columnists/michaelreagan/2014/03/06/putin-petroleum-and-pantyhose-n1804878> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Rennack, Dianne E. (2021): U.S. Sanctions on Russia: An Overview. Congressional Research Service <https://sgp.fas.org/crs/row/IF10779.pdf> (utolsó letöltés, 2021.11.11.)
- Salameh, Mamdouh (2015): What is Behind the Steep Decline in Crude Oil Prices: Glut or Geopolitics? *IAEE Newsletter* 2015. 2nd Quarter 2015, 25-28. old.
- Santandertrade (2021): Russian Foreign Trade in Figures. https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_country (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Schweizer, Peter (1994): *Victory: The Reagan Administration's Secret Strategy That Hastened the Collapse of the Soviet Union*. Atlantic Monthly Press, New York. 284 old.
- Shambaugh, George (2002): *Encyclopedia Britannica*, „Economic warfare”: <https://www.britannica.com/topic/economic-warfare> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Smith, Hazel (2020): The Ethics of United Nations Sanctions on North Korea: Effectiveness, Necessity and Proportionality, *Critical Asian Studies* 52, no. 2. 182–203. old. <https://doi.org/10.1080/14672715.2020.1757479> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Syed, Rashid H. (2017): The Petrodollar System and Its Importance to US Financial and Political Dominance, *Geopolitics of Energy* 39, no. 11–12/2017: 2–6, <https://ceri.ca/publications/geopolitics-of-energy/issue/10> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Szakács Gergely (2019): Hungary calls on U.S. to spur Exxon gas project in Black Sea. Reuters <https://www.reuters.com/article/us-hungary-usa-gas-idUSKCN1PW1OK> (utolsó letöltés: 2021.11.12.)
- Szép Viktor (2015): A gazdasági szankciók politikai hatékonysága. *Politikatudományi Szemle*, 24(4): 117-131 old.
- Szilágyi István (2018): *Geopolitika*. PAIGEO, Budapest, 376 old.
- The Military Balance (2019): *International Institute for Strategic Studies*. Routledge. London. 504 old.

- Tóth Csaba (2014): Az USA diplomácia nyomást gyakorolhat a Déli Áramlat magyarországi szakaszának megépítése ellen. Budapest Beacon. <https://hu.budapestbeacon.com/politika/az-usa-diplomacia-nyomast-gyakorolhat-deli-aramlat-magyarorszagi-szakaszanak-megepítése-ellen/amp/> (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Tuathail, Gearóid et al. (2006): *Geopolitics Reader*. Routledge. London-New York. 342 old.
- U.S. Energy Information Administration (2018): North Korea – Petroleum and other Liquids. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/PRK> (utolsó letöltés: 2021.11.13.)
- United Nations Security Council (2006-2020): Security Council Resolutions on Iran. https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=Iran&cbtype=iran (utolsó letöltés: 2021.11.11.)
- Weisbrot, Mark – Sachs, Jeffrey (2019): Punishing Civilians: U.S. Sanctions on Venezuela, *Challenge* 62, no. 5.: 299–321. old. <https://doi.org/10.1080/05775132.2019.1638094> (utolsó letöltés: 2021.11.11.).
- Weiss, Thomas G et al. (1997): *Political Gain, Civilian Pain – Humanitarian Impacts of Economic Sanctions*. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham. 304 old.
- Wilson, Woodrow – Padover, Saul K. (1942): *Wilson's Ideals*, American Council on Public Affairs, Washington, D.C., 162 old.

István SZILÁGYI

**profesor emérito, Doctor de la Academia de Ciencias
de Hungría
Universidad de Pécs, Hungría**

correo electrónico: szortega@freemail.hu

**CAMBIOS GEOPOLÍTICOS, PAÍSES EMERGENTES
(BRICS) Y LA CUESTIÓN DEL SUBIMPERIALISMO EN
NUESTROS DÍAS: EL CASO DE BRASIL**

**GEOPOLITICAL CHANGES, EMERGING COUNTRIES
(BRICS) AND THE QUESTION OF SUB-IMPERIALISM IN
OUR DAYS: THE BRASILIAN CASE**

Resumen: En la segunda mitad del siglo pasado tuvieron lugar los cambios geopolíticos fundamentales e históricos en el mundo. En las tres regiones semiperiféricas del mundo: en Europa del Sur, en América Latina y en Europa Central y Oriental fracasaron los distintos tipos de las dictaduras autoritarias, y burocráticas. Surgieron y pasaron a primer plano de la política mundial los países emergentes, en particularmente el grupo de los países de BRICS.

En América Latina se terminó la época de los Estados de Excepción y se inició el proceso de democratización y el establecimiento de los sistemas políticos democráticos híbridos.

En distintas partes del mundo nacieron y renacieron las integraciones regionales de nuevo tipo (Mercosur, Unasur, CAN, APEC, Organización de Cooperación de Sanghái, la Unión Económica Euroasiática, etc.). Cambiaron las relaciones internacionales. Terminó el mundo bipolar y se inició el proceso de la construcción del mundo multipolar.

Simultáneamente con estos procesos y fenómenos mencionados ha sido reconsiderado en los últimos años el concepto del subimperialismo, elaborado por Ruy Mauro Marini en la década del 70.

Plantea la cuestión: ¿que vigencia y que actualidad tiene el concepto y el pensamiento de Ruy Mauro Marini en nuestros días? Y entenderse este concepto para describir e interpretar los procesos y fenómenos de medio

siglo después. Y surge la cuestión: como se puede caracterizar a Brasil: ¿es un subimperialismo y/o una gran potencia? El artículo se trata de estas cuestiones teóricas.

Palabras claves: cambios geopolíticos, BRICS, Brasil, subimperialismo, Ruy Mauro Marini

ABSTRACT

This study aims at analyzing the theoretical questions based on the main geopolitical changes taking places all over the world. In the 80s and 90s of the last century in the three semi-peripheral regions – Southern Europe, Latin America and Eastern-Central Europe – the different types of authoritarian and bureaucratic dictatorships collapsed. The emerging countries, among others the members of the BRICS-group appeared and started playing an important part in the world politics.

In Latin America the era of the exceptional States which was followed by democratic changes came to end. It resulted in hybrid political systems of democracy.

New regional integrations (Mercosur, UNASUR, Sanghai Cooperation Organization, Asia-Pacific Economic Cooperation, Eurasian Economic Union, etc.) were organized and reborn.

The international relations changed a lot. The two-poled world system ceased to exist and a multipolar world system started to build up.

Parallel with the above mentioned changes and phenomena the conception “sub-imperialism,” which originally was elaborated by Ruy Mauro Marini in the 1970s started to be rethought and reevaluated.

In connection with it several questions have arisen: The concept worked out by Ruy Mauro Marini fifty years ago has actuality and validity in these days? Can it be used to describe the phenomena of this period? How can Brasilia be characterized: great power or subimperialistic state?

Key words: geopolitical changes, BRICS, Brasilia, sub-imperialism, Ruy Mauro Marini

1. Introducción

En la década de ochenta y de noventa del siglo pasado tuvieron lugar los cambios geopolíticos fundamentales e históricos en el mundo. En las

tres regiones semiperiféricas del mundo: en Europa del Sur, en América Latina y en Europa Central y Oriental fracasaron los distintos tipos de las dictaduras autoritarias, y burocráticas. Surgieron y pasaron a primer plano de la política mundial los países emergentes, en particularmente el grupo de los países de BRICS.

En América Latina se terminó la época de los Estados de Excepción y se inició el proceso de democratización y el establecimiento de los sistemas políticos democráticos híbridos.

En distintas partes del mundo nacieron y renacieron las integraciones regionales de nuevo tipo (Mercosur, Unasur, CAN, APEC, Organización de Cooperación de Sanghái, la Unión Económica Euroasiática, etc.). Cambiaron las relaciones internacionales. Terminó el mundo bipolar y se inició el proceso de la construcción del mundo multipolar.

Simultáneamente con estos procesos y fenómenos mencionados ha sido reconsiderado en los últimos años el concepto del subimperialismo, elaborado por Ruy Mauro Marini en la década del 70.

Plantea la cuestión: ¿que vigencia y que actualidad tiene el concepto y el pensamiento de Ruy Mauro Marini en nuestros días? Y entenderse este concepto para describir e interpretar los procesos y fenómenos de medio siglo después. Y surge la cuestión: ¿como se puede caracterizar a Brasil? ¿Es un subimperialismo y/o una gran potencia?

Antes de respondernos a las cuestiones mencionadas tenemos que examinar las características de las dictaduras latinoamericanas introducidas durante los años de los sesenta y setenta en el siglo veinte y de las estrategias y de los distintos modelos de modernización prevalecidos en América Latina durante los últimas décadas/sesenta años.

2. El nuevo militarismo y el Estado de Excepción en América Latina

Durante los últimos sesenta años en el continente latinoamericano se agudizaron las contradicciones de la crisis estructural de la economía, de la política y de la sociedad. Se agotó el modelo de sustitución de importaciones. Se presentaron las distintas estrategias, tentativas y respuestas dadas de las distintas fuerzas políticas, corrientes, alianzas y Gobiernos para salir de la crisis estructural y de la dependencia económica y del subdesarrollo del hemisferio y para ajustarse al centro del sistema económico mundial. Con la intervención militar de la Fuerzas Armadas

brasileñas de 1 de abril de 1964 en el continente *comenzó la época del nuevo golpismo o nuevo militarismo*.

¿Cuales son los rasgos y característicos más peculiares y mas importantes del nuevo militarismo y en qué se diferencia de los regímenes del caudillismo tradicional? El principal rasgo característico del nuevo militarismo es que la dictadura unipersonal del caudillo del golpe de Estado tradicional (o pronunciamiento) fue reemplazado y sustituido por la intervención institucional de las Fuerzas Armadas. El Ejército asumió el poder con la intención de reorganización y refundación total de la sociedad, estableciendo las condiciones de un nuevo modo de acumulación de capital y de modernización.

El Estado de Excepción es una forma de Estado capitalista, que surgió durante el estadio monopolcapitalista transnacional del mundo globalizado a consecuencia de determinada crisis económica y político-ideológica. Según las características o particulares de esa crisis y la etapa histórica en que se dé sus efectos se concretan en las *distintas formas de régimen de excepción*: bonapartismo, fascismo y dictaduras militares (progresivas y regresivas); formas que se dan siempre *combinadas* bajo el predominio de una de ellas.

El concepto de Estado de Excepción explicado y expuesto fue elaborado por Nicos Poulantzas durante las décadas de sesenta y setenta del siglo pasado. (Poulantzas, 1976a.; Poulantzas, 1976b, Poulantzas, 1979) Y como era adaptable y aplicable para los procesos llevados a cabo en distintas circunstancias históricas y regiones del mundo semiperiférico, rápidamente se difundió entre las investigadores de ciencias sociales e historiadores.

En el caso de Estado de Excepción *la subsidiaridad estatal aplicada en el terreno económico compagina y se relaciona con la omnipotencia estatal prevaleciente en el terreno político*. Es decir durante la existencia y el funcionamiento del Estado de Excepción se ocurre la aplicación de la política económica neoliberal, el modelo neoliberal en la economía.¹

¿Como se puede resumir las funciones del Estado de Excepción, cuales se presentaron en el periodo del mundo bipolar y en la época de la Guerra Fría?

Podemos distinguir de cinco funciones primordiales.

- 1). La función opresora interna y externa especial (manejo de crisis, salvación y estabilización global del sistema existente);

- 2). La función de modernización y de refundación del sistema económico, asegurando las condiciones generales del nuevo modo de acumulación capital;
- 3). La función de reorganización de la hegemonía del bloque dominante a través de redistribuyendo las fuentes, posiciones y los cargos a favor de las empresas nacionales asociadas a las empresas transnacionales y multinacionales;
- 4). La función ideológica. (suministrar, elaborar e introducir nuevas ideas y valores en la sociedad)
- 5). La función de redefinición de la política nacional y de la cohesión nacional.

Ambos lados (interno y externo) de las funciones mencionadas se fundieron y se compenetraron.

Es decir el „efecto externo”, las empresas transnacionales interiorizadas y la oligarquía nacional asociada y subordinada, la élite militar y los círculos supremos de la tecnoburocracia civil formaban el bloque dominante de los Estados de Excepción en América Latina

Los líderes de los Estados de Excepción de América Latina se tratan de sus regímenes como sistemas modernizantes. ¿Pero que entendemos por la modernización y que tipo de modernización representan estas dictaduras?

3. Los distintos modelos de modernización y las estrategias históricas alternativas

La *modernización* significa la creación de las estructuras con capacidad de adaptación orgánica y caracteriza la cohesión y la diferenciación entre los elementos del sistema. Al mismo tiempo la modernización significa la disminución de las tensiones socio-económicas y el subdesarrollo y la renovación de la democracia política también. La modernización *es un resultado y un proceso* también. Explicando nuestro concepto de modernización utilizamos y desarrollamos el modelo o esquema del funcionalismo estructural de *AGIL* de Talcott Parsons, el cual se basa en coherencia de cuatro subsistemas sociales (económico-Adaptación, político-Goal attainment, jurídico – Integración e cultural – Latent maintenance pattern). La hipótesis básica de paradigma del sociólogo norteamericano, es que cada sistema, para sobrevivir y desarrollarse, debe ser capaz de resolver cuatro clases de problemas funcionales:

- A** = Adaptation (función adaptativa)
G = Goal Attainment (logro de objetivos)
I = Integration (función integradora)
L = Latency (mantenimiento del modelo latente)

Cuadro 1. Modelo de AGIL

A Sistema de Economía	G Sistema Político
I Sistema de Normas (derecho)	L Sistema de Valores (cultura)

Nosotros incorporamos al modelo de Parsons el quinto elemento, el quinto factor y este es el (Sub) Sistema de Bienestar Social – SBS).

Cuadro 2. Modelo de AGILS

A Sistema Económica	G Sistema Político
I Sistema de Normas (derecho)	L Sistema de Valores (cultura)
S Sistema de Bienestar Social (Sistema de Seguridad Social)	

Así se distingue de tres modelos de modernización: el alemán o nórdico, o bismarkiano, el anglosajón y el latino². Los modelos de anglosajón y de alemán representan los tipos de acertado o exitoso de la modernización. Al contrario el modelo latino o latino corregido es el tipo de la modernización fracasada.³

En vez del modelo de la modernización latina Barrington Moore junior en su libro *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Hardmondsworth, Penguin, Boston, publicado en 1966 y diez años mas tarde apareció en portugal también (*As origens sociais da ditadura e da democracia: senhores e camponeses na construção do mundo moderno*. São Paulo: Martin Fontes, 1975.) elaboró y diseñó el concepto y la teoría de la *Modernización conservadora*.

La base de su concepto forma el examen del desenvolvimiento capitalista y de la revolución burguesa de Japón y Alemania divergentes de las vías y desarrollo del capitalismo clásico.

De acuerdo con Barrington Moore, en las sociedades contemporáneas hubo por lo menos tres formas de transición a la modernidad. La primera significa *la revolución burguesa democrática* que rompió radicalmente con las relaciones económicas y políticas preindustriales y construyó la sociedad capitalista y el sistema político democrático. Este caracteriza el desarrollo de Inglaterra, Francia y los Estados Unidos. En estos casos las capas sociales interesadas en la modernización capitalista dispusieron de bastante fuerza para efectuar las transformaciones necesarias sin compromisos y pudieron acabar con el régimen anciano.

La segunda ruta del desarrollo capitalista caracterizó la debilidad relativa de las fuerzas sociales interesadas en la modernización burguesa. Por eso la revolución burguesa democrática fracasó, derrotó. Las fuerzas sociales interesadas en el cambio económico, político y social profundo se obligaron a contraer compromisos con los distintos grupos de la oligarquía terrateniente.

Y estas transacciones impiden la realización de las transformaciones necesarias de la modernización consecuente.

Esta *revolución por arriba* tiene como resultado *la modernización conservadora* introduciendo políticamente los regímenes autoritarios hasta la entrada del fascismo. Este proceso caracteriza el desenvolvimiento de Japón y Alemania. Pero esta solución y esta ruta representan los Estados de Excepción de América Latina también, cuales institucionalizan el sistema del capitalismo dependiente en la región.

La tercera vía de la sociedad preindustrial hacia la modernización económica, política y social representan las revoluciones campesinas de la ruta comunista de Rusia y China. Estos regímenes dictatoriales en vez de seguimiento de los modelos del Occidente, representan el modelo de easternización o modelo de Oriente. Pero como las enseñanzas de la Unión Soviética, de China y de los países de Europa del Este demuestran, la recepción y la aplicación mecánica y forzosa de los experimentos soviéticos y chinos tiene como consecuencia Estados fallidos e históricamente se comprobó de callejón sin salida.

Resumiendo, interpretando y aumentando el modelo de Barrington Moore lo podemos esquematizar y diseñar en el cuadro siguiente o de la manera siguiente:

Cuadro 3. Modelo corregido y aumentado de la Modernización Conservadora

Ruta de la Democracia Occidental	Revolución Burguesa	Capitalismo con Democracia	La revolución puritana, Revolución Francesa y la Guerra Civil America	INGLATERRA, FRANCIA, EEUU
Ruta del Autoritarismo y Fascismo	Revolución Conservadora	Capitalista y Reaccionaria	No hubo oleada revolucionaria, Revoluciones desde arriba	ALEMANIA, JAPÓN
Ruta del Comunismo	Revoluciones Campesinas	Dictadura del „proletariado”	Revoluciones desde abajo= el campesino	RUSIA, CHINA

En el caso del modelo de Barrington Moore tenemos que subrayar por fin que la modernización conservadora vincula estrechamente con un tipo de régimen político predominante, o sea, la política acaba por ser el elemento fundamental en el proceso de cambio social.

¿Y qué tipo de modelo de modernización representan los Estados de Excepción latinoamericanos?

El fracaso de los regímenes militares y dictatoriales latinoamericanos y del “ajuste ortodoxo y neoliberal” de los ochenta que postró al hemisferio en una situación de estancamiento en la llamada “década perdida para el desarrollo”, sin resolverlos desequilibrios que estaba llamado a superar, obligó al replanteamiento de las estrategias de reforma.

A pesar de esto, *la dimensión fundacional de los Estados de Excepción no puede ser negada. Frente a la modernización democrática los Estados de Excepción latinoamericanos* representan el prototipo y la mezcla de “*la modernización de tipo bismarkiana,*” y de “*la modernización conservadora*” aplicada con (parcial) éxito varias veces en los últimos 150 años.

La modernización, la creación de las estructuras con capacidad de adaptación orgánica, requiere, sin duda alguna, la concentración de fuerzas. Sin embargo, después de cierto punto tanto la presión externa, como la interna (estatal), tiene un efecto contrario. Lo mismo pasó en los casos de las dictaduras militares latinoamericanos también.

Por fin quisieramos subrayar que la satisfacción de las demandas y exigencias de los grupos y de las clases sociales bajas, la disminución del desequilibrio social, la merma de la diferencia de la renta entre las clases sociales, la liquidación de la extrema pobreza y la exclusión social y *el establecimiento del sistema político democrático también forma parte orgánica del proceso de modernización. Además de los avances parciales a medias de la economía, éste es el terreno donde los límites de los regímenes militares son más evidentes.*

Después de la caída de las dictaduras militares y autoritarias de América Latina, *a partir de la segunda mitad de los años ochenta* se terminó el periodo del modelo neoliberal y por parte del bloque del poder y de los Estados Unidos fue imprescindible anunciar y lanzar *una nueva estrategia de desarrollo.*

La nueva estrategia fue anunciada en noviembre de 1989, y consistía en diez medidas de política económica que abarcaban desde la disciplina fiscal hasta la liberalización comercial y financiera, ⁴ se le bautizó como *el Consenso de Washington* a partir del famoso artículo de John Williamson⁵

El Consenso de Washington fue una versión corregida y una continuación directa del modelo neoliberal instaurado y aplicado durante los Gobiernos militares. No era adecuado para resolver los problemas del subdesarrollo, del desequilibrio, del desigualdad social y del ajuste.

Por eso después de diez años paso la corrección y ampliación del programa y fue anunciado El nuevo proyecto de Consenso de Washington. “Es obvio que se necesitan reformas, – escribe Ramón Casilda Béjar- pero no deben constituirse como un fin en sí mismas, sino como un medio para poder lograr un desarrollo basado en la competitividad y en la equidad...”

A modo de conclusión, podemos decir que las amplias reformas económicas derivadas del Consenso de Washington, aplicadas en los países de América Latina durante la década de los 90, advierten hoy una «*sensación generalizada de insatisfacción entre la población, y los actores sociales*» y se impone la búsqueda de opciones que garanticen un mayor crecimiento, sustentable y con equidad. La principal razón de esta desilusión reside en que la distribución de los ingresos y las oportunidades han empeorado y al hecho de que existe un significativo potencial de inestabilidad, como lo demuestran las crisis sucesivas.” (Casilda Bejar, 2004:36-37)

Por eso al contrario del Consenso de Washington extendido ya está estructurado y plasmado la estrategia alternativa de los países latinoamericanos.

4. Los elementos posibles de una estrategia alternativa continental

„La historia económica de América Latina – suma Arturo Guillén – puede resumirse como la larga lucha emprendida por las distintas clases y grupos sociales que han integrado sus sociedades, en cada fase de su desarrollo, por “construir” un proyecto de autodeterminación nacional, en el marco de la economía – mundo capitalista, que les permita salir del subdesarrollo y alcanzar niveles superiores de progreso social.” (Guillén, 2011:32)

Y como ni el modelo neoliberal, ni el modelo ofrecido por el Consenso de Washington y su versión extendido cambiaron definitivamente el subdesarrollo del continente latinoamericano, por eso *es urgente construir y aplicar una estrategia alternativa de desarrollo. No basta con resistir ante la globalización neoliberal, ni conformarse con las demandas espontáneas que levanta el movimiento al termundialista. Se requiere de una estrategia alternativa de desarrollo orientada a recuperar el crecimiento, elevar los niveles de empleo, satisfacer las necesidades básicas de la población y eliminar la pobreza extrema y el hambre.*

¿Cuales son las condiciones y elementos internacionales y continentales de esta estrategia alternativa? ¿Cuales son los retos de la modernización endógena latinoamericana?

Antes que nada tenemos que subrayar que después de 1990 cambió y transformó radicalmente el sistema de las relaciones internacionales. Desapareció el mundo bipolar y a partir de 2000 *el mundo turno en multi-e interpolar*. En efecto, durante las tres últimas décadas del siglo XX, tres diferentes regiones semiperiféricas del mundo emprendieron – una tras otra – sendos procesos de democratización que derribaron, respectivamente, los regímenes dictatoriales y autoritarios en el sur de Europa, en América Latina y en Europa Central y Oriental. Las democracias nuevas nacidas y establecidas contribuyeron al cambio de las relaciones internacionales también

A pesar de que los Estados Unidos manteni6 y conserv6 su posici6n como 6nica superpotencia, perdi6 una parte de su peso y su influencia.

Se presentaron como actores independientes en la escena de la política y económica mundial la Unión Europea y los países de BRICS. Especialmente aumentó el rol y la influencia de Rusia y de China.⁶ De tal manera aumentó el espacio de acción de los países de América Latina. Se fortalecieron los esfuerzos de la cooperación entre las integraciones regionales e interregionales.⁷ Y esta tendencia significa cuatro cosas: en primer lugar significa la renovación y reanudación de la actividad de las integraciones regionales fundadas antes del nacimiento y de la caída de los regímenes militares y en parte congeladas durante la época del dominio de las dictaduras militares.⁸ En segundo lugar significa que las repúblicas democráticas latinoamericanas creaban nuevas integraciones regionales de nuevos tipos de gran peso e importancia (Mercosur-1991, Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América-Tratado de Comercio de los Pueblos /ALBA-TCR – 2004; Petrocaribe – 2005, UNASUR⁹ – 2007, etc); en tercer lugar significa el establecimiento de la cooperación eficaz entre las „viejas” (Comunidad Andina) y „nuevas” integraciones regionales; y por fin significa el establecimiento de la alianza estratégica entre los países y las organizaciones regionales latinoamericanas y la Unión Europea¹⁰ y con otras integraciones interregionales, como son el Foro de Cooperación Económica Asia-Pacífico – APEC y la Alianza del Pacífico- AP.¹¹

Aumentó el rol continental e intercontinental de Brasil y creció el papel de las empresas transnacionales latinoamericanas (multilatinas) en el continente, en Europa y en el mundo entero.¹²

En vez de la modernización conservadora nació la posibilidad de encaminar la modernización democrática.

A pesar de que todavía falta un conceptuoso, detalladamente elaborado, aceptado y aplicado proyecto continental en el hemisferio, América Latina dejó de ser patio trasero de los Estados Unidos.¹³

5. La vigencia y la actualidad del pensamiento de Ruy Mauro Marini

Y ahora podríamos intentar dar las respuestas a la pregunta: ¿Qué vigencia tienen los

pensamientos de Ruy Mauro Marini en nuestros días? ¿O sea cuáles son las más importantes aportaciones de Ruy Mauro Marini a la teoría política latinoamericana e internacional?

Según Carlos Eduardo Martins: “La obra de Ruy Mauro Marini es una de las más importantes y originales del pensamiento social y del marxismo en el siglo XX. Muy difundido en América Latina...” (Martins, 2013: 31). Dejando aparte la alusión al marxismo, podríamos destacar sus principales aportes a la teoría del capitalismo dependiente, como nociones: superexplotación, subimperialismo, Estado de contrainsurgencia y Estado de cuarto poder.

Carlos Eduardo Martins añade la siguiente: “La obra de Marini desarrolla cuatro temas de gran relevancia. En primer lugar, la economía política de la dependencia, que a partir de la década de 1990 se convierte en economía política de la globalización. El segundo gran tema es el análisis del modelo político latinoamericano. El tercero es el socialismo como movimiento político y experiencia estatal y civilizatoria, que tiene presencia destacada en su obra. El cuarto es el pensamiento latinoamericano, cuyas principales corrientes él sistematiza y analiza durante la década de 1990, considerando la tarea de su revisión crítica para atender los desafíos del siglo XXI.” (Martins, 2013:32-33)

Adrian Sotelo Valencia tratando de la vigencia del pensamiento de Ruy Mauro Marini argumenta que “...El pensamiento de Ruy Mauro Marini, ...sigue siendo vigente en el siglo XXI. a causa de que las condiciones que el descubrió en torno a la dialéctica de la dependencia (superexplotación del trabajo, intercambio desigual, subimperialismo y Estado del Cuarto poder) se mantienen en el contorno de la economía capitalista mundial.” (Valencia, 2017: 30)

Raul Zibechi subraya la importancia de los efectos y de los intentos de la expansión económica y política brasileña prevalecida a partir del golpe de Estado de 1964 del nuevo militarismo en Brasil. Estos esfuerzos caracterizaban las actividades de la nueva e híbrida democracia brasileña durante los Gobiernos democráticos de Fernando Henrique Cardoso hasta Lula, Dilma Russef y Jair Bolsonaro también. Y por estas aspiraciones “imperialistas” y hegemónicas de Brasil, “Diante da ofensiva do capital e do Estado brasileiro na região sul-americana, não é estranho que um conceito como “subimperialismo” volte a aparecer nos debates políticos e estudos acadêmicos. Três décadas depois da publicação do célebre texto de Ruy Mauro Marini, *La acumulación capitalista mundial y el subimperialismo*¹⁴, o conceito ganha atualidade novamente.

Nos últimos anos, vários trabalhos discutiram o tema e os meios de comunicação adotaram o termo “subimperialismo”, inclusive “imperialismo” com certa frequência. A ascensão do Brasil pode ser

uma das razões desse interesse renovado. Os conflitos mantidos por grandes empresas brasileiras em países vizinhos pequenos¹⁵ (Petrobras na Bolívia, Odebrecht no Equador, entre outros), evidenciaram o papel do Brasil na região.” (Zibechi, 2018:32)

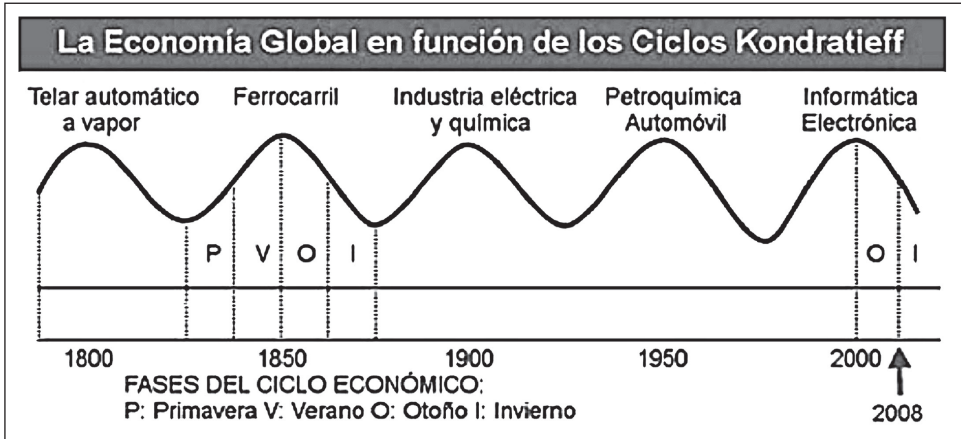
¿Y porque son importantes estudiar y repensar hoy en día, entre las circunstancias del mundo multipolar e interdependiente, los pensamientos de Ruy Mauro Marini? Porque las obras del autor brasileño se ocupan de aquellos problemas cuales se presentaron hace sesenta años y no han resuelto hoy en día tampoco. (Roitman Rosenmann, 2019). Los fenómenos económico-sociales y las cuestiones teóricas del subdesarrollo, como son la dependencia, la desigualdad social, la relación de centro y perifería, la superexplotación de los países subdesarrollados no han desaparecidos y no han resueltos, sino hoy en día son vivos también. Todos estos problemas están arraigados en el desarrollo y en el cambio del capitalismo contemporáneo. En la década de los años sesenta y setenta del siglo pasado la superación del subdesarrollo de parte de los países latinoamericanos surgió como una alternativa y una oportunidad posible y viable a través de los cambios históricos, revolucionarios y radicales. Las transformaciones mencionadas y anheladas, la erradicación y la superación de las injusticias sociales y desigualdades económicas y sociales entre las circunstancias y condiciones del mundo bipolar solo hubieran sido posibles con la introducción de los cambios radicales, con la lucha aguda y frontal.

Los hechos y los problemas cuales han requerido soluciones surgieron en la base de los ciclos de Kondratieff. Las ondas de Kondratieff, también llamadas ciclos largos de la actividad económica, son descritas como fluctuaciones cíclicas de largo plazo, con forma sinusoidal, de la moderna economía mundial capitalista. La duración de cada onda o ciclo largo varía entre 47 y 60 años, durante los cuales se alternan un período de alto crecimiento, en el cual las coyunturas de prosperidad son más marcadas y duraderas, y un período de crecimiento relativamente lento, en el cual las crisis son más fuertes y las depresiones más prolongadas. Kondratieff identificó tres fases en el ciclo: expansión, estancamiento y recesión. Más común hoy en día es la división en cuatro períodos, con un punto de inflexión (colapso) entre la primera y segunda fase. Según concepto de Kondratieff el fin de un ciclo al mismo tiempo significa el inicio de una nueva onda e un nuevo impulsor de la economía, un nuevo tipo de la acumulación capitalista mundial y un nuevo periodo del desarrollo del capitalismo también.

Y a partir de los años noventa del siglo pasado esta nueva fase fue el estadio monopolcapitalista transnacional del mundo globalizado.

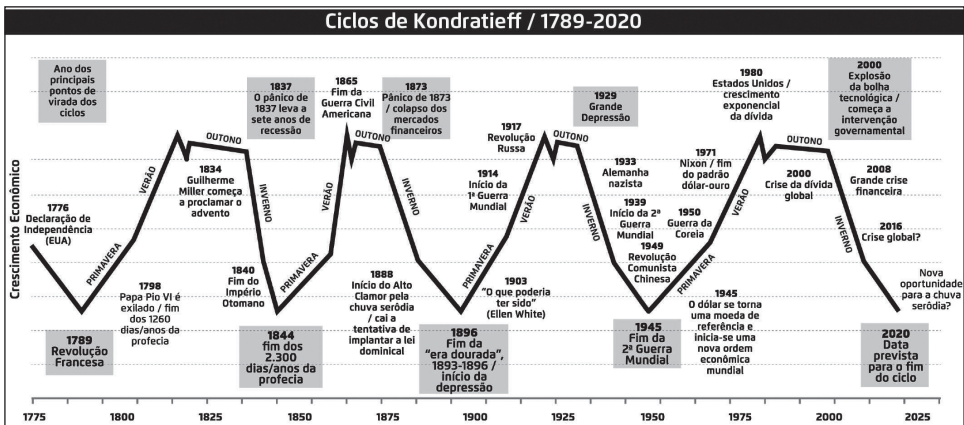
Ahora ya modificando las ondas originales de los ciclos de Kondratieff y extiendieron su vigencia hasta el siglo XXI., hasta la época espacial, hasta la era de informática y electrónica y nanotecnología también.

Cuadro 4: La Economía Global en función de los Ciclos Konfratieff

Fuente: https://es.wikipedia.org/wiki/Onda_Kondratiev

Cuadro 5.: La característica compleja de los ciclos de Kondratieff

Forrás: <https://www.revistaadventista.com.br/blog/2017/06/28/os-ciclos-economicos-e-a-profecia/>

Por supuesto los hechos y los factores mencionados e indicados no están mecánicamente relacionados con uno al otro. En todo caso, la periodización del Cuadro 5. muestra y señala clara y exactamente la característica compleja y complicada de la situación histórica y el hecho de la aceleración de los procesos del cambio y de las transformaciones.

Y durante la década de los años sesenta y setenta del siglo pasado enfrente de la dominación absoluta del nuevo sistema economico mundial tomó medidas y nació entre las circunstancias de determinada crisis el concepto desarrollista de CEPAL, dirigido elaborado y representado por Fernando Henrique Cardoso, Celso Furtado, Raul Prebisch y Osvaldo Sunkel. Para estos nuevos desafíos contestó la teoría de lumpendesarrollo de Andre Gunder Frank¹⁶ y el concepto de Theotonio dos Santos,¹⁷ que diseñó y acentuó qe para los países latinoamericanos solo existe la alternative de fascismo o de socialismo, o sea ellos solo pueden elegir entre los dos polos, los dos sistemas politicos y los dos modos de acumulación de capital. Y a las cuestiones mencionadas reaccionaron y respondieron tales obras de Ruy Mauro Marini como son: *Sudesarrollo y revolución, Dialéctica de la dependencia, La acumulación capitalista mundial y el subimperialismo, Estado y crisis en Brasil, América Latina: dependência e integração y América Latina, dependencia y globalización.*

Examinando los problemas y los dilemas del subdesarrollo latinoamericano, Ruy Mauro Marini los explica con las razones históricas y económicas. El autor brasileño considera que el continente latinoamericano forma parte integrante y orgánica del sistema de la economía mundial. Su desarrollo es inseparable de los cambios acaecidos de la economía mundial. „La historia del subdesarrollo latinoamericano – escribe – es la historia del desarrollo del sistema capitalista mundial. Su estudio es indispensable para quien desee comprender la situación a la que se enfrenta actualmente este sistema y las perspectivas que se le abren. Inversamente, sólo la comprensión segura de la evolución y de los mecanismos que caracterizan a la economía capitalista mundial proporciona el marco adecuado para ubicar y analizar la problemática de América Latina... América Latina surge como tal al incorporarse al sistema capitalista en formación, es decir, cuando la expansión mercantilista europea del siglo XVI. La decadencia de los países ibéricos, que se posesionaron primero de los territorios americanos, engendra en éstos situaciones conflictivas, resultantes de los avances que sobre ellos intentan las demás potencias europeas. Mas es Inglaterra, mediante la

dominación que acaba por imponer a Portugal y España, la que predomina finalmente en el control y en la explotación de los mismos.

En el curso de los tres primeros cuartos del siglo XIX, y concomitantemente a la afirmación definitiva del capitalismo industrial en Europa, sobre todo en Inglaterra, la región latinoamericana es llamada a una participación más activa en el mercado mundial, ya como productora de materias primas, ya como consumidora de una parte de la producción liviana europea. La ruptura del monopolio colonial ibérico se impone entonces como una necesidad, desencadenando el proceso de la independencia política, cuyo ciclo queda prácticamente terminado al final del primer cuarto de siglo, dando como resultado las fronteras nacionales que, por lo general, rigen todavía en nuestros días.” (Marini, 1971:3)

A partir de la conquista de la independencia, los países latinoamericanos luchan por la independencia económica, por la liberación de la vinculación de tipo colonial y por el desarrollo económico autónomo.

Pero la situación es que durante ciento y cincuenta años solo cambió la dependencia económica relativa continental de las grandes potencias y dominantes correspondientes y actuales. Y como consecuencia natural de esta situación se presentaron las distintas formas de la superexplotación del trabajo, la expropiación de la plusvalía y la conservación y el mantenimiento de la dependencia de hemisferio.

Al mismo tiempo el discurso de Marini articula dialécticamente la vinculación de dependencia con el imperialismo sin romper su unidad: “Para la teoría de la dependencia, – podemos leer – en la medida en que uno y otra son fruto del desarrollo del capitalismo mundial el imperialismo no es algo externo a la dependencia. Al contrario, el imperialismo permea toda la economía y la sociedad dependientes, representando un factor constitutivo de sus estructuras socioeconómicas, de su Estado, de su cultura. Asumir esa perspectiva de análisis abre nuevas perspectivas a los estudios históricos y sociológicos en América Latina.” (Marini, 1992:90)

Mientras que *subraya que la economía mundial es la misma que desarrolla y forma de modo jerarquizada*. La integración de los países latinoamericanos al mercado mundial caracteriza el intercambio desigual y la división del trabajo es desigual también. La industrialización y el desarrollo económico de ellos depende de la formación y del giro de la división internacional del trabajo. (Marini, 1973)

Marini analiza las formas, la importancia y la característica de la subordinación económica también. Y menciona que: “En efecto, a medida que el mercado mundial alcanza formas más desarrolladas, el uso de la violencia política y militar para explotar a las naciones débiles se vuelve superfluo, y la explotación internacional puede descansar progresivamente en la reproducción de relaciones económicas que perpetúan y amplifican el atraso y la debilidad de esas naciones... El desarrollo de las relaciones mercantiles sienta las bases para que una mejor aplicación de la ley del valor tenga lugar.” (Marini, 1973:120-121)

En vez de las naciones industrializadas podríamos usar y aplicar la noción países desarrollados también.

“La industrialización latinoamericana – continua Marini – corresponde así a una nueva división internacional del trabajo, en cuyo marco se transfieren a los países dependientes etapas inferiores de la producción industrial (obsérvese que la siderurgia, que era un signo distintivo de la economía industrial clásica, se ha generalizado a tal punto que países como Brasil ya exportan acero), reservándose a los centros imperialistas las etapas más avanzadas (como la producción de computadoras y la industria electrónica pesada en general, la explotación de nuevas fuentes de energía, como la de origen nuclear, etc.) y el monopolio de la tecnología correspondiente. Yendo aún más lejos, se pueden distinguir en la economía internacional escalones en los que se van reubicando no sólo los nuevos países industriales, sino también los más antiguos... *Lo que tenemos es una nueva jerarquización de la economía capitalista mundial, cuya base es la redefinición de la división internacional del trabajo acaecida en el curso de los últimos 50 años.*” (Marini, 1973:144-145) – destacando por mí.

Durante las últimas seis décadas algunos países latinoamericanos y asiáticos – como ya hemos mencionado antes – generalmente los países de BRICS – alcanzaron un desarrollo económico relevante y espectacular y se convirtieron en los países desarrollados, utilizando la fuerza y la ventaja de las integraciones regionales e interregionales también. Sus empresas transnacionales se presentaron en el mercado mundial y ejercen gran influencia e impacto económico, político e ideológico a sus vecinos también. Pertenece a estos grupos de países Brasil también.

“La exportación de manufacturas, tanto de bienes esenciales como de productos suntuarios, se ha convertido entonces en la tabla de salvación de una economía incapaz de superar los factores disruptivos que la afligen. Desde los proyectos de integración económica regional y subregional

hasta el diseño de políticas agresivas de competencia internacional, se asiste en toda América Latina a la resurrección del modelo de la vieja economía exportadora. En los últimos años, la expresión acentuada de esas tendencias en Brasil nos ha llevado a hablar de un subimperialismo. No pretendemos retomar aquí el tema, ya que la caracterización del subimperialismo va más allá de la simple economía, y no es posible tratar el tema si no se recurre también a la sociología y a la política. Nos limitaremos a indicar que el subimperialismo, en su dimensión más amplia, no es un fenómeno específicamente brasileño ni corresponde a una anomalía en la evolución del capitalismo dependiente. Es cierto que las condiciones propias de la economía brasileña le han permitido llevar lejos su industrialización y crear incluso una industria pesada, así como las condiciones que caracterizan a su sociedad política, cuyas contradicciones han dado origen a un Estado militarista de tipo prusiano, dieron lugar en Brasil al subimperialismo.” (Marini, 1973:148-149)

Alcanzando el grado del cierto nivel del desarrollo económico se presenta un país que podríamos calificar como subimperialismo o una gran potencia emergente. Este país ya tiene intereses propios y espacio de movimiento propio. Su ambición es convertirse en gran potencia. Actúa como organizador de las integraciones regionales y subregionales. En una palabra querría conquistar, construir y establecer su propia zona de influencia. Y a partir del golpe de Estado de abril de 1964 brasileño, o sea a partir de subir al poder de la dictadura modernizante del nuevo militarismo brasileño, en la región sudamericana Brasil se comporta como un gran potencia y como el subimperialismo.

En la década de los años setenta del siglo pasado fue elaborado el concepto o modelo de jerarquía mundial en la Universidad de Georgetown con la colaboración de la Escuela Superior de Guerra Brasileña. Esta era aquella época cuando Ruy Mauro Marini conceptualizó su tesis sobre el subimperialismo.

Este modelo mencionado examinaba y contenía distintos elementos, indicadores y factores. Resumiéndolos podemos recibir la influencia, el rol y el peso de un país o de un poder en el mundo.

A base de esto sostenía el general y geopolítico brasileño Carlos de Meira Mattos que en 1975 Brasil ocupaba en el sexto/séptimo lugar en la jerarquía de los países del mundo. (Meira Mattos, 1975)

“O poder é definido pelo General como “a capacidade de alguém impor sua vontade sobre outrem”, tanto psicológica como fisicamente, e este conceito é ampliado para incluir uma cuidadosa contribuição

das possibilidades do poder brasileiro em relação ao de outros grandes estados. – subraya Phil Kelly en su ensayo en el libro homenaje a Carlos de Meira Mattos – A avaliação do poder nacional relativo é feita por Meira Mattos utilizando a seguinte formula:

$$Pp = (C+E+ M) \times (S+W+P)$$

Onde:

- P** = poder perceptível dos estados
- C** = massa crítica- população e território
- E** = capacidade econômica
- M** = capacidade militar
- S** = conceito estratégico adotado por um estado
- W** = vontade nacional
- P** = capacidade para persuadir ou convencer

Preenchidos os dados, o Brasil aparece em 6º lugar como potência mundial, atrás da União Soviética, Estados Unidos, Alemanha Ocidental, França e China. Considerado o conjunto conceito estratégico – vontade nacional-capacidade persuasiva, o Brasil se coloca em segundo lugar, passando para o oitavo se computado apenas o primeiro grupo de indicadores, principalmente em virtude de sua relativamente baixa força econômica. Meira Mattos sustenta que sua nação é “uma potência emergente” que, como a China, apresenta as melhores chances de atingir o status de grande potência, perdendo apenas para as duas superpotências” (Kelly, 2007:22)

Pero Meira Mattos llama la atención a la importancia de la introducción y el establecimiento y de la necesidad de un sistema político democrático también.

Marini en su ensayo: *La acumulación capitalista mundial y el subimperialismo* definiendo el contenido de la noción subimperialismo, escribe lo siguiente:

“Hemos definido, en otra oportunidad, al subimperialismo como la forma que asume la economía dependiente al llegar a la etapa de los monopolios y el capital financiero. El subimperialismo implica dos componentes básicos: por un lado, una composición orgánica media en la escala mundial de los aparatos productivos nacionales y, por otro lado, el ejercicio de una política expansionista relativamente autónoma, que

no sólo se acompaña de una mayor integración al sistema productivo imperialista sino que se mantiene en el marco de la hegemonía ejercida por el imperialismo a escala internacional. (Marini, 1977:14)

Y – como ya hemos mencionado – este nivel económico y tipo de poder político representa la dictadura de nuevo militarismo brasileño que se organizó en la forma de Estado de Excepción y lo que nosotros definimos como una dictadura modernizante. (Szilágyi, 2018)

“A partir de allí, la dinámica del desarrollo del sub-imperialismo brasileño asume un doble juego de (a) la configuración regional de la forma del Estado dependiente suramericano como expresión de la expansión sub-imperialista del capital de Brasil y (b) la necesidad de articular las condiciones materiales para el desenvolvimiento de la valorización de ese capital a escala regional.” (Félicz, 2018:630)

Muy importante subrayar que en este caso la rivalización y la contradicción de intereses con el gran poder dirigente impide la cooperación loyal entre los actores y cambia el anterior rol conservador del sistema prevalecido durante el mundo bipolar. Y la situación y la posición transformada contribuye al establecimiento y al desarrollo de la estructura y al contorno del establecimiento del mundo multipolar.

6. Conclusión

En los años sesenta y stente del siglo pasado el subimperialismo se presenta en la forma del Estado de Excepción del nuevo militarismo. A partir del derrocamiento y del fracaso de estos regimenes, los Estados contrainsurgentes – denominación de Ruy Mauro Marini – toman forma de la postdemocracia híbrida y al mismo tiempo intentan a realizar el cuarto modelo de modernización descrito por medio de nuestros, rechazando la modernización neoliberal, o sea el consenso de Washington original y el consenso de Washinton extendido y corregido también. Pero la permanencia de los enclaves autoritarios y heredados y la corrupción del nivel de sistema destruyen la eficacia de estos planes, programas, proyectos, ambiciones y esfuerzos y obstaculizan la realización de los sueños y de las posibilidades de los países subimperialistas.

Además que eso es ya una otra historia, podríamos acentuar la vigencia y la actualidad de los pensamientos de Ruy Mauro Marini entre las circunstancias del mundo multipolar e interdependiente también.

NOTAS

1. El péndulo binario entre Estado y mercado se volcó desde entonces hacia el mercado. La era del fundamentalismo mercadocéntrico comenzó en 1975 en Chile, cuando los llamados “Chicago Boys” fueron puestos a cargo de la política económica del gobierno militar. Se confirmó después con los gobiernos de Reagan en EE. UU y Thatcher en Gran Bretaña, y se propagó al mundo entero. En su expresión internacional, la concepción mercadocéntrica se apoya en – y promueve –la globalización, tanto en cuanto fenómeno objetivo real como, sobre todo, en su dimensión normativa de propuesta ideológico.”(Sunkel, Osvaldo. En busca del desarrollo perdido. En: Repensar la teoría del desarrollo en un contexto de globalización. Homenaje a Celso Furtado. Vidal, Gregorio; Guillén R., Arturo. (comp). 2007. pp. 473.)
2. Sobre los tres modelos de modernización Vease más detalladamente: Álvaro Espina: Modernización y Estado de Bienestar en España. Fundación Carolina, Siglo XXI. Editores. S. A. Madrid, 2007., así como: István Szilágyi: Modelos de modernizacion y cambios geopoliticos en America Latina. Cuadernos Iberoamericanos, Moscu, Universidad MGIMO, 2016 №4 (14), pp. 68-76.
3. Vease más detalladamente: István Szilágyi: El nuevo golpismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina. Intellèctus. Año XVI, n.1. 2017. p. 69-85. ISSN:1676-7640. <http://www.e-publicacoes.uerj.br/index.php/intellectus>.
4. El consenso como originalmente lo indica Williamson incluía diez amplios grupos de recomendaciones políticas relativamente específicas:
  - 1. Disciplina en la política fiscal, enfocándose en evitar grandes déficits fiscales en relación con el Producto Interior Bruto;
  - 2. Redirección del gasto público en subsidios (“especialmente de subsidios indiscriminados”) hacia una mayor inversión en los puntos claves para el desarrollo, servicios favorables para los pobres como la educación primaria, la atención primaria de salud e infraestructura;
  - 3. Reforma tributaria, ampliando la base tributaria y adopción de tipos impositivos marginales moderados;
  - 4. Tasa de intereses que sean determinadas por el mercado y positivas (pero moderadas) en términos reales;
  - 5. Tipos de cambio competitivos;
  - 6. Liberación del comercio: liberación de las importaciones, con un particular énfasis en la eliminación de las restricciones cuantitativas (licencias, etc.); cualquier protección comercial deberá tener aranceles bajos y relativamente uniformes;
  - 7. Liberalización de las barreras a la inversión extranjera directa;
  - 8. Privatización de las empresas estatales;
  - 9. Desregulación: abolición de regulaciones que impidan acceso al mercado

- o restrinjan la competencia, excepto las que estén justificadas por razones de seguridad, protección del medio ambiente y al consumidor y una supervisión prudencial de entidades financieras; • 10. Seguridad jurídica para los derechos de propiedad.
5. Williamson, John (Abril de 1990). «What Washington Means by Policy Reform (A que se refiere Washington por reforma política)». *Latin American Adjustment: How Much Has Happened? (El reajuste latinoamericano: ¿Qué tanto ha sucedido?)* (en inglés). Washington D. C.: Instituto de Economía Internacional.
  6. Vease más detalladamente: *La República Popular China y América Latina y el Caribe. Diálogo y cooperación ante los nuevos desafíos de la economía global*. Naciones Unidas – CEPAL. Santiago de Chile, 2012
  7. Las integraciones interregionales de „nuevo tipo” son: La Comunidad Iberoamericana de Naciones, fundada en 1991 y A Comunidade dos Paisés de Língua Portuguese, creado en 1996.
  8. Estas fueron las siguientes: La Asociación de Libre Comercio – 1960/ALADI – 1980; Pacto Andina – Comunidad Andina de Naciones/Can – 1969; CARICOM – 1973;
  9. Vease más detalladamente: Manuel Cienfuegos y José Antonio Sanahuja (eds): *Una región en construcción .UNASUR y la integración en América del Sur*. fundació CIDOB. Barcelona, 2010.
  10. Vease más detalladamente: István Szilágyi: *La Unión Europea y América Latina: una alianza estratégica birregional*. In: *Anais do I. Congresso Brasileiro de Geografia Política, Geopolítica e Gestao do Território: racionalidades e práticas em múltiplas escalas*. Porto Alegre: Editora Letral; Rio de Janeiro: REBAGEO, 2014. pp. 625-639. <http://www.editoraletra1.com/anais-congeo/index.html>
  11. A través de APEC y de AP los países participantes latinoamericanos vinculan a Rusia y a la Organización de Cooperación de Sanghái y a otros países asiáticos y europeos.
  12. Vease más detalladamente: Javier Santisa: *La década de las multilaterales. Siglo XXI. de España – Fundación Carolina Economía*. Madrid, 2012.
  13. A pesar de que los Estados Unidos hace grandes esfuerzos para conservar y aumentar su influencia económica y política a través de la creación tales integraciones económicas regionales como son el Tratado de Libre Comercio de América del Norte (1994) y La Alianza del Pacífico (2012).
  14. Ruy Mauro Marini: *La acumulación capitalista mundial yel subimperialismo*. Cuadernos Políticos, no. 12, México, ERA, abril-junio, 1977. pp. 1-20.

15. Vease más detalladamente: Mariano Féliz: El subimperialismo brasileño y la integración regional latinoamericana. In: Manuel Alcántara Mercedes García Montero x Francisco Sánchez López (Coords): Estudios Políticos. Memoria del 56. Congreso internacional de Americanistas. Univeraidad de Salamanca, 2018. pp. 625-637.
16. Andre Gunder Frank: Lumpenburguesía: lumpendesarrollo. Ediciones Periferia. Buenos Aires, 1973.
17. Theotonio dos Santos: Fascismo o socialismo. El nuevo caracter de la dependencia y el dilema latinoamericano. Editorial Edicol, México, 1978.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

a) Libros:

- América Latina, dependencia y globalización. Fundamentos conceptuales Ruy Mauro Marini. Antología y presentación Carlos Eduardo Martins. (2015). México: Siglo XXI. Editores; Buenos Aires: CLACSO.
- dos Santos, Theotonio (1978). Fascismo o socialismo. El nuevo caracter de la dependencia y el dilema latinoamericano. México: Editorial Edicol.
- Espina, Álvaro (2007). Modernización y Estado de Bienestar en España. Madrid: Fundación Carolina, Siglo XXI. Editores. S. A.
- Guillén, Arturo (2011). Modelos de Desarrollo y Estrategias Alternativas en América Latina. http://www.centrocelsofurtado.org.br/arquivos/image/-201108311505340.A_GUILLEN3.pdf . 1-36.
- Gunder Frank, André (1973). Lumpenburguesía: lumpendesarrollo. Buenos Aires: Ediciones Periferia.
- La República Popular China y América Latina y el Caribe. Diálogo y cooperación ante los nuevos desafíos de la economía global. (2012). Santiago de Chile: Naciones Unidas – CEPAL.
- Marini, Ruy Mauro (1971). Sudesarrollo y revolución. México: Siglo Veintiuno Editores SA.
- Marini, Ruy Mauro (1973). Dialéctica de la dependencia. México: ERA.
- Marini, Ruy Mauro (1992). América Latina: dependência e integração. São Paul: Brasil, Urgente.
- Marini, Ruy Mauro (2015). América Latina, dependencia y globalización. Buenos Aires: CLACSO, Siglo Veintiuno Editores SA.
- Meira Mattos, Carlos (1975). Brasil – geopolítica e destino. Rio de Janeiro: Livraria José Olympio Editora.

- Moore junior, Barrington (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Harmondsworth, Penguin.
- Moore junior, Barrington (1975). *As origens sociais da ditadura e da democracia: senhores e camponeses na construção do mundo moderno*. São Paulo: Martin Fontes.
- Poulantzas, Nicos (1976a). *Fascismo y dictadura*. Madrid: Siglo XXI. Editores S. A.
- Poulantzas, Nicos (1976b). *La crisis de las dictaduras*. Portugal, Grecia, España. Madrid: Siglo XXI: Editores S.A.
- Poulantzas, Nicos (1979). *Estado poder y socialism*. Madrid: Siglo XXI. Editores S. A.
- Roitman Rosenmann, Marcos (2019). *Por la razón a la fuerza. Historia y memoria de los golpes de Estado, dictaduras y resistencias en América Latina*. Madrid. Siglo XXI. de España Editores S.A.
- Santisa, Javier (2012). *La década de las multilatinas*. Madrid: Siglo XXI. de España- Fundación Carolina Economía.
- Zibechi, Raúl (2018). *Brasil potência. Entre integração regional e um novo imperialism*. Rio de Janeiro: Consequência. 2ª Edição Revista.

b) Libros de más autores:

- Cienfuegos, Manuel y Sanahuja José António (eds). (2010). *Una región en construcción. UNASUR y la integración en América del Sur*. Barcelona: Fundació CIDOB.

c) Capítulos en volúmenes colectivos:

- Félic, Mariano (2018). *El subimperialismo brasileño y la integración regional latinoamericana*. In: Manuel Alcántara, Mercedes García Montero y Francisco Sánchez López (Coords): *Estudios Políticos. Memoria del 56. Congreso Internacional de Americanistas*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp. 625-637.
- Kelly, Philip (2007). *O pensamento geopolítico do General Meira Mattos*. In: *O General Meira Mattos e a Escola Superior de Guerra*. Rio de Janeiro: ESG. pp. 17-39.
- Sunkel, Osvaldo (2007). *En busca del desarrollo perdido*. En: *Repensar la teoría del desarrollo en un contexto de globalización. Homenaje a Celso Furtado*. Vidal, Gregorio; Guillén R., Arturo. (comp). pp. 469-489.
- Szilágyi, István (2014) *La Unión Europea y América Latina: una alianza estratégica birregional*. In: *Anais do I. Congresso Brasileiro de Geografia*

Política, Geopolítica e Gestao do Território: racionalidades e práticas em múltiplas escalas. Porto Alegre: Editora Letral; Rio de Janeiro: REBAGEO. pp. 625-639.

Szilágyi, István (2018). De la dictadura modernizante hasta la posdemocracia híbrida. Las experiencias y las consecuencias de las políticas económicas aplicadas en Brasil. In: Relaciones Internacionales: 56.º Congreso Internacional de Americanistas / Manuel Alcántara, Mercedes García Montero y Francisco Sánchez López (Coord.). Salamanca: Universidad de Salamanca. pp. 168-186

d) Artículos:

Casilda Béjar, Ramón (2004) América Latina y el Consenso de Washington. Boletín Económico de ICE. No. 2803. del 26 de abril al 2 de mayo de 20. pp. 32-37.

Marini, Ruy Mauro (1977). La acumulación capitalista mundial y el subimperialismo. Cuadernos Políticos, no. 12, México, ERA, abril-junio. pp. 1-20.

Marini, Ruy Mauro (1977). Estado y crisis en Brasil. Cuadernos Políticos, no.13, México, ERA, julio-septiembre. pp. 76-84.

Martins, Carlos Eduardo (2013). El pensamiento de Ruy Mauro Marini y su actualidad para las ciencias sociales. Argumentos, vol. 26, núm. 72, mayo-julio. pp. 31-54.

Sotelo Valencia, Adrián (2017). Vigencia del pensamiento de Ruy Mauro Marini y la Teoría Dependencia. Textos&Contextos. (Porto Alegre), vol. 16, núm.1., enero-julio. pp. 29-48.

Szilágyi, István (2016). Modelos de modernización y cambios geopolíticos en América Latina. Cuadernos Iberoamericanos, Moscú, Universidad MGIMO, 2016 №4 (14). pp. 68-76.

Szilágyi, István (2017). El nuevo golpismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina. Intellèctus. Año XVI, n.1. pp. 69-85.

Williamson, John (Abril de 1990). «What Washington Means by Policy Reform (A que se refiere Washington por reforma política)». Latin American Adjustment: How Much Has Happened? (El reajuste latinoamericano: ¿Qué tanto ha sucedido?) (en inglés). Washington D. C.: Instituto de Economía Internacional.

AMBRUS Andrea

PhD-hallgató

**Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai Program,
Pécs**

PhD student

**University of Pécs, Faculty of Natural Sciences, Doctoral
School of Earth Sciences Geopolitical Program, Pécs,
Hungary**

E-mail: ambrusa@gamma.ttk.pte.hu

**A DZSIHADISTA TERRORIZMUS ÉS A BŰNÖZÉS
KÖZTI KAPCSOLAT EURÓPÁBAN**

**THE NEXUS BETWEEN JIHADIST TERRORISM AND
CRIME IN EUROPE**

ABSTRACT

The link between crime and terrorism dates back decades. Among the theories on the relationship between the two phenomena, the works of Alex P. Schmid, the theory of Crime-Terror Continuum of Tamara Makarenko, and the “terror-crime interaction spectrum” model of Louise I. Shelley and John T. Picarelli provide the basis for the theoretical approach.

The study also addresses the issue of terrorism financing by criminal methods. The financing of European terrorists is different from the financing of terrorists in the Middle East. The income of crime allows self-sufficiency, so financial support from a terrorist organization is often not even needed. In addition, jihadist terrorists in many cases choose methods, such as stabbing or ramming, that does not require much expense. Jihadist extremists are mostly involved in not organized crime, and there are indications that extremists fund their activities in part from such petty crimes.

The study also addresses the framework of the relationship between criminals and terrorists, such as recruitment, networking and knowledge transfer. One of the points of contact between criminals and jihadists is the prison, which carries dangers such as the radicalization of criminals or the criminal training of religious extremists. Finally, several terrorists with a criminal history - who carried out terrorist attacks on the territory of the European Union - are also presented.

Kulcsszavak: terrorizmus, Európai Unió, bűnözés, terrorizmus finanszírozás, hálózatépítés

Keynotes: terrorism, European Union, crime-terror nexus, financing terrorism, networking

1. Bevezetés

A terrorista csoportok és a szervezettbűnözői csoportok között sok hasonlóság fedezhető fel, ugyanakkor a különbségek is szembetűnők. Bár mindkét csoport szervezeten működik és hierarchikusan épül fel, az egyik legfőbb különbség a két csoport működése között nyilvánvalóan a motiváció. Míg a szervezettbűnözői csoportok célja alapvetően a profitszerzés, addig a terrorista csoportok motivációja politikai-ideológiai. A másik leginkább megfigyelhető különbség a működésük feltűnőségében érhető tetten: a szervezettbűnözői csoportoknak nem érdeke, hogy a lehető legnagyobb médiafigyelem kísérje a tevékenységüket – míg a terrorista csoportok a lehető legnagyobb visszhangra töreksenek az akcióikkal.¹ A nagy tömegeket elérő félelemkeltés csupán a terrorista csoportoknak kedvező. Jelen tanulmány megvizsgálja, hogy milyen típusú a kapcsolat a szervezettbűnözői és terroristacsoportok között, valamint hogy a terrorizmus finanszírozásában hogyan jelennek meg a szervezettbűnözői – illetve egyéb bűnözői – módszerek. A tanulmány alapvetően a dzsihadista terrorizmusra fókuszál, és arra a kérdésre is választ keres, hogy a 2014 és 2018 közötti időszakban az Európai Unióban elkövetett nagyobb volumenű, több halálos áldozattal is járó terrortámadások merénylői milyen módon kapcsolódtak a bűnözéshez.

A bűnözés és a terrorizmus között fellelhető kapcsolat évtizedes múltra tekint vissza, a két témakör irodalma külön-külön hatalmas, de a két jelenség kapcsolatát kutató irodalom mennyisége is jelentős. A két jelenség kapcsolatára vonatkozó első elmélet az 1980-as évektől eredeztethető, a „narco-terrorizmus” fogalmának bevezetésével. Alex P. Schmid 1996-ban

készített egy alaplúnek számító riportot „The Links between Transnational Organized Crime and Terrorist Crimes” címmel, majd 22 év után, 2018-ban megjelentetett egy tanulmányt, amelyben felülvizsgálta az azóta bekövetkezett változásokat. Schmid rámutat, hogy a ’90-es évekhez képest mind a terrorcsoportok, mind a szervezettbűnözői csoportok megerősödtek és elterjedtebbek lettek napjainkra. Meglátása szerint mindkét szervezet-típus erősödése olyan tényezőkön alapszik, mint a gazdasági nehézségek, a nagy társadalmi különbségek, a migrációs nyomás, az autoriter rezsimek elnyomása, a kormányzás nélküli területek, az országok közti olcsóbb utazás, a külföldi diaszpórák növekedése, a globalizációval járó egyéb következmények valamint az internettel való visszaélés.² A szervezettbűnözés és terrorizmus kapcsolódási pontjaira vonatkozóan a korábban, még 1996-ban leírtakhoz képest alig látszik változás vagy gyengülés. Schmid összesen négy alapkapcsolati típust azonosított a terrorcsoportok és szervezettbűnözői csoportok között: a gyenge kapcsolatot („weak nexus”, pl. eseti együttműködések), a rendszeres társulást („regular association”, pl. taktikai együttműködés egy közös cél érdekében), a szövetséget („alliance formation”, pl. egy stratégiai kapcsolat), a konvergenciát („convergence”, pl. összeolvadás személyi állomány vagy erőforrások tekintetében). Ezen felül két típust különített még el: a hibrid szervezeteket - amikor szervezettbűnözői csoportok terrorista taktikákkal élnek, valamint amikor terrorista csoportok alkalmazzák a szervezettbűnözési módszereket.³

A szervezettbűnözés és terrorizmus dinamikájának egyik leghivatkozot-tabb keretrendszere Tamara Makarenko *Crime-Terror Continuum* munkája. Makarenko a bűnözés és terrorizmus közti kapcsolatot kontinuumként írja le, amelyben a kapcsolatok négy típusát azonosította. Ezen a skálán az első típus az akár egyszeri, akár hosszabb-rövidebb ideig tartó szövetség. A kapcsolatok második típusa az „műveleti motiváció”, ahol a csoportok egymás taktikáit alkalmazzák. A harmadik kapcsolati típus a konvergencia, ahol a csoportok motivációinak és taktikáinak keveredése látható, illetve az egyes csoportok át is alakulhatnak. A negyedik típus a „fekete lyuk”, ahol a működésképtelen államok lehetőséget teremtenek arra, hogy ezek a „kevert csoportok” működhessenek.⁴ Makarenko munkájára többen is támaszkodtak, egy másik fontos elméleti munka Louise I. Shelley és John T. Picarelli „*terror-crime interaction spectrum*” modellje. Ők az interakciók öt típusát különböztették meg: egymás módszereinek átvételét („activity appropriation”), az üzleti jellegű kapcsolatot („nexus”), a szimbiózist („symbiotic relationship”), a hibrid csoportokat („hybrid”) és az átalakult csoportokat („transformation”).⁵ Az Európai Parlament készített egy jelentést a szer-

vezettbűnözés és terrorizmus kapcsolatáról, az esettanulmányokat a fenti elméleti felosztáshoz hasonló alapon hozza. A jelentés szerint a szövetséges kapcsolati típus (vagyis a legalapvetőbb, leglazább kapcsolat) a leggyakoribb együttműködési forma, amely olyan előnyökkel jár, mint a speciális tudáshoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés (pl. pénzmosás, pénzhamisítás), a működési támogatás (embercsempész hálózatok) vagy a pénzügyi támogatás (pl. kábítószer-kereskedelem).⁶

2. Terrorizmus finanszírozás bűnözői módszerekkel

A terrorizmus finanszírozására legális és illegális úton is van lehetőség – de míg a legális finanszírozásra a leggyakoribb példák az adományozás és az önfinanszírozás, addig az illegális finanszírozás tárháza meglehetősen széles: ezen a ponton a szervezettbűnözői tevékenységek átfedést mutatnak a terrorista csoportokéval. Az Al-Kaida például 2000 és 2010 között több európai uniós országban és közvetlen környezetében több szállal is kapcsolódott a szervezettbűnözéshez, mint pl. a csempészet, a hitelkártya-csalások és a kábítószer kereskedelem.⁷ Az Iszlám Állam 2014 és 2017 között a bevételeinek nagy részét az általa elfoglalt területeken szerzett nyersanyagok, elsősorban olaj illegális értékesítéséből, adókból, emberrablások után kapott váltságdíjakból, valamint a zsákmányolt régiségek és műkincsek eladásából fedezte.⁸ Miután az általa ellenőrzött terület nagysága lecsökkent és a legfőbb bevételi forrását elvesztette, alternatív finanszírozást kellett találnia. Ennek legkézenfekvőbb módja a szervezettbűnözői tevékenységekben való részvétel lett. Az olasz haditengerészet 2016 szeptemberében felfedezett egy új kábítószer csempészési útvonalat Szicília és Líbia között. Az Iszlám Állam az általa ellenőrzött líbiai szakaszon – az iraki és szíriai helyzethez hasonlóan – megadóztatta a csempészárut.⁹ Az olasz hatóságok később találtak kapcsolatot az Iszlám Állam harcosai és az olyan nagymúltú olasz szervezettbűnözői csoportok között is, mint a Camorra vagy a ‘Ndrangheta: a dzsihadisták Líbiából lopott régiségeket cseréltek fegyverekre.¹⁰ Az Iszlám Állam katonái nem csak régiségekkel kereskedtek, de fegyveres védelmet is biztosítottak kokaincsempészeknek Észak-Afrikában és részesednek a kannabisz-kereskedelemből is.¹¹ Az Iszlám Állam ideológiája által inspirált európai terroristák finanszírozása azonban eltér a közel-keleti terroristákéhoz képest. Sokan közülük bűnözők voltak mielőtt radikalizálódtak, a bűnözésből származó bevételek pedig lehetővé tették az önfenntartást – például fegyverek és autók beszerzését, ingatlanbérletet. A finanszírozás szem-

pontjából így egyfajta aszimmetrikus fenyegetés rajzolódik ki: arányaiban olcsón kivitelezett terrortámadásokat követnek el, amelyek jelentős politikai és társadalmi következményekkel járnak.¹²

Az európai dzsihadisták finanszírozásának tanulmányozása során a Norvég Védelmi Kutatóintézet egy 2014-es jelentésében 15 bevételi forrást különített el. A legmagasabb arányban (mintegy 58%-ban) a személyes vagyon volt a bevétel alapja, a második és harmadik legmagasabb bevételt (28-28%-ot) lopásokból, rablásokból és tiltott kereskedelemről szereztek. Összességében a vizsgált terrorcsoportok a bevételeik csupán mintegy 15%-át szereztek bűnözői tevékenységből, legmagasabb arányban a támogatást legális bevételek jelentették, amely több mint 30%-ot tett ki.¹³ A dzsihadista terroristák közül a magányos elkövetők sok esetben olyan elkövetési módszert választanak, mint a késselés vagy a ramming támadás, amely nem igényel nagy kiadást, így maga az elkövető is finanszírozni tudja.¹⁴

3. A bűnözők és terroristák közti kapcsolat keretei

Az Európai Unió országaiban a terroristák és a bűnözők között szisztematikus együttműködésre kevés bizonyíték van, habár működésük során hasonlóan illegális eszközöket alkalmaznak. A bűnözői csoportok profitmaximalizálásra törekszenek és igyekeznek elkerülni a terroristák által nagyon is preferált figyelmet. Az Europol riportja szerint előfordulhat, hogy a profitorientált bűnözők inkább elfordulnak a terroristákkal való együttműködéstől, hogy ne keltsék fel a hatóságok figyelmét. A riport kiemeli azt is, hogy a dzsihadista szélsőségeseknek sok esetben a nem szervezett bűnözéssel van kapcsolata, de „vannak arra utaló jelek”, hogy a szélsőségesek a tevékenységüket részben olyan – szervezttbűnözéshez is köthető – bűncselekményekből finanszírozzák, mint a pénzmosás, a kábítószer- és emberkereskedelem.¹⁵ Összesen 816 olyan egyént jelentettek 2016 júliusáig az Europol felé, akiket terrorizmussal kapcsolatos bűncselekménnyel és súlyos vagy szervezttbűnözésben való részvétellel is vádoltak.¹⁶

3.1. Toborzás, hálózatépítés és tudástranszfer

A dzsihadista terrorcselekményt elkövetők jelentős része rendelkezik valamilyen bűnözői múlttal. Ez a bűnözői múlt pedig hozzájárulhat a radikalizálódási folyamatokhoz – az egyéni tapasztalatok, a hálózatok ismerete és egyéb tényezők magyarázhatják az egyén erőszak felé való elmozdulását. A dzsihadista propaganda – az általuk képviselt narratíva és jövőkép –

illeszkedik a bűnözők szükségleteihez és vágyaihoz.¹⁷ A Rayat al-Tawheed nevű brit dzsihadistákból álló csoport egyik 2014-ben készült propaganda poszterével a bűnözőket veszi célba: „Néha a legrosszabb múlttal rendelkező emberek írják a legjobb jövőt”¹⁸ – ezzel a bűnözői múltra építve kínálnak a terrorszervezetek belső sikeres jövőt a bűnözőknek.¹⁹ Egy 2016-os kutatás résztvevői között szintén találtak arra vonatkozóan bizonyítékot, hogy a dzsihadista narratíva megváltóan hatott a bűnözőkre, azzal, hogy hatalmat, erőszakot, identitást és a lázadás lehetőségét kínálták a bűnözők számára.²⁰

A tudástranzfer a bűnözők és terroristák között sokrétű lehet, nem csak a radikalizálódó bűnözők jelentenek veszélyforrást, hanem azok a vallási szélsőségesek is, akik a gyakorlott bűnözőktől kapnak „kiképzést”. A fegyverekhez jutás veszélyén kívül van még egy fontos tényező, amely a terroristák számára hasznos tudásnak bizonyul, mégpedig annak az ismerete, hogy hogyan kerüljék el a hatóságok figyelmét.²¹

A bűnözők és dzsihadisták egyik kapcsolódási pontja a börtön. Az elmúlt években nagy figyelmet kapott a börtönökben a radikalizáció, és az ott zajló toborzás. A Charlie Hebdo satirikus lap elleni terrortámadás elkövetőinek radikalizációja a „Buttes-Chaumont” hálózatában kezdődött, majd miután az egyikőjük terrortámadás tervezéséért börtönbe került, ott folytatódott. Chérif Kouachi a börtönben ismerte meg Djamel Beghalt, aki akkoriban az Al-Kaida egyik toborzója volt. Kouachi szerint: „Ha Buttes-Chaumont egy informális iskolája volt a dzsihádnak, akkor a börtön volt a legkiválóbb diploma”.²² A börtön megfelelő terep a toborzóknak, hogy olyan fiatal bűnözőket találjanak, akik sebezhetőek, így nyitott(abb)ak a szélsőséges ideológiára. A börtönben töltött idő az elítélteknél egy krízis, amely mentálisan és fizikailag is sérülékenyebbé teszi őket, ebben az időszakban fogékonyabbak lehetnek egy új hitre. Azokban a börtönökben, ahol a vallási szélsőségesek és a terroristák nincsenek elkülönítve a többi rabtól, ott a bűnözés és terrorizmus találkozása elkerülhetetlen, technikailag intézményesítve a kapcsolatot a két kör között.²³ Ezzel lehetővé válik az információk és tudás megosztása és a kölcsönös képzés is. Ez a vallási szélsőségeseknek jelent előnyösebb helyzetet: a bűnözők potenciális radikalizálható célpontok. Emellett a bűnözőktől hozzájuthatnak szaktudáshoz, kapcsolati háléhoz és terrorista célokra is használható eszközökhöz. Egy másik fontos aspektusa a börtönökben zajló radikalizációnak az utókövetés, mint azt a 2014-es brüsszeli terrortámadás elkövetője, Mehdi Nemmouche példája is mutatja²⁴, bővebben lásd alább.

4. Bűnözői múltú dzsihadista terroristák

Az európai dzsihadista terrorcselekmények elkövetői sok esetben rendelkeznek valamilyen szintű bűnözői előélettel. A német szövetségi rendőrség becslése szerint a német dzsihadisták kétharmadának van bűnözői múltja és 98%-uk visszaeső bünelkövető.²⁵ Mehdi Nemmouchet, aki 2014 májusában tüzet nyitott egy zsidó múzeumra, összesen hétszer ítélték el különböző okok miatt, mint például jogosítvány nélküli vezetés vagy erőszakos rablás. Nemmouche 2001-től töltött hosszabb-rövidebb időt börtönben, a francia hatóságok szerint ott radikalizálódott. Az utolsó ötéves börtönbüntetése alatt szélsőséges nézeteket valló hittérítésével tűnt ki a tömegből.²⁶

Chérif Kouachi, a Charlie Hebdo elleni támadás egyik elkövetője szintén büntetett előéletű, elítélték 2008-ban, amiért önkéntes harcosokat toborzott, hogy Irakban az Al-Kaida mellett harcoljanak.²⁷ A támadások harmadik résztvevője a Kouachi fivérek mellett Amedy Coulibaly volt, aki együtt raboskodott Chérif Kouachival. Ő szintén büntetett előéletű volt, 2013-ban elítélték egy bűncselekmény előkészítésében való részvételért.²⁸

Omar Abdel Hamid El-Hussein, egy bűnözőből lett terrorista, súlyos testi sértés és rablás is szerepelt az aktájában, két évet töltött börtönben. Szabadulása után két héttel tüzet nyitott egy kulturális központra és egy zsinagógára 2015 februárjában, Koppenhágában. A börtönben tanúsított viselkedése miatt értesítették a dán hírszerzést, a támadást azonban nem sikerült megakadályozni.²⁹

A 2015 novemberi párizsi terrortámadás több elkövetője is rendelkezett bűnözői múlttal. Abdelhamid Abaaoudot többször letartóztatták erőszakos bűncselekményekért, legalább három börtönben is megfordult.³⁰ Omar Ismail Mostefai, a Bataclan egyik támadója kisstílű bűnözés miatt legalább nyolc alkalommal került letartóztatásra, de egyszer sem került börtönbe.³¹ Salah Abdeslam és testvére Brahim Abdeslam évekig részt vettek olyan kisebb bűncselekményekben, mint lopás, kábítószer-kereskedelem, hamisítás és csalás. Salah Abdeslam 2010 és 2011 között egy ideig együtt töltötte börtönbüntetését Abdelhamid Abaaouddal.³²

A 2016 márciusi brüsszeli reptéri és metrórobbantások elkövetői szintén rendelkeztek bűnözői tapasztalattal. Khalid el-Bakraoui és testvére, Ibrahim el-Bakraoui autólopásokban és bankrablásokban is érintettek voltak. Khalid 2009-ben többedmagával részt vett egy bankrablásban, ahol elrabolták az egyik banki alkalmazottat. Egy hónappal később letartóztatták egy lopott autókkal teli raktárban. Később, 2011-ben szintén letartóztatták illegális

fegyvertartás miatt, majd 2011 szeptemberében öt év börtönbüntetésre ítélték fegyveres rablás, lopott autók és fegyverek birtoklása miatt.³³ Ibrahimot gyilkossági kísérletért 9 év börtönre ítélték, amiért 2010-ben egy bankrablás során lábon lőtt egy rendőrt.³⁴

A 2016 júliusi nizzai ramming terrortámadás elkövetőjének, Mohamed Lahouaiej-Bouhlelnek kisstíli bűnözéshez volt csak köze, a családon belüli erőszak, lopás, erőszakos magatartás miatt került a hatóságok elé.³⁵ A 2016 decemberében, Berlinben, egy karácsonyi vásáron végrehajtott ramming támadás elkövetője Amrit Olaszországban, 2011-ben elítélték vandalizmusért és lopásért, két szicíliai börtön is megjárt, majd 2015-ben elkerülte a deportálást és Németország felé indult. Ott a hatóságok potenciális támadás gyanúja miatt megfigyelés alá vonták, de a megfigyelés eredménytelenül zárult.³⁶ Németországban kábítószer-kereskedelemmel is kapcsolatba hozták, de letartóztatás nem történt.³⁷ Amri valószínűleg a börtönben radikalizálódott és a támadás után négy napon át menekült, sikeresen elkerülve a hatóságokat szerte Európában.³⁸

Salman Abedi robbantásos merényletet hajtott végre 2017 májusában a Manchester Aréna előcsarnokában. Az MI5 kapcsolatot talált Abedi és egy dél-manchesteri bűnbanda között. A támadást megelőző hónapokban kétszeri is kapott a brit hírszerzés információt arról, hogy Abedi terrorizmus kapcsán érintett, de a hírszerzés bűncselekménynek bélyegezte és elvetette az információt.³⁹

A 2017 augusztusában egy spanyolországi terrorista sejt tagjai ramming támadást hajtottak végre két városban, Barcelonában és Cambrilsben is. A sejt tagjai közül három fő is szerepelt bűnügyi nyilvántartásban: Youseff Aalla, Houssain Abouyaaqoub és Driss Oukabir.⁴⁰

Redouane Lakdim 2018 márciusában Carcassonne és Trèbes városaiban követett el merényletet. Kisstíli bűnöző volt, mielőtt potenciális biztonsági kockázatként listázták a hatóságok. Bűnösnek találták tiltott fegyverviselésért 2011-ben és kábítószer-használat valamint bírósági végzés megtagadása miatt 2015-ben.⁴¹

5. Konklúziók

A bűnözés és terrorizmus kapcsolata egy évtizedek óta fennálló kapocs, amely az elmúlt évtizedekben – dacára a szervezettbűnözés és terrorizmus elleni harcnak – egyre elterjedtebb. A két jelenség közt, bár számos szinten jelennek meg az együttműködés formái, a leggyakoribb mégis a

„legalapvetőbb”, legegyszerűbb, szövetséges jellegű kapcsolat. Általánosságban elmondható, hogy a terrorizmus finanszírozására nagy léptékben használnak a terrorszervezetek szervezettbűnözési módszereket, mint például a kábítószerkereskedelem. Specifikusan az európai dzsihadisták finanszírozása viszont – tekintve, hogy relatíve kevés pénzből is nagy léptékű terrortámadásokat tudnak megvalósítani – leginkább a nem szervezett bűnözésből és egyéb legális bevételekből történik. A bűnözők és a dzsihadista szélsőségesek közti kapcsolat igen sokrétű, ez megjelenik a csoportok közti hálózatépítésben és tudás- valamint szolgáltatástranszferben is. A vallási szélsőségesek előszeretettel toboroznak új tagokat a bűnözői körökből, mivel a bűnözői múlt igen sok előnnyel kecsegtet egy terrorszervezet számára. A terroristák jelentős része rendelkezik ilyen jellegű tapasztalattal, az Európai Unióban elkövetett terrorcselekmények merénylői is igen színes bűnözői háttérrel mutatnak. Kutatások alapján maga a bűnözői tapasztalat – illetve az arra épített dzsihadista jövőkép – is hozzájárulhat a radikalizációhoz. A bűnözői és terrorista aktivitásról szóló hatósági információk nem minden esetben érnek össze, pedig a ki-mutatható kapcsolat miatt rendkívül hasznos lenne fokozottabban egymás mellett kezelni ezeket az információkat.

JEGYZETEK / NOTES

1. Tálas Péter (2007): A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára, <https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/archive/904.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
2. Schmid, Alex P. (2018): Revisiting the Relationship between International Terrorism and Transnational Organised Crime 22 Years Later, ICCT Research paper, <https://icct.nl/app/uploads/2018/08/ICCT-Schmid-International-Terrorism-Organised-Crime-August2018.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
3. Schmid (2018).
4. Makarenko, Tamara (2004): The Crime–Terror Continuum: Tracing the Interplay between Transnational Organised Crime and Terrorism, *Global Crime* Vol. 6, No. 1, February 2004, pp. 129–145., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1744057042000297025?journalCode=fglc20> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
5. Shelley, Louise I. - Picarelli, John T. (2005): Methods and Motives: Exploring Links between Transnational Organized Crime and International Terrorism, *Trends in Organized Crime* vol. 9, no.2, Winter 2005, pp.52-67., <https://link.springer.com/article/10.1007/s12117-005-1024-x> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
6. Európai Parlament, Uniós Belső Politikák Főigazgatósága - Makarenko, Tamara (2014): Europe’s crime-terror nexus: links between terrorist and organised crime groups in the European Union, Publications Office, <https://data.europa.eu/doi/10.2861/40092> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
7. Európai Parlament (2014).
8. Stock, Jürgen – Nellesmann, Christian – Shaw, Mark (2018): World atlas of illicit flows, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2018/09/Atlas-Ilicit-Flows-Second-Edition-EN-WEB.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
9. Clarke, Colin P. (2017): ISIS Is So Desperate It’s Turning to the Drug Trade, <https://www.rand.org/blog/2017/07/isis-is-so-desperate-its-turning-to-the-drug-trade.html> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
10. Latza Nadeau, Barbie (2017): Italian Mob Trades Weapons for Looted Art From ISIS in Libya, <https://www.thedailybeast.com/italian-mob-trades-weapons-for-looted-art-from-isis-in-libya> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
11. Clarke (2017).
12. Shelley, Louise (2015): ISIS’ Members Depend on Petty Crime to Function in Europe, <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2015/11/20/draining-isis-coffers/isis-members-depend-on-petty-crime-to-function-in-europe> (utolsó letöltés: 2022.01.26.)

13. Norwegian Defence Research Establishment (2015): The financing of jihadi terrorist cells in Europe, <https://www.ffi.no/en/publications-archive/the-financing-of-jihadi-terrorist-cells-in-europe> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
14. Europol (2021): European Union Terrorism Situation and Trend report 2021, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/tesat_2021_0.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
15. Europol (2021).
16. Europol (2016): Changes in Modus Operandi of Islamic State (IS) revisited, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/modus_operandi_is_revisited.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
17. Basra, Rajan – Neumann, Peter R. – Brunner, Claudia (2016): Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus, <https://icsr.info/wp-content/uploads/2016/10/ICSR-Report-Criminal-Pasts-Terrorist-Futures-European-Jihadists-and-the-New-Crime-Terror-Nexus.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
18. A poszter pontos szövege: „Sometimes people with the worst pasts create the best futures.”
19. Basra, Rajan – Neumann, Peter R. (2017): Crime as Jihad: Developments in the Crime-Terror Nexus in Europe, CTC Sentinel Vol.10. Issue 9., https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2017/10/CTC-Sentinel_Vol10Iss9-21.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
20. Basra-Neumann-Brunner (2016).
21. Basra-Neumann-Brunner (2016).
22. Chrisafis, Angelique (2015): Charlie Hebdo attackers: born, raised and radicalised in Paris, <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/12/-sp-charlie-hebdo-attackers-kids-france-radicalised-paris> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
23. Basra-Neumann-Brunner (2016).
24. Basra-Neumann-Brunner (2016).
25. Gaub, Florence - Lisiecka, Julia (2017): The crime-terrorism nexus, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_10_Terrorism_and_crime.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
26. Sayare, Scott (2014): Suspect Held in Jewish Museum Killings, <https://www.nytimes.com/2014/06/02/world/europe/suspect-arrested-in-jewish-museum-killings-in-belgium.html> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
27. Chrisafis (2015).
28. BBC (2015): Paris attacks: Suspects' profiles, <https://www.bbc.com/news/world-europe-30722038> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

29. Gunter, Joel (2015): Omar El-Hussein: Copenhagen criminal to prison radical, <https://www.bbc.com/news/world-europe-31489264> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
30. Dalton, Matthew (2015): Abdelhamid Abaaoud Had Been Repeatedly Arrested for Violent Crimes, Lawyer Says, <https://www.wsj.com/articles/abdelhamid-abaaoud-had-been-repeatedly-arrested-for-violent-crimes-lawyer-says-1447947113> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
31. BBC (2015): Profile: Omar Ismail Mostefai, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34827541> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
32. Davis, Avi (2016): Salah Abdeslam: From petty crime to IS group terrorism, <https://www.france24.com/en/20160319-salah-abdeslam-what-we-know> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
33. Counter Extremism Project (2021): Khalid el-Bakraoui, <https://www.counterextremism.com/extremists/khalid-el-bakraoui> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
34. Counter Extremism Project (2021): Ibrahim el-Bakraoui, <https://www.counterextremism.com/extremists/ibrahim-el-bakraoui> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
35. BBC (2016): Attack on Nice: Who was Mohamed Lahouaiej-Bouhlel?, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36801763> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
36. Argouby, Mohamed - Nasr, Joseph – Scherer, Steve (2016): Berlin attack suspect emerged from jail with ‘totally different mentality’, <https://www.reuters.com/article/us-germany-truck-suspect-idUSKBN14B1XU> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
37. Walsh, Alistair (2017): Berlin terrorist Anis Amri was a known drug dealer, <https://www.dw.com/en/berlin-terrorist-anis-amri-was-a-known-drug-dealer/a-38878974> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
38. Marone, Francesco – Olimpico, Marco (2019): Jihadist Radicalization in Italian Prisons: A Primer, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/jihadist-radicalization-italian-prisons-primer-22401> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
39. Gardham, Duncan (2021): Manchester Arena attack: Bomber Salman Abedi had links to serious crime gang in the city, MI5 officer tells inquiry, <https://news.sky.com/story/manchester-arena-attack-bomber-salman-abedi-had-links-to-serious-crime-gang-in-the-city-mi5-officer-tells-inquiry-12444283> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
40. Reinares, Fernando - García-Calvo, Carola (2018): “Spaniards, You Are Going to Suffer.” The Inside Story of the August 2017 Attacks in Barcelona and Cambrils, CTC Sentinel Volume 11, Issue 1, <https://ctc.usma.edu/spaniards-going-suffer-inside-story-august-2017-attacks-barcelona-cambrils/> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

41. AFP (2018): What we know about the gunman in France, <https://www.france24.com/en/20180323-what-we-know-about-gunman-france> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- AFP (2018): What we know about the gunman in France, <https://www.france24.com/en/20180323-what-we-know-about-gunman-france> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Argouby, Mohamed - Nasr, Joseph – Scherer, Steve (2016): Berlin attack suspect emerged from jail with ,totally different mentality’, <https://www.reuters.com/article/us-germany-truck-suspect-idUSKBN14B1XU> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Basra, Rajan – Neumann, Peter R. (2017): Crime as Jihad: Developments in the Crime-Terror Nexus in Europe, CTC Sentinel Vol.10. Issue 9., https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2017/10/CTC-Sentinel_Vol10Iss9-21.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Basra, Rajan – Neumann, Peter R. – Brunner, Claudia (2016): Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus, <https://icsr.info/wp-content/uploads/2016/10/ICSR-Report-Criminal-Pasts-Terrorist-Futures-European-Jihadists-and-the-New-Crime-Terror-Nexus.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- BBC (2016): Attack on Nice: Who was Mohamed Lahouaiej-Bouhlel?, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36801763> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- BBC (2015): Paris attacks: Suspects’ profiles, <https://www.bbc.com/news/world-europe-30722038> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- BBC (2015): Profile: Omar Ismail Mostefai, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34827541> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Chrisafis, Angelique (2015): Charlie Hebdo attackers: born, raised and radicalised in Paris, <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/12/sp-charlie-hebdo-attackers-kids-france-radicalised-paris> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Clarke, Colin P. (2017): ISIS Is So Desperate It’s Turning to the Drug Trade, <https://www.rand.org/blog/2017/07/isis-is-so-desperate-its-turning-to-the-drug-trade.html> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Counter Extremism Project (2021): Ibrahim el-Bakraoui, <https://www.counterextremism.com/extremists/ibrahim-el-bakraoui> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Counter Extremism Project (2021): Khalid el-Bakraoui, <https://www.counterextremism.com/extremists/khalid-el-bakraoui> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

- Dalton, Matthew (2015): Abdelhamid Abaaoud Had Been Repeatedly Arrested for Violent Crimes, Lawyer Says, <https://www.wsj.com/articles/abdelhamid-abaaoud-had-been-repeatedly-arrested-for-violent-crimes-lawyer-says-1447947113> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Davis, Avi (2016): Salah Abdeslam: From petty crime to IS group terrorism, <https://www.france24.com/en/20160319-salah-abdeslam-what-we-know> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Európai Parlament, Unió Belső Politikák Főigazgatósága - Makarenko, Tamara (2014): Europe's crime-terror nexus: links between terrorist and organised crime groups in the European Union, Publications Office, <https://data.europa.eu/doi/10.2861/40092> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Europol (2016): Changes in Modus Operandi of Islamic State (IS) revisited, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/modus_operandi_is_revisited.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
- Europol (2021): European Union Terrorism Situation and Trend report 2021, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/tesat_2021_0.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
- Gardham, Duncan (2021): Manchester Arena attack: Bomber Salman Abedi had links to serious crime gang in the city, MI5 officer tells inquiry, <https://news.sky.com/story/manchester-arena-attack-bomber-salman-abedi-had-links-to-serious-crime-gang-in-the-city-mi5-officer-tells-inquiry-12444283> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Gaub, Florence - Lisiecka, Julia (2017): The crime-terrorism nexus, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_10_Terrorism_and_crime.pdf (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Gunter, Joel (2015): Omar El-Hussein: Copenhagen criminal to prison radical, <https://www.bbc.com/news/world-europe-31489264> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Latza Nadeau, Barbie (2017): Italian Mob Trades Weapons for Looted Art From ISIS in Libya, <https://www.thedailybeast.com/italian-mob-trades-weapons-for-looted-art-from-isis-in-libya> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Makarenko, Tamara (2004): The Crime–Terror Continuum: Tracing the Interplay between Transnational Organised Crime and Terrorism, *Global Crime* Vol. 6, No. 1, February 2004, pp. 129–145., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1744057042000297025?journalCode=fglc20> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Marone, Francesco – Olimpico, Marco (2019): Jihadist Radicalization in Italian Prisons: A Primer, <https://www.ispionline.it/it/publicazione/jihadist-radicalization-italian-prisons-primer-22401> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

- Norwegian Defence Research Establishment (2015): The financing of jihadi terrorist cells in Europe, <https://www.ffi.no/en/publications-archive/the-financing-of-jihadi-terrorist-cells-in-europe> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Reinares, Fernando - García-Calvo, Carola (2018): “Spaniards, You Are Going to Suffer:” The Inside Story of the August 2017 Attacks in Barcelona and Cambrils, CTC Sentinel Volume 11, Issue 1, <https://ctc.usma.edu/spaniards-going-suffer-inside-story-august-2017-attacks-barcelona-cambrils/> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Sayare, Scott (2014): Suspect Held in Jewish Museum Killings, <https://www.nytimes.com/2014/06/02/world/europe/suspect-arrested-in-jewish-museum-killings-in-belgium.html> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)
- Schmid, Alex P. (2018): Revisiting the Relationship between International Terrorism and Transnational Organised Crime 22 Years Later, ICCT Research paper, <https://icct.nl/app/uploads/2018/08/ICCT-Schmid-International-Terrorism-Organised-Crime-August2018.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
- Shelley, Louise (2015): ISIS’ Members Depend on Petty Crime to Function in Europe, <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2015/11/20/draining-isis-coffers/isis-members-depend-on-petty-crime-to-function-in-europe> (utolsó letöltés: 2022.01.26.)
- Shelley, Louise I. - Picarelli, John T. (2005): Methods and Motives: Exploring Links between Transnational Organized Crime and International Terrorism, Trends in Organized Crime vol. 9, no.2, Winter 2005, pp.52-67., <https://link.springer.com/article/10.1007/s12117-005-1024-x> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Stock, Jürgen – Nellesmann, Christian – Shaw, Mark (2018): World atlas of illicit flows, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2018/09/Atlas-Ilicit-Flows-Second-Edition-EN-WEB.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Tálás Péter (2007): A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára, <https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/archive/904.pdf> (utolsó letöltés: 2022.01.25.)
- Walsh, Alistair (2017): Berlin terrorist Anis Amri was a known drug dealer, <https://www.dw.com/en/berlin-terrorist-anis-amri-was-a-known-drug-dealer/a-38878974> (utolsó letöltés: 2022.01.27.)

Prof. Dr. GULYÁS László

**BESZÁMOLÓ A VIKEK 56. KONFERENCIÁJÁRÓL
(2021. OKTÓBER 8.)**

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására, 2021. október 8-án a Szegedi Akadémia Bizottság Székházában (Szeged, Somogyi utca 7.) „XIII. A TÖBB NEMZETISÉGŰ ÁLLAMOKTÓL NAPJAINK GEOPOLITIKÁJÁIG” címmel TUDOMÁNYOS konferenciát rendezett. Ez volt a VIKEK 56. konferenciája, melynek programja az alábbiak szerint alakult:

DÉLELŐTTI PLENÁRIS ELŐADÁSOK		
Helyszín: SZAB Földszint 4. terem		
Idő	Előadó	Az előadás címe
11.25. 11.50.	Prof. Dr. Kaposi Zoltán, Dsc Pécsi Tudományegyetem	A hazai nagybirtokok működési nehézségei 1900-1945
11.50. 12.15.	Prof. Dr. Gulyás László Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására	Geopolitikai átrendeződés a Balkánon a 20-21. században

DÉLUTÁNI SZEKCIÓÜLÉSEK		
1. SZEKCIÓ: Gazdaságtörténet/gazdasági folyamatok a 19. századtól napjainkig szekcióelnök: Prof. Dr. Kaposi Zoltán		
Helyszín: SZAB Földszint 4. terem		
Idő	Előadó	Az előadás címe
13.40. 14.00.	Dr. Pelles Márton PhD.	A nemzetközi kereskedelmi tengerészet fejlődése a 19. században
14.00. 14.20.	Czina Sára PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A New York Kávéház és vezetősége 1920 és 1936 között

14.20. 14.40.	Háló Krisztián PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A közlekedési kapcsolatok változásai az Ormánságban a két világháború között
14.40. 15.00.	Pavletits Péter PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A magyarországi keskeny nyomközű vasutak II. világháború utáni aranykora az 1968-as közlekedéspolitikai koncepcióig a Szerencs-Prügy Gazdasági Vasút példáján keresztül
15.00. 15.20.	Nyári Tamás PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A Somogy megyei termálforrások hasznosításának kérdése (1960-90)
15.20. 16.00.	Az öt előadás vitája	
16.00. 16.20.	Kávészünet	
16.20. 16.40.	Horváth Anna PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	Településfejlesztés a szatmári szilva hazájában – a jó gyakorlatok kisugárzásában rejlő lehetőségek és korlátok
16.40. 17.00.	Zsindely Borbála Rózsa PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A Baranya megyei kismalomipar szerepe a helyi könnyűiparban
17.00. 17.20.	Burány Mária Terézia PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A fűszernövények termesztés és feldolgozása a Vajdaságban
17.00. 17.20.	Szabó Máté PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem	A faipar jelentősége a dualizmus kori Dráva mente térségében
17.20. 17.50.	A négy előadás vitája	

DÉLUTÁNI SZEKCIÓÜLÉSEK		
2. SZEKCIÓ: Regionalizmus és geopolitika		
szekcióelnökök: Dr. habil Dömök Csilla és Dr. habil Bali Lóránt		
Helyszín: SZAB Földszint 6. terem		
Idő	Előadó	Az előadás címe
13.40. 14.00.	Dr. habil. Domonkos Endre Budapesti Gazdasági Egyetem	A gazdasági átalakulás és következményei Magyarországon (1988-1998)
14.00. 14.20.	Dr. habil. Dömök Csilla Pécsi Tudományegyetem	Föderalizmus és szubszidiaritás az Európai Unióban
14.20. 14.40.	Dr. habil. Bali Lóránt MATE Fenntartható Fejlesztés és Gazdálkodás Intézet	A geopolitikai és politikai földrajzi környezet változásának a hatása a horvát-magyar határ mentére
14.40. 15.00.	Szabó Zoltán Tamás PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola	A COVID-19 járvány okozta válság kezelésére tett uniós lépések és bennük a 2020-ban közzé tett új uniós iparstratégiában megjelenő szemléletváltás és célok (regionalizáció, fenntarthatóság stb.) megmutatkozása
15.00. 15.20.	Glofák Péter PhD-hallgató Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola	Gazdasági hadviselés és geopolitikai küzdelmek az olaj világcpiacán
15.20. 16.00.	Az öt előadás vitája	

